

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

HET HANDVEST VAN ECONOMISCHE RECHTEN EN PLICHTEN VAN STATEN

ENKELE HOOFDMOMENTEN UIT DE WORDINGSGESCHIEDENIS ERVAN

Inleiding

Op 12 december 1974 aanvaardde de Algemene Vergadering der Verenigde Naties het Handvest van economische rechten en plichten van staten met 120 stemmen tegen 6 bij 10 onthoudingen¹. Resolutie 3281 (XXIX), waarin het Handvest is vervat, moet gesitueerd worden tegen de achtergrond van een reeks andere internationale documenten, die samen genomen als de hoekstenen beschouwd kunnen worden van de politieke doelstelling : het verhogen van een nieuwe internationale economische orde². De evolutie op dit vlak heeft zeker nog geen eindpunt bereikt. Toch kan nu reeds worden gezegd dat het Handvest van economische rechten en plichten van staten, samen met de slotdocumenten van de Zesde en Zevende Speciale Sessie van de Algemene Vergadering³, tot de hoofdmomenten van deze noodzakelijkerwijze langzame evolutie zal worden gerekend. Dat deze drie internationale documenten een belangrijke politieke weerslag aan het verwerven zijn, zal wel door niemand in twijfel worden getrokken, maar is voor de jurist die deze resoluties vanuit het volkenrecht wenst te benaderen niet op de eerste plaats noch rechtstreeks relevant⁴.

Het politiek belang van het Handvest brengt evenwel met zich enerzijds dat de jurist er vanuit zijn eigen discipline toch mee wordt geconfronteerd, anderzijds dat er wellicht ook behoefte bestaat meer te vernemen over de wordingsgeschiedenis en juridische situering van resolutie 3281 (XXIX).

Een eenvoudige lezing⁵ brengt aan het licht dat het schrijven van een volledige commentaar niet de taak kan zijn van de individuele jurist ; ook lijkt een multidisciplinaire benadering aangewezen te zijn. De rechtsleer die aandacht heeft besteed aan resolutie 3281 (XXIX) is niet omvangrijk en heeft geen volledigheid nagestreefd⁶.

Wanneer men op zoek gaat naar de gegevens die een min of meer duidelijk beeld kunnen opleveren van de werkzaamheden die tot de aanvaarding van het Handvest hebben geleid, ziet men zich meteen voor een aantal hindernissen geplaatst. Allereerst is er de moeilijkheid die steeds weer opduikt wanneer, met het oog op een volkenrechtelijke benadering, gepoogd wordt de hand te leggen op de « voorbereidende teksten », en welke internationale besprekingen ook. De relatieve

⁵ We baseren ons op de Engelse en de Franse versie van het Handvest ; de beschikbare Nederlandse vertalingen hebben een zuiver officieus karakter en zijn niet steeds conform.

⁶ We vermelden hier enkele van de belangrijkste commentaren : J. CASTANEDA, « La Charte des Droits et Devoirs économiques des Etats. Note sur son processus d'élaboration », *Annuaire français de droit international*, 1974, 31-56 ; J. CASTANEDA, « La Charte des Droits et Devoirs économiques des Etats du point de vue du droit international » in *N. Justice économique internationale. Contributions à l'étude de la Charte des Droits et des Devoirs économiques des Etats*, Gallimard, Parijs, 1976, pp. 75-117 ; G. FEUER, « Réflexions sur la Charte des Droits et Devoirs économiques des Etats », *Revue générale de droit international public*, 1975, 273-306 ; G. TOMUSCHAT, « Die Charta der wirtschaftlichen Rechte und Pflichten der Staaten. Zur Gestaltungskraft von Deklarationen der UN-Generalversammlung », *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Rechts und Völkerrecht*, 1976, 444-490 ; M. VIRALLY, « La Charte des Droits et Devoirs économiques des Etats », *Annuaire français de droit international*, 1974, 57-77.

¹ A/PV 2315, pp. 44-45. De Engelse versie van het Handvest werd o.m. opgenomen in *International Legal Materials*, 1975, 251-265. De Franse versie van resolutie 3281 (XXIX) werd o.m. opgenomen in *Revue générale de droit international public*, 1975, 307-320.

² Een noodzakelijkerwijze tijdsgebonden poging daartoe hebben we ondernomen in « Bouwstenen voor een nieuwe internationale economische orde », *Jura Falconis*, 1974-75, 479-507.

³ Resolutie 3201 (S-VI) Declaration on the Establishment of a New International Economic Order ; Resolutie 3202 (X-VI) : Programme of Action ; Resolutie 3362 (S-VII) : International Economic Cooperation and Development.

⁴ Voor een bespreking van de juridische aard en draagwijdte van het Handvest zie K. WELLENS, *Het Handvest van economische rechten en plichten van staten : juridische aard en draagwijdte* (te verschijnen)

ontoegankelijkheid van dit meestal interessant materiaal is een bekend fenomeen. Uiteenlopende pogingen om het buitenlands beleid in zijn geheel doorzichtiger te maken voor de nationale onderdanen komt slechts in zeer geringe mate aan dit euvel tegemoet zodat in de meeste gevallen alleen een rechtstreeks beroep op de betrokken administratie een uitweg kan bieden. Wat meer bepaald het Handvest betreft moet daaraan worden toegevoegd dat de onderhandelingen gedurende een zeer lange periode vrijwel exclusief plaatshadden in een werkgroep met een beperkt aantal deelnemers. Daarbij komt dat van deze besprekingen wegens hun politiek uiterst delicaat karakter geen processen-verbaal werden opgesteld, er bovendien talloze officieuze consultaties werden gehouden, waarvan bijna geen sporen zijn terug te vinden en ten slotte in de vier officiële rapporten⁷ de meeste voorstellen werden opgenomen zonder dat identificatie ervan naar de initiatiefnemers voor de buitenstaander mogelijk is met het oog op een zo juist mogelijke interpretatie.

I. Hoofdmomenten uit de besprekingen die tot de aanvaarding van het Handvest hebben geleid

Tijdens de derde Unctad-Conferentie werd op Mexicaans initiatief resolutie 45 (III) aanvaard⁸ waardoor het startsein werd gegeven voor de werkgroep belast met het opstellen van een ontwerp-handvest. Enerzijds werd het precair karakter aan gevoeld van de internationale juridische instrumenten die de economische relaties tussen de staten beheers(t)en, anderzijds onderstreepte men de noodzaak over algemeen aanvaarde normen te beschikken die op een systematische manier de economische betrekkingen zouden regelen⁹. Het oorspronkelijke ledenaantal van de werkgroep bedroeg 31 maar werd op aandringen van de groep der 77 uitgebreid tot 40 bij resolutie 3037 (XXVII) (aanvaard met unanimitieit van stemmen). De werkgroep werden enkele summier richtlijnen meegegeven, maar de beslissing over de aanvaarding van het Handvest werd aan de Algemene Vergadering der Verenigde Naties overgelaten¹⁰. In resolutie 45 (II) was een tijdslimiet gesteld in deze zin dat het in de oorspronkelijke bedoeling lag van de initiatiefnemers, zoals trouwens ook verwoord in de tekst¹¹, dat de werkgroep reeds tot het einde van haar

activiteiten gekomen zou zijn bij het begin van de 28e zitting van de Algemene Vergadering in september 1973. Deze tijdslimiet werd later aangepast, maar toch kan worden gezegd dat o.m. deze beperking in tijd aan de levensduur van de werkgroep mede het uiteindelijk resultaat van de hele operatie heeft beïnvloed: een nieuwe oriëntering via het verstrekken en aanvaarden van bedenktijd had de meningsverschillen kunnen verminderen.

Gemeenschappelijk aan de vier sessies van de werkgroep is de omstandigheid dat telkens pas tijdens de laatste dagen een bespreking plaatshad van de door de subgroepen voorgelegde ontwerp-teksten. Alleen tijdens de vierde sessie heeft men gepoogd dat te verhelpen, maar toen werden weer tijdens de laatste nachtzitting nieuwe en controversiële bepalingen aan de voorstellen toegevoegd. De vitale plaats die de besprekingen innemen in de internationale relaties door hun voorwerp — niets minder dan een poging tot juridische normering van de internationale economische betrekkingen — vormt gedeeltelijk een verklaring voor het moeizaam verloop van de onderhandelingen.

Het probleem dat zou kunnen ontstaan door het feit dat de werkgroep een weliswaar representatieve maar toch beperkte samenstelling had, werd enigszins opgevangen door de beslissing van de werkgroep zelf om niet-leden tot de vergadering toe te laten: ze mochten aan de beraadslagingen deelnemen en verklaringen afleggen inzake punten die hun aangingen. Vrijwel zeker mag worden aangenomen dat zij geen formeel voorstelrecht bezaten. De confrontatie van de ontwerp-teksten uitgaande van de werkgroep met de niet rechtstreeks betrokken partijen heeft vooral binnen de groep der 77 aanleiding gegeven tot een aantal niet onbelangrijke wijzigingen. Slechts vijf niet-leden van de werkgroep hadden voor de vier sessies van de toelating gebruik gemaakt om aan de besprekingen deel te nemen¹².

Aangestipt zij nog dat het aantal officieuze consultaties toenam met het verloop der sessies: een duidelijker inzicht in de wederzijdse standpunten vormt daarvoor ongetwijfeld een verklaring, samen met het delicate en complexe karakter van de aangelegenheden die werden behandeld.

1. Algemene gedachtenwisseling bij het begin van de eerste sessie

De voorzitter van de werkgroep, de toenmalige permanente Mexicaanse VN-vertegenwoordiger te Genève, de ambassadeur Jorge Castaneda, schetste in een inleidende verklaring waarin de opdracht van de werkgroep, naar zijn oordeel, bestond. De werkgroep diende geen principes van politieke, morele of juridische aard uit te werken die de economische relaties

⁷ De meeste hiernavolgende gegevens werden hieruit geput. We refereren niet meer telkens in detail aan deze vier verslagen: TD/B/AC.12/1; TD/B/AC.12/2; TD/B/AC.12/3; TD/B/AC.12/4.

⁸ Aanvaard met 90 stemmen voor bij 19 onthoudingen op 18 mei 1972.

⁹ Resolutie 45 (III), preambule.

¹⁰ Resolutie 45 (III), § 5: «Demande à l'Assemblée générale de décider, sur la base du rapport susmentionné du Conseil du commerce et du développement et des opinions exprimées par les gouvernements au cours de la discussion sur ce point à l'Assemblée générale, s'il y a lieu de rédiger et d'adopter la charte, et de se prononcer sur la procédure à suivre à cette fin.»

¹¹ Resolutie 45 (III), § 4.

¹² Algerije, Argentinië, Israël, Republiek Viëtnam en Venezuela.

tussen staten zouden gaan beheersen, maar wel werkelijk juridische rechten en plichten te formuleren, bedoeld om verbindend te worden nageleefd «si le projet arrive à faire partie du *corpus* du droit international»¹³. De bepalingen van het Handvest moesten enerzijds voldoende concreet zijn om het gedrag van de staten werkelijk te kunnen beïnvloeden, maar mochten anderzijds geen herhaling of parafrasering zijn van reeds aanvaarde resoluties en actieprogramma's in verband met de ontwikkelingsproblematiek¹⁴. Het behoud van de status quo moest worden vermeden, maar men moest toch ook oog hebben voor het politiek haalbare in de hele onderneming — het fundamentele aanvaarden of dulden door alle statengroepen zou het werkelijk impact van het Handvest conditioneren¹⁵.

Bijna alle vertegenwoordigers voerden het woord tijdens de algemene gedachtenwisseling. Een aantal meningsverschillen treden aan het licht over juridische relevante aspecten van de problematiek waarover men het ook bij de stemming over het Handvest twee jaar later nog niet eens zal zijn. Gelet op het feit dat er geen analytisch rapport is van de besprekingen binnen de werkgroep, moet men zich voor een overzicht van de algemene discussie tevreden stellen met «un résumé, nullement exhaustif des débats»¹⁶.

A. De juridische aard van het instrument¹⁷

Een eerste thesis huldigt het afdwingbaar karakter van het ontwerp-handvest en wijst daarom de vorm van een plechtige declaratie van de Algemene Vergadering af. De afdwingbaarheid moest worden gegarandeerd om ontgoocheling te vermijden en daarom zou men moeten opteren voor een internationale overeenkomst. Legde men de nadruk op de verhouding tussen zo universeel mogelijke aanvaarding en de efficaciteit van het Handvest dan werd de verdragsrechtelijke weg niet meer zo evident: veeleer zou men zich tevreden moeten stellen met een resolutie of declaratie die dan later door een verdrag zou kunnen worden gevolgd.

De tweede stellingname gaat ervan uit dat de aanvaarding van het document door een zo groot mogelijk aantal staten moet worden nagestreefd en dat daarom een plechtige verklaring door de Algemene Vergadering een geschikte vorm lijkt. Ook de mogelijkheid het handvest dwingende kracht te geven werd in twijfel getrokken; bovendien zou de tekst wegens de lange ratificatieprocedure bij zijn in werking treden achterhaald zijn door de economische realiteit. Een aantal delegaties wezen erop dat het statuut van het instrument bepaald moest worden als de inhoud ervan ge-

preciseerd was. Terecht werd, in dezelfde gedachtingang, aandacht gevraagd voor het feit dat de basisresolutie 45 (III) de beslissing én over de opportuniteit én over de modaliteiten van de aanvaarding van het Handvest aan de Algemene Vergadering overliet; de werkgroep diende er zich toe te beperken een ontwerp-tekst op te stellen¹⁸. De Britse delegatie wenste de kwestie van de vorm voorrang te geven als men rechten en plichten met een juridisch karakter zou formuleren, maar zag zich door een gedeelte van de deelnemers geplaagd voor een andersluidende interpretatie van resolutie 45 (III). Later zou blijken dat men er wellicht verstandiger aan gedaan had nader op de Britse suggestie in te gaan.

De uiteenlopende benadering in verband met de juridische aard van het Handvest liep grosso modo, hoewel niet uitsluitend, langs de lijn geïndustrialiseerde ontwikkelingslanden. Nu reeds kan worden gezegd dat de kwestie in het kader van de werkgroep eigenlijk nooit een oplossing heeft gekregen: het meningsverschil bleef latent aanwezig en heeft onmiskenbaar zijn invloed uitgeoefend op het verloop van de onderhandelingen. De verwijzing van het probleem naar de Algemene Vergadering, zoals bedoeld door de basisresolutie 45 (III), heeft in feite niet plaatsgevonden omdat de kwestie daar vrijwel niet ter sprake is gekomen.

B. Draagwijdte en algemene kenmerken

Vooraf vanuit de ontwikkelingslanden werd aangevoerd dat het Handvest een progressief en dynamisch karakter moest hebben zonder een actieprogramma te worden. Er werd om precisie gevraagd ten einde dubbelures te vermijden: sommige problemen waren trouwens reeds in andere fora in behandeling. De meerderheid van de delegaties wenste niet zozeer een gedetailleerd actieprogramma als wel een juridisch instrument met een hoge mate van algemeenheid.

In verband met de relatie codificatie van bestaande normen/progressieve ontwikkeling van het volkenrecht werden de volgende elementen in de discussie naar voren gebracht. Loutere codificatie van bestaande normen zal aan de huidige en toekomstige noden van de internationale gemeenschap niet beantwoorden hoewel bestaande resoluties en beslissingen moeten worden uitgediept en ontwikkeld. Progressieve ontwikkeling zou evenwel volgens een aantal Westerse delegaties zowel de universaliteit als de efficiëntie van het Handvest in het gedrang kunnen brengen. Dit verschillend uitgangspunt heeft evenmin als de kwestie van de juridische aard van het instrument een bevredigende oplossing gekregen binnen de werk-

¹³ TD/B/AC.12/R. 4, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ TD/B/AC.12/R.4, p. 3.

¹⁶ TD/B/AC.12/1, § 17.

¹⁷ We baseren ons op de samenvatting van de algemene gedachtenwisseling zoals vervat in het rapport én op een officieus verslag daaromtrent.

¹⁸ Resolutie 45 (III) § 1: «Décide de créer un groupe de travail de représentants gouvernementaux de 31 Etats membres, chargé d'élaborer le texte d'un projet de charte.»

groep : de controverse of men een keuze diende te maken en zo ja welke richting men dan wel moest uitgaan, bleef bestaan tot vlak vóór de eindstemming over het Handvest.

Wat de algemene oriëntering van het Handvest betreft werd gesteld dat het oog moest hebben voor de economische relaties tussen ontwikkelingslanden onderling en industrielanden onderling. Een na te streven evenwicht tussen rechten en plichten werd vooral vanuit de industrielanden beklemtoond. Dit evenwicht diende zich ook te situeren in de verhouding tussen de verschillende statengroepen.

Om zijn doel te bereiken moest het Handvest voor iedereen aanvaardbaar zijn : daarom moest men er die elementen uit weglaten die in andere omstandigheden onaanvaardbaar bleken te zijn. De economische rechten en plichten van staten moeten zorgvuldig worden geformuleerd om geschillen in verband met de uitoefening ervan te vermijden. Een eerste lezing van het Handvest toont reeds aan dat bij de redactie ervan de laatste reeks suggesties onvoldoende aan bod zijn gekomen.

Wat de structuur van het instrument betreft deden er zich geen moeilijkheden voor, wat gelet op het vroeg stadium van de besprekingen geen verwondering wekt. Tijdens de algemene gedachtenwisseling werden een aantal onderwerpen voorgedragen die aan bod zouden moeten komen. Elke afvaardiging legde uiteraard de klemtoon op problemen die volgens haar bij de redactie van het Handvest zeker niet uit het oog zouden mogen verloren worden. Algemene en meer specifieke bepalingen kwamen uit deze discussie naar voren. We gaan er hier niet verder op in : de opsomming van voorgestelde onderwerpen zou ons alleen maar leren dat de meeste items in een later stadium der werkzaamheden als voorstel hun weg hebben gevonden, aangevuld met nieuwe elementen geput uit de evolutie van de internationale situatie sinds de start van de werkgroep. Het zijn bijna uitsluitend de ontwikkelingslanden en de Oosteuropese staten geweest die op dat ogenblik hun mening hebben vertolkt met betrekking tot de wenselijk geachte inhoud van het nog op te stellen ontwerp.

2. De eerste sessie van de werkgroep (Genève, 12 tot 23 februari 1973)

Op het einde van de eerste week hadden een aantal delegaties ontwerpen ingediend die als vertrekpunt zouden kunnen dienen bij het redigeren van de eerste voorlopige teksten. Alleen de Westerse industrielanden legden geen eigen ontwerp voor. Sommige werkdokumenten behandelden alleen de structuur en de aard van het Handvest, andere teksten bevatten reeds concrete bepalingen die in het Handvest een plaats zouden moeten krijgen.

De eerste reacties op de ingediende ontwerp teksten waren gereserveerd gunstig. Sommige opstellers van de

werkdokumenten hadden een synthesevoorstel uitgewerkt dat samen met de oorspronkelijke teksten door de werkgroep voor nader onderzoek werd verwezen naar een subgroep van 18 leden, open voor andere delegaties. Deze subgroep nam het synthesevoorstel met de erop voorgestelde amendementen en varianten als basiswerkdokument.

Pas tijdens de laatste nachtzitting werd het document van een zeer beperkte redactiegroep aan de voltallige werkgroep voorgelegd. Bij gebrek aan tijd kon de werkgroep dit ontwerpschema niet meer grondig bespreken. De voornaamste opdracht tijdens de eerste sessie bestond erin uit te maken welke onderwerpen in het Handvest aan bod zouden moeten komen. Precieze richtlijnen hiervoor waren afwezig, maar de werkgroep bereikte een virtueel accoord over een twintigtal thema's¹⁹. Een aantal vertegenwoordigers uit geïndustrialiseerde landen verklaarden echter duidelijk dat dit ontwerpschema de leden van de werkgroep tot niets verplichtte ; anderdeels zou volgens bepaalde delegaties de tekst niet de mening weerspiegelen van de meerderheid binnen de subgroep.

In de preambule van het ontwerpschema werden het algemeen kader en doelstellingen van het Handvest geschetst. Een aantal beginselen van politiek-juridische aard werden in hoofdstuk I opgenomen, terwijl hoofdstuk II de eigenlijke nog verder te precisieren economische rechten en plichten van staten bevatte. In hoofdstuk III werd dan de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de staten ten opzichte van de internationale gemeenschap onderstreept. Overeenkomstig resolutie 45 (III), § 3 zond de werkgroep het ontwerpschema over aan de regeringen van de UNCTAD-lid-staten om hen in de gelegenheid te stellen opmerkingen en suggesties te formuleren.

3. De tweede sessie van de werkgroep (Genève, 13 tot 27 juli 1973)

De werkgroep kon haar tweede sessie op 13 juli 1973 aanvatten met de studie van de gebundelde antwoorden van de regeringen. De Filipijnse delegatie diende een volledig ontwerphandvest in. Het UNCTAD-secretariaat had een referentiedocument opgesteld waarin relevante uittreksels van internationale documenten werden geplaatst naast de corresponderende paragrafen van het ontwerpschema uit de eerste sessie.

Op 15 juli 1973 besloot de werkgroep twee subgroepen op te richten : groep 1 zou de preambule en hoofdstuk I bestuderen, terwijl groep 2 de overige hoofdstukken zou onderzoeken. De samenstelling van beide subgroepen was grotendeels gelijk ; bovendien stonden de beide subgroepen open voor alle delegaties, ook voor de niet-leden van de werkgroep. Er werden tevens twee redactiecomités gevormd.

¹⁹ Aldus voorzitter Castaneda in zijn rapport aan de Trade and Development Board : TD/B/(XIV)/MISC.8, p. 1.

Pas daags vóór het einde van de sessie bracht de voorzitter van het redactiecomité van subgroep II zijn rapport voor de voltallige werkgroep. Op de laatste dag van de sessie gebeurde hetzelfde met het rapport van het andere redactiecomité. Tijdens de laatste twee dagen van deze sessie poogde de voltallige werkgroep het aantal varianten zoveel mogelijk te herleiden. Voorzitter Castaneda stelde op eigen initiatief een officieus werkdocument voor met samengevoegde ontwerp teksten. Tijdens haar laatste bijeenkomst op de tweede sessie nam de voltallige werkgroep akte van de gedane voorstellen.

Het officiële document van de voorzitter behelsde nog een groot aantal varianten zodat de werkgroep de haar opgedragen taak niet als voltooid kon beschouwen, terwijl anderzijds de initiatiefnemers van basisresolutie 45 (III) ervan waren uitgegaan dat het Handvest tijdens de 28e zitting van de Algemene Vergadering, in het najaar van 1973, zou worden aangenomen. Er rees dus een probleem nu de werkgroep alleen maar akte had kunnen nemen van de gedane voorstellen en het verre van eens was over één bepaalde ontwerp tekst: daarvoor was verdere bespreking ten gronde onmisbaar. Tegen het einde van de tweede sessie had de Filipijnse ambassadeur dan ook voorgesteld dat de aanbeveling zou worden geformuleerd het mandaat van de werkgroep door de Algemene Vergadering te laten verlengen en nog twee bijkomende sessies te houden, zodat in het najaar van 1974 de Algemene Vergadering een eindbeslissing zou kunnen nemen. De werkgroep was het hiermee eens, formuleerde een aanbeveling in die zin en maakte het geheel van de gedane tekstvoorstellen aan de Trade and Development Board van UNCTAD over.

De Filipijnse ambassadeur had ook nog gevraagd dat het rapport over de tweede sessie voor commentaar aan de UNCTAD-lid-staten zou moeten worden bezorgd. Het is onduidelijk of de werkgroep op dit gedeelte van de Filipijnse suggestie is ingegaan en of het ontwerpschema inderdaad aan de regeringen werd gezonden zoals bepaald in de basisresolutie 45 (III)²⁰. Bijna zeker is evenwel dat geen document werd opgesteld waarin, zoals dit na de eerste sessie was gebeurd, de antwoorden van de regeringen werden gebundeld.

Tijdens de tweede sessie van de werkgroep werd een begin gemaakt met de bestudering en klassering van de voorstellen die waren geformuleerd en werd er een lichte vooruitgang geboekt in het nader tot elkaar brengen van de standpunten.

De Trade and Development Board nam op 8 september 1973 met voldoening kennis van het rapport van de werkgroep, en richtte, gelet op het behaalde resultaat, de aanbeveling tot de Algemene Vergadering het mandaat van de werkgroep te verlengen. Zo zou de

Board op zijn veertiende sessie over een finaal rapport kunnen beraadslagen ten einde de kwestie van het Handvest te kunnen verzenden aan de 29e Algemene Vergadering²¹. In de Tweede Commissie van de Algemene Vergadering waren de staten voorstander van een verlenging van het mandaat; een ontwerp-resolutie in die zin werd zonder stemming aanvaard²². Op 6 december 1973 aanvaardde de Algemene Vergadering resolutie 3082 (XXVIII) (aanvaard met unanimititeit van stemmen): met waardering nam de Algemene Vergadering kennis van het rapport van de werkgroep en besloot, gelet op de gerealiseerde vooruitgang, het mandaat van de werkgroep te verlengen. De door de Trade and Development Board aanbevolen timing werd bevestigd en de werkgroep kreeg nog twee sessies van drie weken toegewezen.

4. De derde sessie van de werkgroep (Genève, 4 tot 22 februari 1974)

De eerste dag werd beslist twee subgroepen op te richten: de eerste zou zich bezighouden met de preambule, hoofdstuk I en III, terwijl hoofdstuk II door de tweede subgroep zou worden behandeld²³. De toedeling van heel hoofdstuk II aan een subgroep wijst op het toenemend belang van dit kernstuk van het Handvest in de besprekingen. De samenstelling van de subgroepen was grotendeels gelijklopend met die van de tweede sessie. De tweede subgroep stelde een officiële redactiegroep in, voorgezeten door de president van de subgroep. Na een eerste onderzoek van hoofdstuk II werden nog drie meer beperkte redactiegroepen gevormd²⁴.

Halverwege de derde sessie brachten de voorzitters van de subgroepen verslag uit over de stand van zaken. Men besloot dat de voorzitter van de werkgroep officiële consultaties zou voeren om vooruitgang mogelijk te maken inzake de paragrafen 2 en 10: andermaal wordt hierdoor de cruciale plaats van de problematiek van de permanente soevereiniteit op de natuurlijke rijkdommen onderstreept.

Op haar laatste twee bijeenkomsten onderzocht de voltallige werkgroep nieuwe verslagen van de voorzitter van de subgroepen. Het resultaat van dit ultieme overleg werd opgenomen in het rapport over de derde sessie: over een aantal teksten werd een akkoord bereikt, andere moesten verder worden onderzocht, terwijl voor nog andere voorstellen het onderzoek werd uitgesteld.

²¹ Beslissing 98 (XIII)

²² A/C.2/SR. 1552, p. 9.

²³ Hoofdstuk IV en V werden evenmin als op de tweede sessie besproken.

²⁴ Een vergelijking van de aan deze groepen toegewezen deelopdrachten toonde aan dat de volgende onderwerpen, wegens hun belang, voorwerp van besprekingen bleven van de voltallige werkgroep: de kwestie van de permanente soevereiniteit, met het daaraan verbonden controlerecht op vreemde investeringen, de overdracht van financiële middelen naar de ontwikkelingslanden en de afzonderlijke behandeling van de minst ontwikkelde landen.

²⁰ De formulering van bedoelde paragraaf laat trouwens een interpretatie toe volgens welke alleen het ontwerpschema na de eerste sessie aan de regeringen diende te worden overgezonden.

Als voorbeeld van formuleringen waarover, althans binnen de werkgroep en steeds afhankelijk van een globaal akkoord, overeenstemming werd bereikt, kunnen worden vermeld: een groot gedeelte van de preambule, hoofdstuk I o.m. met uitsluiting van het beginsel van de vreedzame coëxistentie. Uit hoofdstuk II kunnen alleen worden aangeduid: het recht van elke staat om vrij zijn economisch systeem te kiezen, de gehoudenheid van alle staten tot samenwerking, de plicht voor de ontwikkelingslanden hun onderlinge handelsrelaties uit te breiden en de speciale aandacht voor een bijzondere categorie van ontwikkelingslanden.

De instelling van een nieuwe internationale arbeidsverdeling en het begrip collectieve economische veiligheid (beide opgenomen in de preambule) moesten worden onderzocht. Hetzelfde gold voor vrijwel alle bepalingen van hoofdstuk II en voor de integrale tekst van hoofdstuk III (ontginning van de zeebodem en internationale bescherming van het leefmilieu). Het onderscheid met de laatste categorie teksten is o.m. hierin gelegen dat men relatief minder varianten had voorgesteld en de kansen op overeenstemming in de nabije toekomst gunstiger konden worden genoemd.

De formulering van de overgangsparagraaf die een secundair impact kon hebben op de vraag naar de juridische aard van het instrument werd voor onderzoek uitgesteld. Dezelfde beslissing werd genomen met betrekking tot het vraagstuk van de permanente soevereiniteit en het reglementerings- en controlerecht op vreemde investeringen. O.m. met het oog hierop stelde de voorzitter van de werkgroep verdere, officiële consultaties in het vooruitzicht ter voorbereiding van de vierde en laatste sessie.

Het is pas tijdens de derde sessie dat men zou kunnen spreken van een begin van echte onderhandelingen nu via de ingediende varianten de ingenomen standpunten reeds een eerste fase van vastlegging hadden bereikt. Men poogde de visies nader tot elkaar te brengen, maar de vooruitgang was gering, aldus voorzitter Castaneda²⁵. De Verenigde Staten namen tijdens de derde sessie een opener houding aan en trokken een aantal van de door hen voorgestelde varianten in, terwijl de groep der 77 en de Oosteuropese landen bij de essentie van hun oriëntaties bleven²⁶.

Uit het rapport over de derde sessie blijkt dat voor een aantal controversiële bepalingen de posities soms reeds een hoge inflexibiliteit hadden bereikt, wanneer men ze vergelijkt met de formuleringen op het einde van de vierde sessie of met de voorstellen en amendementen die tijdens de debatten in de Tweede Commissie van de Algemene Vergadering zouden worden ingediend.

²⁵ In zijn rapport aan de Tweede Commissie: A/C.2/SR. 1638, p. 2.

²⁶ We hopen elders in een afzonderlijke bijdrage nader in te gaan op de houding van de lid-staten en van de Europese Gemeenschappen als zodanig.

Tevens werd op de derde sessie duidelijk dat de uitoefening van het nationalisatierecht in het kader van de permanente soevereiniteit en de problemen inzake vreemde investeringen wel eens het uiteindelijk breekpunt van de onderhandelingen zouden kunnen worden. De discussies in verband met het opnemen van het beginsel van de vreedzame coëxistentie, het non-discriminatieprincipe en de clause van de meest begunstigde natie bekleden eveneens een belangrijke plaats; toch zouden ze de afloop van de onderhandelingen niet in dezelfde mate bepalen.

5. De vierde sessie van de werkgroep (Mexico, 10 tot 28 juni 1974)

Op uitnodiging van de Mexicaanse regering had de vierde sessie van de werkgroep in Mexico plaats. Gelet op het belang van de kwesties die nog moesten worden opgelost kon men ernstige moeilijkheden verwachten, aldus voorzitter Castaneda, die vóór de aanvang van de vierde sessie de wens uitdrukte dat de werkgroep een akkoord zou bereiken over een ontwerp-tekst.

Bij het begin van de vierde sessie werden vier beperkte onderhandelingscomités belast met de bespreking van een aantal paragrafen zoals dit ook op de derde sessie was gebeurd. De taakverdeling was evenwel verschillend. Toen de voltallige werkgroep voor de tweede maal op de hoogte werd gebracht van de stand van zaken in de verschillende onderhandelingsgroepen, kwam er kritiek op het trage verloop van de werkzaamheden. De coördinatie rol eerder aan een subgroep toebedeeld werd overgedragen aan het bureau van de werkgroep.

Toch bleven de vier onderhandelingsgroepen hun opdracht voortzetten. Enkele dagen later kon de werkgroep echter slechts kennis nemen van een akkoord ad referendum over uiteindelijk enkele minder belangrijke paragrafen. Op enkele dagen vóór het einde van de vierde sessie werd de hele taakverdeling opnieuw gewijzigd: de taak van de onderhandelingsgroepen werd overgenomen door een «high-level-contact group» van twaalf leden onder de leiding van de voorzitter van de werkgroep.

Het resultaat van de onderhandelingen werd door de voltallige werkgroep besproken tijdens haar laatste bijeenkomst op 28 juni 1974. Tijdens deze laatste vergadering, die pas op 29 juni 1974 's morgens ten einde liep, werden nog een aantal nieuwe voorstellen ingediend, waarover dus uiteraard helemaal geen bespreking ten gronde kon worden gevoerd. Een aantal schrappingsvoorstellen werden ingelast als voorzorg om een grondig onderzoek mogelijk te maken o.m. van erg laat ingediende teksten.

De onderhandelingen tijdens de vierde sessie verliepen uiterst moeizaam. De herhaaldelijk gewijzigde onderhandelingsprocedure is daarvan een symptoom. Ook voor de controversiële bepalingen inzake de permanente soevereiniteit werden tijdens de laatste zitting

nog een aantal varianten ingediend. De volledig nieuwe bepalingen hadden betrekking op de producentenverenigingen, de verzekerde bevoorrading in grondstoffen en de problematiek van een billijke prijzenrelatie²⁷. Men realiseerde zich niet alleen dat verdere consultaties nodig zouden zijn, maar tevens dat de nog minieme kansen op een akkoord door deze nieuwe teksten ernstig in het gedrang zouden kunnen worden gebracht: de controversiële elementen uit de confrontatie tijdens de Zesde Speciale Sessie van de Algemene Vergadering werden immers toegevoegd aan onderhandelings thema's waarover reeds ernstige meningsverschillen bestonden.

De onderhandelingen in Mexico met betrekking tot permanente soevereiniteit waren erg verschillend van de besprekingen in de andere groepen, zonder zelfs enige hoop op een aanvaardbaar ontwerp als basis voor discussie. De noodzaak de nieuwe voorstellen te onderzoeken en in een juridische vorm te gieten alvorens ze in het Handvest op te nemen, was een van de redenen waarom de werkgroep haar opdracht niet kon voltooien tijdens de vierde sessie. De draagwijdte van de vierde sessie moet evenwel ook worden beoordeeld in het licht van de overeenstemming ad referendum die werd bereikt over 16 bepalingen in hoofdstuk II. We vermelden daarvan even de volgende vraagstukken, naast die welke reeds op de derde sessie voorwerp van een akkoord waren geworden: samenwerking met het oog op fundamentele structuurhervormingen in de internationale economische betrekkingen, de eigen verantwoordelijkheid van alle staten voor hun socio-economische ontwikkeling, participatierecht aan de internationale besluitvorming op basis van juridische gelijkheid, versterking van de efficaciteit van de internationale organisaties. Overeenstemming werd bijvoorbeeld nog bereikt over de problemen inzake overdracht van technologie, verdere liberalisering van de wereldhandel, uitbreiding van de hulpverlening en de «invisible trade»²⁸. Een korte opsomming van deze bepalingen maakt meteen duidelijk dat de overeenstemming gerelativeerd moet worden in het licht van de algemeenheid van de ter zake onderschreven formuleringen en de belangrijkheid van de vraagstukken waarover de controverse bleef bestaan. Het resultaat van de werkzaamheden van de werkgroep werd meegegeed aan de Trade and Development Board.

6. Consultaties na de vierde sessie van de werkgroep

Algemeen zou kunnen worden gezegd dat het groepsgebonden karakter van de onderhandelingen veel duidelijker op de voorgrond kwam toen de officiële sessies van de werkgroep eenmaal beëindigd

waren. Verder gaan de besprekingen zich nu beperken, vrijwel uitsluitend, tot de controversieel gebleven bepalingen, terwijl naar het einde opnieuw aandacht wordt geschonken aan de algemene aspecten van de taak van de werkgroep en de klemtoon wordt verlegd naar de te volgen procedure.

Bij het begin van de bespreking over het agendapunt in verband met het ontwerp-handvest door de Trade and Development Board, deelde de voorzitter van de werkgroep mee dat er nog onenigheid bestond over een aantal punten. Zijn verzoek om informele consultaties te houden en daarover verslag uit te brengen, werd gesteund door woordvoerders van de verschillende groepen en dan ook door de Board ingewilligd. Deze consultaties waren trouwens reeds in Mexico in het vooruitzicht gesteld.

Opgemerkt moet worden dat de geringe kansen op een akkoord ernstig werden aangetast door tactische overwegingen waartoe wonderlijk genoeg Mexico zich heeft laten verleiden. Het stelde namelijk van bij het begin van deze consultaties duidelijk dat er geen sprake van kon zijn het mandaat van de werkgroep te verlengen na de 29e zitting van de Algemene Vergadering. Eventueel zou nog een laatste twee weken durende consultatieprocedure in New York kunnen worden gehouden. Dat is dan inderdaad ook zo gebeurd. Deze procedurekwestie, waarvan het belang echter voor het Handvest moeilijk kan worden overschat, had helemaal niet tot gevolg dat de wenselijk geachte consensus erdoor werd bevorderd. De Westerse industrielanden koesterden de gedachte dat een onthouding of een tegenstem in de Algemene Vergadering slechts een minder radicale bevestiging kon zijn van de standpunten ingenomen tijdens de Zesde Speciale Sessie in april 1974. Daarom wensten zij slechts minimale concessies te doen zodat de verschillende voorstellen eerder op hun tactische dan op hun intrinsieke waarde werden beoordeeld.

Deze begin september 1974 gehouden consultaties hadden als resultaat dat over enkele punten algemene instemming werd bereikt, terwijl voor de knelpunten geen oplossing in het vooruitzicht werd gesteld. Zo werd een vrij algemeen akkoord gevonden voor de uitbreiding van een preferentiële behandeling van de ontwikkelingslanden tot andere domeinen waar dit mogelijk en geschikt zou zijn. De meeste delegaties waren het ook eens over de onderlinge preferentiële behandeling door de ontwikkelingslanden zonder verplichting de industrielanden daarvan eveneens te laten profiteren. Om tactische redenen hebben de Westelijke landen er zich nochtans voor gewacht deze voorstellen van de groep der 77 zonder meer openlijk te beamen.

Problemen bleven zich echter voordoen o.m. voor de permanente soevereiniteit en de grondstoffenregeling. Een verdere behandeling van het non-discriminatiebeginsel in de internationale handelspolitiek werd door de Oostbloklanden zorgvuldig vermeden.

Wat de permanente soevereiniteit aangaat bleven

²⁷ De invloed van de kort tevoren gehouden Zesde Speciale Sessie van de Algemene Vergadering is onmiskenbaar. Zie hierover verder o.m. K. WELLENS, *op. cit.*, passim.

²⁸ Daartoe worden o.m. gerekend transport, verzekeringen en toerisme.

zoals voorheen de volgende elementen kernpunt van de discussie : de rol van het internationaal recht ter zake, de non-discriminatoire behandeling van vreemde investeringen, de kwalificatie door het volkenrecht van het nationalisatierecht via beperkingen en voorwaarden, de rol van de nationale jurisdictie bij beslechting van nationalisatiegeschillen. Wie met deze problematiek vertrouwd is zal moeten vaststellen dat een aantal vraagstukken reeds in 1962 uitvoerig aan de orde waren gesteld en men uiteindelijk compromisresolutie 1803 (XVII) heeft aanvaard. De vraag in hoever er zich accentverschuivingen in de problematiek en de behandeling ervan hebben voorgedaan sinds 1962, kan in het kader van deze bijdrage niet verder worden behandeld. Hier wordt volstaan met aan te stippen dat uiteindelijk de controverse rond de waarde die moet worden gehecht aan vreemde investeringsovereenkomsten het concrete breekpunt is geweest voor de besprekingen rond permanente soevereiniteit, ofschoon over andere controversiële deelaspecten evenmin overeenstemming zou worden bereikt.

Tijdens deze september-consultaties verklaarden de Verenigde Staten dat het Handvest stond of viel met de bepalingen inzake permanente soevereiniteit. De Europese Gemeenschappen vertolkten hetzelfde standpunt, maar dan met betrekking tot de bevoorrading in grondstoffen. De groep der 77 verbond dan weer haar instemming hiermee met de bepalingen over de prijzenrelatie en kartelvorming ; ze werden dan weer bestreden door de industrielanden als zijnde onverenigbaar met de goede werking van de vrije markteconomie. Dit mogelijke package-deal werd door een zeer beperkte groep behandeld, maar geen overeenstemming kon worden bereikt.

De Mexicaanse delegatie deed begin september 1974 een poging alle bepalingen uit het Handvest weg te laten waarover geen akkoord werd bereikt ten einde een consensusdocument op te stellen. Dit mislukte omdat men het Handvest als een geheel wenste te zien, met de bedreiging vroeger gegeven akkoorden in te trekken, indien het delicate evenwicht, if any, werd verbroken. Globaal genomen kwamen de standpunten tijdens deze septemberconsultaties niet veel dicht bij elkaar.

Tijdens de bespreking door de Trade and Development Board van het resultaat van deze consultaties kondigde zich aan wat later zou plaatsvinden in de Tweede Commissie van de Algemene Vergadering. Immers, de woordvoerder van de Westerse industrielanden toonde wel begrip voor de wens tot vlugge aanvaarding van het Handvest, maar vertolkte toch de voorkeur om een tekst te redigeren die de consensus van alle landen zou weergeven. Later zou blijken dat een hiervoor opterend verdagingsvoorstel niet werd gesteund door de meeste ontwikkelingslanden.

De discussies in de Trade and Development Board betroffen niet meer zozeer de concrete tekstvoor-

stellen dan wel prima facie procedurale maar achteraf blijkbaar fundamentele problemen. Opvallend was het dat opnieuw werd aangesloten bij de algemene discussie die bij het begin van de eerste sessie van de werkgroep heeft plaatsgevonden. Dit was ook reeds het geval voor de wenselijkheid een consensus te bereiken. Vastgesteld kan worden dat de staten de problematiek van het Handvest opnieuw in een ruimer kader hebben geplaatst, wellicht om hun positie met betrekking tot concrete paragrafen enigszins te reserveren voor de Tweede Commissie.

Op 12 september 1974 drong de Trade and Development Board aan op verdere informele consultaties, open voor niet-leden van de werkgroep voordat een finaal rapport aan de Algemene Vergadering zou worden meegedeeld.

7. De vergaderingen in New York (8 tot 18 oktober 1974) : *the Castaneda Contact Group*

Globaal kan worden gezegd dat o.m. geen akkoord werd bereikt over de buitenlandse investeringen, het non-discriminatiebeginsel, de clause van de meest begunstigde natie en een verzekerde bevoorrading in grondstoffen. De van westelijke zijde voorgestelde procedure — pogen een akkoord te bereiken over de buitenlandse investeringen in de Tweede Commissie en dan later een aanvullend mandaat vragen voor de vervollediging van het Handvest — werd onmogelijk omdat de groep der 77 verklaarde te zullen aansturen op een stemming : de consensus was nu voor hen minder belangrijk geworden dan de principes die ze verdedigd wilden zien.

Binnen een speciale subgroep werden geen voorstellen gemaakt met betrekking tot de hele kwestie van de permanente soevereiniteit. Ook een poging om tot een principiële regeling te komen zonder zich in te laten met detailkwesties liep op niets uit. Er werden een hele reeks voorstellen ingediend zonder resultaat. Ook een voorstel van de voorzitter van de werkgroep werd niet aanvaard. In de laatste fase van de consultaties werden in zeer beperkte kring, informeel en ad referendum nog vergeefs onderhandelingen gevoerd.

Het uiteindelijk breekpunt vormde de referentie aan vreemde investeringsovereenkomsten. De Westerse industrielanden waren tevreden met een gelijkshakeling van investeringsovereenkomsten en internationale verplichtingen in het algemeen. Vanuit de groep der 77 werd er in de laatste gezamenlijke bijeenkomst op aangedrongen dat welke tekst ook om aanvaardbaar te zijn, duidelijk moest stellen dat de toepassing ervan beperkt bleef tot overeenkomsten tussen staten. Deze principiële houding van de ontwikkelingslanden was voor de V.S. en de meeste EEG-landen onaanvaardbaar. De mislukking van de onderhandelingen binnen deze subgroep heeft haar

weerslag gehad op de subgroep die zich bezighield met handelsvraagstukken.

Met betrekking tot kartelvorming van grondstoffenproducenten bleken de standpunten van de ontwikkelingslanden en de industrielanden, inzonderheid de V.S., onverzoenbaar, terwijl een EEG-voorstel dat handelde over verenigingsrecht geen kans maakte.

In verband met het probleem van de prijzenrelatie stonden de visies diametraal tegenover elkaar. Men beperkte zich ertoe de bekende standpunten te herhalen. Dit werd veroorzaakt door de impasse over de andere artikelen en het gebrek aan bereidheid aan beide kanten.

Na de consultaties te New York bestond bij de Westerse industrielanden de neiging vooralsnog een reële consensus na te streven, terwijl de groep der 77 de tekst er hoe dan ook wenste door te halen, zelfs via een meerderheidsstemming. Een voorlopig akkoord over minder belangrijke paragrafen, een aantal varianten voor belangrijker geachte teksten en bijna onverzoenlijke posities over de werkelijke controverse: zo was de situatie toen de Tweede Commissie van de Algemene Vergadering de bespreking van dit agendapunt aanvatte.

8. De bespreking in de Tweede Commissie

Op 27 november 1974 diende Mexico in naam van de groep der 77 een ontwerp-resolutie in met de tekst van het Handvest van economische rechten en plichten van staten²⁹. De ontwerp-resolutie bevatte uiteraard voor alle artikelen de door de ontwikkelingslanden tijdens de verschillende sessies van de werkgroep verdedigde variant.

Op deze ontwerp-resolutie werden van Westerse zijde, door een wisselend aantal staten gesteunde amendementen ingediend. De Franse vertegenwoordiger verklaarde dat de amendementen aansloten op de door de Mexicaanse ambassadeur gesuggereerde compromismogelijkheid en dezelfde richting uitgingen³⁰.

Op 6 december 1974 diende Mexico in naam van de co-sponsors van de ontwerp-resolutie, een aantal herzieningen op de tekst in. Mondeling werden ook nog een aantal correcties voorgesteld. Ze waren het resultaat van ultieme consultaties die hadden plaatsgehad tussen de verschillende groepen. Tevens werd aangekondigd dat de groep der 77 tegen de resterende amendementen zou stemmen.

Tijdens dezelfde vergadering diende Frankrijk, uit

naam van de andere lid-staten van de Europese Gemeenschappen, een ontwerp-resolutie in. In de preambule van dit toch wel realistische voorstel werd het nut van het Handvest voor de internationale gemeenschap erkend, maar tegelijkertijd ook verklaard dat het door de ruimst mogelijke overeenstemming tussen de staten moest worden geschraagd gelet op zijn inhoud en universeel karakter. Nadat gewezen werd op de reeds aanzienlijke vorderingen en ook op de aanwezigheid van controversiële punten, wordt in het beschikkend gedeelte aan de leden van de werkgroep gevraagd hun inspanningen voort te zetten ten einde een volledig en algemeen aanvaarde tekst aan de Zevende Speciale Sessie van de Algemene Vergadering in september 1975 te kunnen voorleggen. Dit verdragingsvoorstel werd verworpen met 81 stemmen tegen 20 bij 15 onthoudingen³¹.

Na verwerping van het verdragingsvoorstel ondergingen alle ingediende amendementen hetzelfde lot³². De weg van de confrontatie via een stemming waarvan de uitslag reeds bij voorbaat gekend was, was niet meer te vermijden. De eerste twee stemmingen maakten immers duidelijk dat de ontwerp-tekst van de groep der 77 ook de definitieve tekst van het Handvest zou worden, en lieten eveneens vermoeden dat de vorming van consensus rond de ontwerp-resolutie uitgesloten was.

Na de stemmingen over de afzonderlijke paragrafen en artikelen, op Amerikaans verzoek, werd op verzoek van Mexico een naamstemming over de herziene ontwerp-resolutie gehouden. De ingediende gecorrigeerde tekst werd aanvaard met 115 stemmen tegen 6 bij 10 onthoudingen³³.

9. De aanvaarding door de Algemene Vergadering

Op 12 december 1974 nam de Algemene Vergadering met 120 stemmen tegen 6 bij 10 onthoudingen de ontwerp-resolutie van de Tweede Commissie, waarin de tekst van het Handvest was vervat, aan als resolutie 3281 (XXIX)³⁴. Overeenkomstig artikel 66 van het inwendig reglement van de Algemene Vergadering werd beslist geen discussie te voeren over het rapport van de Tweede Commissie zodat de interventies uitsluitend stemverklaringen betroffen.

Slechts een 25-tal staten vonden een stemverklaring nodig, terwijl een aantal daarvan hun eerdere stellingnamen herhaalden. Gelet op de uitslag van de stemming is het duidelijk dat de meeste staten na de

²⁹ A/9946, § 12, waarin ook het resultaat van de stemming is opgenomen.

³² A/9946, § 17 en § 18.

³³ A/9946, § 25. België, Denemarken, de Duitse Bondsrepubliek, Luxemburg, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten stemden tegen. Canada, Frankrijk, Ierland, Israël, Italië, Japan, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk en Spanje onthielden zich.

³⁴ A/PV.2315, p. 44/45. Het waren dezelfde staten die tegenstemden of zich onthielden als in de Tweede Commissie.

²⁹ A/C.2/L.1386. Voor de besprekingen in de Tweede Commissie moge verwezen worden naar A/C.2/SR. 1638-1651. Voor de Algemene Vergadering raadplege men A/PV.2315-2316. Zie eveneens het rapport van de Tweede Commissie over dit agendapunt A/9946. We refereren niet meer telkens in detail aan deze documenten.

³⁰ A/C.2/SR.1644, p. 9.

besprekingen en de stemmingen in de Tweede Commissie niet meer op de discussies wensten terug te komen. Een fundamentele wijziging van de posities was op een week tijd dan ook niet te verwachten.

Met betrekking tot de groep der 77 moet worden vastgesteld dat zij als geheel weliswaar de ontwerp-resolutie in de Tweede Commissie en in de Algemene Vergadering steunde, maar dat deze eenheid bij de stemmingen over afzonderlijke artikelen niet altijd behouden kon blijven. Hetzelfde geldt trouwens ook voor de Westerse industrielanden en zeker ook voor de lid-staten van de Europese Gemeenschappen.

Wat de stemmingen aangaat, zij nog vermeld dat in de Tweede Commissie de grootste verdeeldheid, uiteraard zouden we bijna zeggen, aan het licht is getreden met betrekking tot artikel 2 waarin wordt gehandeld over het nationalisatierecht, de reglementering van vreemde investeringen en de controle op de transnationale corporaties.

De aangenomen tekst van het Handvest bestaat uit een relatief lange preambule, een hoofdstuk I waarin 15 fundamentele elementen van internationale relaties zijn opgenomen, een hoofdstuk II, getiteld «Economische rechten en plichten van staten» (28 artikelen), een hoofdstuk III over de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de staten ten opzichte van de internationale gemeenschap (artikelen 29 en 30) en finale bepalingen (artikelen 31 en 34). Voor de helft plus één van het corpus van het Handvest werd de unanimiteit verkregen, maar dit mag niet doen vergeten dat de belangrijkste artikelen hier niet toe behoren en tot het einde toe controversieel bleven.

De ontwerp-tekst van de groep der 77 werd alleen vatbaar geacht voor amendementen waarvan de auteurs oordeelden dat ze betrekking hadden op essentiële vraagstukken, met deze fatale beperking echter dat over alle kwesties in verband met de permanente soevereiniteit niet kon worden onderhandeld³⁵; de amendementen moesten bovendien op precieze punten betrekking hebben en konden alleen worden ingediend op de tekst van de groep der 77³⁶. Deze onwrikbare procedurale houding voegde zich dus nog bij de principiële tegenstellingen over een aantal belangrijke artikelen: beide elementen samen hebben ervoor gezorgd dat consensus werd uitgesloten. De systematische afwijzing van bijna alle amendementen én van het verdagingsvoorstel maken hierop de bewering van toepassing «(que) l'imposition de la volonté de la majorité des Etats à la minorité constitue aussi une application de la force: ceux qui se sentent capables d'obtenir la majorité grâce aux mécanismes du vote, seront tentés de ne pas tenir

compte des positions de ceux qui se trouvent en minorité»³⁷.

In dat verband kan men zich afvragen of, gelet op de in casu gevolgde procedure, men nog zonder reserves het alom geprezen instrument van beperkte werkgroepen mag blijven verdedigen. Inderdaad, enerzijds worden de mogelijkheden tot amendering door staten die niet direct bij de werkzaamheden betrokken waren drastisch beperkt, anderzijds werden in teksten waarover op de vierde sessie of later een akkoord werd bereikt nog wijzigingen aangebracht, een werkwijze die het resultaat van de werkgroep ernstig in het gedrang brengt.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat een aantal staten na de verwerping van het verdagingsvoorstel en gelet op het lot van de amendementen dit ten eerste hebben betreurd en de verwachting hebben uitgesproken dat in de toekomst over de controversiële punten vooralsnog een consensus zal worden bereikt.

II. Het Handvest na zijn aanvaarding in 1974

Het kan uiteraard onze bedoeling niet zijn een overzicht te geven van alle internationale documenten waarin een referentie aan het Handvest is opgenomen: de relevantie van een dergelijke opsomming zou overigens aan twijfel blootstaan. We zullen enkele elementen van referentie aanstippen, om dan alleen aandacht te besteden aan die besprekingen of documenten waar het Handvest werkelijk een afzonderlijk agendapunt vormde.

In de eerste plaats moet worden gezegd dat een aantal internationale documenten werden aanvaard waarin de problematiek, in het Handvest opgenomen, wordt behandeld zonder dat er evenwel uitdrukkelijk melding wordt gemaakt van resolutie 3281 (XXIX). Een typisch voorbeeld daarvan vormt «La Déclaration solennelle de l'organisation des pays exportateurs de pétrole (OPEP). Conférence des Souverains et Chefs d'Etats», aanvaard te Algiers in maart 1975³⁸. Het zijn uiteraard vooral de bepalingen uit het Handvest inzake permanente soevereiniteit op de natuurlijke rijkdommen, kartelvorming, grondstoffenvoorziening en de prijzenrelatie die daarin een weerklink hebben gevonden.

Voorts vinden we wél een uitdrukkelijke referentie aan het Handvest in de zogenaamde Dakar-declaratie aanvaard na afloop van een te Dakar (van 3 tot 8 februari 1975) gehouden conferentie van ontwikkelingslanden over grondstoffenvraagstukken³⁹:

³⁷ F. GLASER, «La place du consensus dans les relations internationales contemporaines», *Revue roumaine d'études internationales*, 1973, 49.

³⁸ De tekst ervan werd door de OPEC aan *Le Monde* gestuurd als advertentie: *Le Monde*, 20 maart 1975.

³⁹ De tekst ervan werd opgenomen in een document van de Trade and Development Board: TD/B/C.1/L.45 (17 februari 1975).

³⁵ A/C.2/SR. 1639, p. 7.

³⁶ A/C.2/SR.1640, p. 6.

«The principles set out in the Charter of Economic Rights and Duties of States must be fully implemented»⁴⁰. Voor het probleem van de juridische aard van het Handvest kan deze referentie relevant zijn: overigens kan voor de Dakar-declaratie werkelijk een concordantietabel worden opgesteld van aan het Handvest analoge bepalingen, wat gelet op de identiteit van de deelnemers aan de conferentie niet zo verwonderlijk is.

Dat uit referenties aan het Handvest niet zonder meer mag worden afgeleid dat met het Handvest voortaan door alle staten wordt ingestemd, wordt wel duidelijk wanneer we kijken naar de werkzaamheden op de Tweede Algemene Conferentie van UNIDO⁴¹ gehouden te Lima van 12 tot 26 maart 1975. In «The Lima Declaration on Industrial Development and Co-operation» werd de formulering uit de Dakar-declaratie over de toepassing van het Handvest letterlijk overgenomen, nadat in de preambule het Handvest reeds was omschreven als «an instrument designed to bring about new international economic relations and to contribute to the establishment of a new international economic order»⁴². Ook in het Lima-Actieprogramma werd nogmaals de noodzaak onderstreept het Handvest ten uitvoer te leggen⁴³.

O.m. over de paragrafen in verband met het Handvest werd om een afzonderlijke stemming gevraagd tijdens de conferentie, telkens door de Amerikaanse delegatie. Uit de stemming blijkt dat er fundamenteel in de houding van de Westerse industrielanden nog niets was gewijzigd⁴⁴. Dat inderdaad de meningsverschillen ten gronde over de controversiële bepalingen uit het Handvest nog niet waren verdwenen wordt ook aangetoond door de stemmen over de volgende onderwerpen uit de Lima-documenten: de prijzenrelatie, de permanente soevereiniteit en de kartelvorming⁴⁵. Van enige wijziging in het standpunt van de Westerse industrielanden kon helemaal nog niet gesproken worden.

Laten we nu even stilstaan bij de 30e Algemene Vergadering (najaar 1975) waar het Handvest als punt 64 op de agenda was geplaatst. In artikel 34 van het Handvest zelf was deze bespreking door de 30e Algemene Vergadering voorzien: de formulering laat als interpretatie toe dat reeds bij deze eerste gelegenheid aandacht zou worden besteed aan toepassing en mogelijke aanpassingen en verbeteringen⁴⁶. De afwezigheid van enige documentatie bij

voorbaat kon reeds als indicatief worden gezien voor de richting welke de besprekingen wellicht zouden uitgaan; het leek erop dat men nog niet toe was aan een systematische behandeling van de toepassingsmoeilijkheden en -mogelijkheden per staat en per artikel. Ook liet het zich aanzien dat de 30e sessie geen wijzigingen in de formulering van het Handvest met zich zou brengen.

Op Mexicaans voorstel werd het secretariaat verzocht een rapport op te stellen waarin de referenties aan het Handvest gemaakt in documenten en tijdens de besprekingen van de Zevende Speciale Sessie en de 30e sessie zouden worden opgenomen. De Tweede Commissie van de Algemene Vergadering zou erdoor in staat gesteld worden «de déterminer dans quel sens il y aura lieu d'interpréter la Charte dans les cinq années à venir, période après laquelle on procédera à la première étude détaillée de son application»⁴⁷.

In een Mexicaanse ontwerp-resolutie, waarvan werd gehoopt dat ze bij consensus zou worden aangenomen⁴⁸, werd uiteraard het Handvest zelf in herinnering gebracht naast de referentie aan het Handvest opgenomen in resolutie 3362 (S-VII)⁴⁹. Het belang van artikel 34 van het Handvest werd onderstreept, terwijl tevens, in de laatste preambuleparagraaf de aandacht werd gevestigd op de rol die aan de Ecosoc toekomt. De nieuwe internationale economische orde moest versterkt en ontwikkeld worden met de medewerking van alle staten. De Ecosoc moest de toepassing van het Handvest onderzoeken en op de 32e sessie, in het najaar van 1977, verslag uitbrengen over de gemaakte vooruitgang. In de Tweede Commissie werd de ontwerp-resolutie aangenomen met 85 stemmen tegen 3 bij 12 onthoudingen⁵⁰.

De discussie in de Tweede Commissie komt als vrij

of the implementation of the Charter, covering both progress achieved and any improvements and additions which might become necessary, would be carried out and appropriate measures recommended. Such consideration should take into account the evolution of all the economic, social, legal and other factors related to the principles upon which the present Charter is based and on its purpose».

⁴⁷ A/C.2/SR. 1673, p. 24.

⁴⁸ A/C.2/SR. 1704, p. 9.

⁴⁹ Resolutie 3362 (S-VII) «Développement et coopération économique internationale» werd op 18 september 1975, op het einde van de Zevende Speciale Sessie, door de Algemene Vergadering aangenomen. Tijdens de besprekingen werd vooral de nadruk gelegd op het «kaderkarakter» van het Handvest, wat verdere onderhandelingen impliceert, op de wenselijkheid eerder geformuleerde reserves in te trekken en deel te nemen aan de tenuitvoerlegging ervan.

⁵⁰ A/C.2/SR. 1709, p. 3. Er hebben zich bij deze stemming een aantal verschuivingen voorgedaan in vergelijking met de eindstemming over het Handvest zelf in december 1974. Zo hadden Denemarken, Luxemburg en België in 1974 tegengestemd, terwijl ze zich nu onthielden. Deze verschuivingen moeten evenwel worden gerelativeerd in het licht van de inhoud van de ontwerp-resolutie waarin artikel 34 van het Handvest alleen letterlijk werd overgenomen; voor het overige beperkt de resolutie zich tot het treffen van de eerste voorbereidingsmaatregelen met het oog op een later te verrichten onderzoek naar de toepassing van het Handvest.

⁴⁰ TD/B/C.1/L.45, § 31.

⁴¹ United Nations Industrial Development Organisation.

⁴² ID/CONF.3/31, p. 48, § 33, en p. 44, § 7.

⁴³ ID/3/31, p. 63, § 76.

⁴⁴ ID/CONF.3/31, p. 66, § 263; ID/CONF.3/31, p. 69, § 277.

⁴⁵ ID/CONF.3/31, p. 64 e.v.

⁴⁶ «An item on the Charter of Economic Rights and Duties of States shall be inscribed on the agenda of the General Assembly at its thirtieth session, and thereafter on the agenda of every fifth session. In this way a systematic and comprehensive consideration

oppervlakkig over. De omstandigheid dat het Handvest amper een jaar tevoren, na grondige besprekingen en onderhandelingen, was aanvaard heeft hierbij vermoedelijk ook een rol gespeeld, wellicht met het relatief gunstige verloop van de kort tevoren gehouden Zevende Speciale Sessie.

De behandeling van agendapunt 64 in de Algemene Vergadering had plaats op 12 december 1975, precies één jaar na de aanvaarding van het Handvest van economische rechten en plichten van staten. Deze omstandigheid werd dan ook in een reeks interventies beklemtoond. Een andere constante vormden de huldeblijken aan de Mexicaanse president die het initiatief nam van de operatie die uiteindelijk tot het Handvest heeft geleid. Voor het overige leverden de interventies, volgens ons geen nieuwe elementen op in vergelijking met de besprekingen van 1974. De ingediende ontwerp tekst werd op 12 december 1975 aanvaard als resolutie 3486 (XXX) met 114 stemmen tegen 3 bij 11 onthoudingen⁵¹. Het stemgedrag uit de Tweede Commissie bleef grotendeels ongewijzigd. De oppervlakkigheid die de discussies in de Tweede Commissie kenmerkte, moet ook voor de bespreking in de Algemene Vergadering worden vastgesteld en wel om dezelfde redenen. Een eerste grondige bespreking van de toepassing van het Handvest en een mogelijke herziening moet vermoedelijk niet worden verwacht, althans wat de Tweede Commissie en de Algemene Vergadering betreft, vóór de 32e zitting in de herfst van 1977.

In het kader van deze beschouwingen over de follow-up van het Handvest, wensen we nog kort even op enkele momenten de aandacht te vestigen. Allereerst moet worden verwezen naar resolutie 90 (IV) op 30 mei 1976 tijdens de Vierde Unctad-Conferentie te Nairobi aanvaard. De tekst had betrekking op institutionele vraagstukken: de herstructurering van het V.N.-systeem was noodzakelijk ter realisatie van de doelstelling o.m. in het Handvest gesteld. De algemene krachtlijnen moesten nu worden vertaald in concrete politieke beleidsopties en overeenkomsten. De taak van Unctad als belangrijk onderhandelingsforum diende te worden bevestigd, aldus het eerste gedeelte van de resolutie. Met het oog o.a. op artikel 34 van het Handvest (herzienings- en toepassingsmechanisme) werd, in het tweede gedeelte van de resolutie, de Trade and Development Board gevraagd daaromtrent nadere voorstellen te formuleren. Resolutie 90 (IV) werd door de Conferentie zonder tegenstem aanvaard.

In juli 1976 heeft de Ecosoc zich, zoals was gevraagd in resolutie 3486 (XXX), met het Handvest beziggehouden. Een permanente Commissie zou vereist zijn om na te gaan hoe het Handvest werd uitgevoerd, aldus de Cubaanse en Algerijnse vertegenwoordigers. Deze commissie zou om de twee

jaar vergaderen en het voorstel werd bestudeerd binnen de groep der 77.

Op 4 augustus 1976 aanvaardde de Ecosoc resolutie 2027 (LXI) met 42 stemmen voor bij 6 onthoudingen. Vooral vanuit de industrielanden was bij die gelegenheid beklemtoond dat de houding t.o.v. het Handvest zelf onveranderd was gebleven. De Ecosoc besloot zijn ontvangen mandaat van de Algemene Vergadering integraal en efficiënt uit te voeren. Akte werd genomen van Unctad-resolutie 90 (IV), en de VN-secretaris-generaal werd o.m. verzocht tegen de 63e sessie van de Ecosoc een rapport neer te leggen zowel over de naleving van het Handvest door de staten als met betrekking tot de bijdrage van alle organen binnen het VN-systeem.

Wat de opgeschorte 31e zitting van de Algemene Vergadering betreft, mogen voorlopig de volgende punten worden aangestipt. Het Handvest van economische rechten en plichten van staten kwam niet meer als afzonderlijk agendapunt voor, maar het is duidelijk dat een aantal items er direct verband mee hielden zoals het rapport over de 4e Unctad-conferentie, de conferentie over de internationale economische samenwerking (de Noord-Zuid-dialoog), de toepassing van een reeks belangrijke resoluties waaronder het Handvest en de naleving van de beslissingen van de Zevende Speciale Sessie. Uiteraard wordt in de preambule van de aanvaarde resoluties telkens naar het Handvest verwezen. We kunnen hier volstaan met de vaststelling dat in resolutie 31/178 enerzijds vooral de ontwikkelde landen worden opgeroepen de reeds aangenomen teksten in verband met de nieuwe internationale economische orde ten uitvoer te leggen, terwijl anderzijds besloten werd in het najaar van 1977 een gedetailleerd onderzoek door te voeren naar de naleving van de daarop betrekking hebbende resoluties. De resolutie werd aanvaard met 128 stemmen tegen 1 bij 8 onthoudingen. Het wachten is dus nu op de 63e sessie van de Ecosoc: daar zullen al aanduidingen kunnen worden gevonden voor de richting welke de besprekingen tijdens de 32e Algemene Vergadering zullen uitgaan.

Tot slot van deze korte⁵² nageschiedenis van het Handvest kan worden geconstateerd dat nog steeds

⁵² Zo bleven in het kader van deze bijdrage o.m. buiten beschouwing de resultaten van de volgende internationale bijeenkomsten voor zover ze relevant konden zijn met betrekking tot het Handvest:

- Conference of Ministers for foreign affairs of the non-aligned countries, Lima 25 tot 30 augustus 1975, met als einddocument: «Lima Programme for mutual assistance and solidarity»;
- Meeting of Commonwealth Heads of Government in Kingston, mei 1975 en het erop volgende rapport van een expertengroep «Toward a new international economic order»;
- «Third Ministerial Meeting of the Group of the 77, held at Manila Declaration and Programme of Action»;
- Cinquième Conférence des Chefs d'Etat ou de gouvernements des pays non-alignés: Colombo, 16-19 augustus 1976;
- Conference on economic cooperation between developing countries: Mexico, 13-22 september 1976.

⁵¹ A/PV.2439, p. 101.

meningsverschillen ten gronde blijven bestaan over vraagstukken die de belangrijkste controversiële punten uitmaakten bij de onderhandelingen die tot de aanvaarding van het Handvest hebben geleid. Referenties aan toen geformuleerde bezwaren zijn daarop gebaseerd, maar houden ook verband met de uiteenlopende visie op de juridische aard van het instrument.

Voor het overige kan worden opgemerkt dat het Handvest nu veel meer dan bij zijn aanvaarding wordt beschouwd als een referentiekader waarbinnen de noodzakelijk geachte onderhandelingen dienen te verlopen met het oog op het sluiten van concrete overeenkomsten. De discussies tijdens de 32e sessie van de Algemene Vergadering zullen o.m. moeten aantonen of het Handvest benaderd kan worden als *het* referentiekader dan wel of het samen moet gelezen worden met de resoluties van de Zesde en Zevende Speciale Sessie. Veel zal in dit verband afhangen van de aard en bevoegdheidssfeer van het toepassingsmechanisme in de uitvoering van artikel 34 van het Handvest. De toekomst zal uitwijzen of de omstandigheden rond de aanvaarding van het Handvest al of niet een nadelige invloed hebben uitgeoefend op de daadwerkelijke naleving ervan.

Besluit

Aan het einde van deze bijdrage beperken we ons tot enkele beschouwingen die moeten gelezen worden in het licht van wat hierboven werd uiteengezet en die er tevens de nodige nuanceringen in kunnen aanbrengen.

De vraag om afzonderlijke stemmingen over de paragrafen en artikelen in de Tweede Commissie, heeft het voor de staten enerzijds eenvoudiger gemaakt, omdat ze de kans kregen hun positie ten opzichte van bepaalde controversiële punten scherper te stellen, anderzijds voelden ze tegelijkertijd de noodzaak aan de stemmingen over afzonderlijke artikelen en over het geheel duidelijk te onderscheiden en er bovendien voor te zorgen dat dit inderdaad ook zo overkwam bij de andere delegaties.

Wat staten betreft die zich onthouden hebben voor het geheel kan niet a priori worden gesteld dat er tegenover hen dezelfde morele of politieke nalevingsverwachting bestaat als ten opzichte van staten die hebben voorgestemd. Hun onthouding is wellicht niet in de eerste plaats ingegeven door juridische maar wel door tactische overwegingen zoals bijvoorbeeld het niet principieel afkerig staan ten opzichte van het Handvest om de ontwikkelingslanden niet voor het hoofd te stoten ⁵³. Een negatieve stem bij

één bepaald artikel maakt het op zich reeds onmogelijk hen op gelijke voet te plaatsen met staten die voor de hele tekst hebben gestemd. De stemming over de afzonderlijke artikelen maakte het ook mogelijk dat staten die zich tegen een of andere artikel hebben uitgesproken, deze duidelijke stellingname kunnen hanteren wanneer hun, op basis van hun globale positieve stem, om naleving van dat specifieke artikel wordt verzocht.

Wanneer we het Handvest overlopen, dan ontkomt men niet aan de indruk dat de hele tekst de neiging vertoont opnieuw sterk de klemtoon te leggen op de uitoefening van de nationale soevereiniteit, en dit in weerwil van de schijnbaar tegengestelde bedoeling die men gewoonlijk operaties als deze meent te mogen toeschrijven. De discussie die zich heeft afgespeeld over de juridische waarde van het Handvest en de defensieve interventies vanwege de geïndustrialiseerde landen versterken nog die indruk. Waar het pleidooi tegen de bindende kracht werd gevoerd vanuit de Westerse wereld, rees bij de ontwikkelingslanden dan weer verzet tegen elke limiet op de uitoefening van soevereiniteit. De materie waarin het Handvest bedoelt enige regeling te brengen is bij uitstek, wegens het vitaal belang ervan, geschikt om zich te pas en te onpas op zijn soevereiniteit te beroepen.

De vraag in hoever het Handvest door de staten wordt nageleefd, is slechts in rechte relevant op het ogenblik dat tevens voldoende elementen aanwezig zullen zijn om van een opinio juris gewag te kunnen maken. Na de 32e zitting van de Algemene Vergadering zal men enig idee hebben van de toepassingsvoorwaarden en de motieven waarom het Handvest door een aantal staten niet werd nageleefd. We kunnen alleen hopen dat bij die gelegenheid het vraagstuk van de juridische aard van het Handvest niet andermaal uit de weg werd gegaan. De bespreking zal eveneens moeten aantonen of en in hoever er zich een verschuiving heeft voorgedaan in de standpunten van de staten vertolkt ten opzichte van de afzonderlijke artikelen en eventueel ten opzichte van het Handvest in zijn geheel.

K. WELLENS

⁵³ Zie b.v. de Ierse stemverklaring: A/C.2/SR.1704, p. 5.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 12 MEI 1977

Eerste voorzitter : ridder Rutsaert
Raadsheer-rapporteur : de h. Meeùs
Procureur-generaal : de h. Delange
Advocaat : mr. Kirkpatrick

Advocaat—1. Briefgeheim—Correspondentie met gedetineerden—Controle—2. Plicht van geheimhouding—Overlegging van documenten aan tuchtoverheden.

1. *Krachtens art. 20 van het K.B. van 21 mei 1965, genomen ter uitvoering met name van de wettelijke bepalingen tot vaststelling van vrijheidsberovende straffen, kunnen de brieven die de gedetineerden, met uitzondering van de gegijzelden, schrijven of ontvangen, aan de controle van de directeur van de gevangenis worden onderworpen. Dit artikel is krachtens art. 24, § 3, niet van toepassing op de correspondentie tussen de gedetineerde en de advocaat die hij gekozen heeft ; deze uitzondering, die ingegeven wordt door de eerbied voor het beroepsgeheim en de rechten van de verdediging, mag niet worden uitgebreid tot brieven die niets te maken hebben met de verdediging van de gedetineerde.*

Hoewel de controle van de directeur van de gevangenis niet kan gebeuren in het geval als bepaald bij art. 24, § 3, vereist de openbare veiligheid dat in geval van gewettigde twijfel de toepassingsvoorwaarden van de in deze bepaling vastgestelde afwijking nagegaan worden. Ingeval geen aanwijzing van een strafrechtelijk misdrijf bestaat en dus geen strafrechtelijk onderzoek kan worden ingesteld, kan die controle, die het beroepsgeheim van de advocaat en het recht van verdediging van de gedetineerde raakt, enkel verricht worden door de stafhouder.

2. *De advocaat pleegt geen inbreuk op art. 458 Sw. wanneer hij, zelfs tijdens een openbare zitting, aan de tuchtoverheden waarvoor hij verschijnt de geheimen waarvan hij kennis draagt kenbaar maakt.*

De advocaat die de openbaarheid van de debatten heeft gevraagd, kan zich hierop niet beroepen om zich te onttrekken aan zijn verplichtingen van eerlijkheid en loyaliteit ten overstaan van de tuchtoverheden en evenmin om te vragen dat documenten die door het beroepsgeheim worden gedekt buiten de debatten worden gehouden.

V.

Gelet op de bestreden beslissing, op 26 augustus 1976 gewezen door de tuchtraad van beroep van de balies van het rechtsgebied van het Hof van Beroep te Brussel ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 22, 67, 78 van de Grondwet, 1382 van het Burgerlijk Wetboek, 18, 20, 22, 24, inzonderheid §§ 2 en 3, van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen, 87, 88 van het Wetboek van Strafvordering, en, voor zover als nodig, 8 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden ondertekend te Rome op 4 november 1950 en goedgekeurd door de Belgische wet van 13 mei 1955,

doordat de tuchtraad van beroep, op de conclusie waarin eiser betoogde dat de tegen hem gerichte tuchtrechtsvordering «steunde op het onderscheppen van zijn briefwisseling door het bestuur der strafinrichting», dat «geen enkele wettelijke bepaling of zelfs verordening het onderscheppen toestaat van de briefwisseling van een advocaat zonder een beroep op de gerechtelijke procedure die een huiszoekingsbevel van de onderzoeksrechter vereist» en bijgevolg de tuchtraad van beroep verzocht voor «recht te zeggen dat de feiten niet wettelijk bewezen zijn», dit verweermiddel heeft verworpen om twee soorten redenen, met name : 1° dat artikel 22 van de Grondwet dat het individu moet beschermen tegen de willekeur van de uitvoerende macht, «hem geen bescherming mag bieden tegen de rechterlijke macht», welk beginsel «aan de basis ligt van de artikelen 87 en 88 van het Wetboek van Strafvordering», «en, naar analogie, tegen de tuchtoverheid die moet waken over de eerbiediging van de traditionele plichtenleer van de balie» ; 2° dat de directeur van de gevangenis te Leuven de twee brieven met eisers naam en zijn titel van advocaat, die gericht waren aan twee gedetineerden waarvan hij de raadsman was, aan de stafhouder had doorgezonden omdat hij «had willen nagaan of deze brieven wel degelijk (van eiser) zelf uitgingen en om te vermijden dat derden die geen uitstaans hebben met de Orde van advocaten op bedrieglijke wijze gebruik zouden maken van een verzending die niet met de werkelijkheid overeenstemt» en dat deze ambtenaar «enerzijds, (eiser) wilde beschermen tegen andermans bedriegerij en, voor zover als nodig, de tuchtoverheid wilde laten beslissen over de houding die moest worden aangenomen bij een mogelijke inbreuk «van eiser op de regel van de plichtenleer volgens welke 'een advocaat met zijn cliënt enkel briefwisseling voert die nodig is voor diens verweer', uit welke vaststellingen de bestreden beslissing afleidt» dat het bestuur der strafinrichting de briefwisseling niet foutief heeft onderschept en evenmin het briefgeheim heeft geschonden»,

terwijl krachtens de artikelen 67 en 78 van de Grondwet, het bestuur geen andere machten heeft dan die welke de Grondwet, de wetten en de ter uitvoering van deze wetten genomen besluiten hem toekennen ; inzonderheid de macht van het bestuur der strafinrichtingen betrekkelijk de briefwisseling van de gedetineerden, die afwijkt van de onschendbaarheid van het briefgeheim die gewaarborgd wordt door artikel 22 van de Grondwet, strikt wordt beperkt door de bepalingen van hoofdstuk III, afdeling I, van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen ; naar luid van deze bepalingen, enerzijds, de brieven die de gedetineerden ontvangen vóór hun overhandiging onderworpen kunnen worden aan de controle van de directeur of zijn gemachtigde (artikel 20), die beslist over de overhandiging van elke brief en, indien hij beslist dat de overhandiging niet kan gebeuren, de brief aan de afzender terugstuurt (artikel 22), en, anderzijds, correspondentie tussen de gedetineerde en de advocaat van zijn keuze ten allen tijde geoorloofd is zonder enige controle van de directeur of zijn gemachtigde, behalve indien het verbod van vrij verkeer is uitgevaardigd (artikel 24, §§ 2 en 3) ; nu, zoals de beslissing vaststelt, de strafinrichting ten deze twijfelde of de brieven wel degelijk

afkomstig waren van de advocaat wiens naam op de omslagen voorkwam, zij deze brieven gewis niet aan hun bestemmingen mocht overhandigen doch ze, in dit geval, moest terugsturen aan hun afzender krachtens artikel 22 van voornoemd koninklijk besluit van 21 mei 1965 ; geen enkele bepaling van het algemeen reglement van de strafinrichtingen hem toestond deze brieven af te geven aan een andere persoon dan hun afzender of hun bestemmingen behoudens de hier niet ter zake dienende gevallen bedoeld bij artikel 18 van het genoemd reglement ; de door de bestreden beslissing aangevoerde artikelen 87 en 88 van het Wetboek van Strafvordering de directeur van een strafinrichting natuurlijk niet in staat stellen zich de onderzoeksmachten toe te eigenen die enkel aan de onderzoekersrechter toebehoren ; ten deze bijgevolg het doorzenden door de directeur van de gevangenis van de twee brieven aan de stafhouder van zijnentwege een schending was van het briefgeheim dat wordt gewaarborgd door artikel 22 van de Grondwet en door artikel 8 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden, of, althans een schending van de voornoemde bepalingen van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 en, bijgevolg, een fout in de zin van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek ; door te beslissen «dat het administratief bestuur de briefwisseling niet op een foutieve manier heeft onderschept en evenmin het briefgeheim heeft geschonden» en door aan te nemen dat de aan eiser ten laste gelegde feiten op een regelmatige wijze werden bewezen, de beslissing al de in het middel bedoelde bepalingen heeft geschonden :

Overwegende dat de beslissing tegen eiser een tuchtstraf uitspreekt omdat hij aan twee veroordeelde en opgesloten cliënten, op grond van het voorrecht van geheime en vrije briefwisseling waarop een advocaat aanspraak kan maken krachtens de artikelen 20 en 24 van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen, documenten heeft laten worden die geen verband hielden met de noodwendigheden van hun verdediging ;

Overwegende dat het middel enkel betoogt dat geen enkele bepaling van het koninklijk besluit van 21 mei 1965, buiten artikel 18 dat hier niet ter zake dienend is, de directeur van de gevangenis toestaat de aan de veroordeelde gedetineerden gestuurde brieven met op de omslag de naam van een advocaat, terug te sturen aan een andere persoon dan de afzender, en dat de directeur van de gevangenis bijgevolg, door dergelijke brieven door te zenden aan de stafhouder van de Orde van Advocaten, het briefgeheim dat gewaarborgd wordt door artikel 22 van de Grondwet en door artikel 8 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden, of, althans, de in het middel bedoelde bepalingen van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 heeft geschonden en bijgevolg een fout heeft begaan in de zin van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek ;

Overwegende dat de beslissing vaststelt dat de directeur van de centrale gevangenis te Leuven twee brieven onderschept heeft die aan gedetineerden waren gericht met op de omslag eisers naam en de kwalificatie advocaat, en ze doorgezonden heeft aan de stafhouder van de Orde van advocaten ; dat eiser deze brieven in aanwezigheid van de stafhouder en op diens verzoek geopend heeft ;

Dat de beslissing erop wijst dat de als getuige gehoorde

directeur van de gevangenis verklaard heeft dat hij van oordeel was geweest dat de twee brieven andere zaken konden bevatten dan de briefwisseling van een advocaat met zijn cliënten ; dat hij had willen nagaan of deze brieven inderdaad van eiser zelf afkomstig waren en vermijden dat derden die niets uit te staan hebben met de Orde van advocaten op bedrieglijke wijze gebruik zouden kunnen maken van een verzending die niet met de werkelijkheid overeenstemt ; dat zijn vermoedens hem des te gegronder leken daar, na raadpleging van het tableau van de Orde van advocaten en de lijst van de stagiaires bleek dat eisers adres dat daarop voorkwam niet overeenstemde met het adres op de brieven die aan de gedetineerden waren gericht ;

Overwegende dat de wettelijke bepalingen die bepaalde misdrijven met vrijheidsberoving bestraffen steunen op de noodwendigheden van de openbare veiligheid en de voorkoming van misdrijven ;

Dat de uitvoering van deze straffen, wegens hun aard en hun doel, een toezicht en een controle vereist, niet enkel met betrekking tot de persoon van de gedetineerden, doch ook betrekkelijk hun briefwisseling ;

Overwegende dat krachtens artikel 20 van het koninklijk besluit van 21 mei 1965, genomen ter uitvoering met name van de wettelijke bepalingen tot vaststelling van vrijheidsberovende straffen, de brieven die de gedetineerden, met uitzondering van de gegijzelden, schrijven of ontvangen aan de controle van de directeur kunnen worden onderworpen ; dat, volgens artikel 22, de directeur beslist over de overhandiging of de verzending van de brieven en dat de brieven die niet verzonden of overhandigd konden worden ofwel aan de afzender teruggestuurd ofwel aan de gedetineerden terugbezorgd worden ;

Overwegende dat krachtens artikel 24, § 3, artikel 20 niet van toepassing is op de correspondentie tussen de gedetineerde en de advocaat die hij gekozen heeft ; dat deze uitzondering die ingegeven wordt door de eerbied voor het beroepsgeheim en de rechten van de verdediging niet uitgebreid mag worden tot brieven die niets te maken hebben met de verdediging van de gedetineerde ;

Overwegende, enerzijds, dat artikel 22, tot regeling van de toepassing van artikel 20, de correspondentie tussen de gedetineerde en de advocaat niet kan regelen aangezien artikel 20 hierop niet van toepassing is ;

Overwegende, anderzijds, dat, hoewel de controle van de directeur van de gevangenis niet kan gebeuren in het geval als bepaald bij artikel 24, § 3, de openbare veiligheid vereist dat in geval van gewettigde twijfel, de toepassingsvoorwaarden van de in deze bepaling vastgestelde afwijking nagegaan zouden worden ;

Dat, ingeval geen aanwijzing van een strafrechtelijk misdrijf bestaat en dus geen strafrechtelijk onderzoek kan worden ingesteld, deze controle die het beroepsgeheim van de advocaat en het recht van verdediging van de gedetineerde raakt, enkel verricht kan worden door de stafhouder die, krachtens de wet en de traditionele regels van de balie, het hoofd is van de Orde van advocaten en tot taak heeft de eer van de Orde op te houden en de beginselen van waardigheid, rechtschapenheid en kiesheid van het beroep te handhaven ;

Dat de directeur van de gevangenis door onder de in de beslissing vastgestelde voorwaarden de voornoemde brieven door te zenden aan de stafhouder van de Orde van advocaten, de bepalingen van het algemeen reglement van

de strafinrichtingen niet heeft geschonden doch ze integendeel juist heeft toegepast ; dat hij binnen de perken van zijn bevoegdheden is opgetreden en dus de in het middel bedoelde bepalingen niet heeft geschonden ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 468, 472, 476 van het Gerechtelijk Wetboek en 458 van het Strafwetboek en van het algemeen rechtsbeginsel dat aan de advocaat de verplichting van openbare orde oplegt met betrekking tot zijn relaties met zijn cliënt geheimhouding in acht te nemen,

doordat de tuchtraad van beroep geweigerd heeft in te gaan op eisers vordering die ertoe strekte «de processen-verbaal van het dossier uit de debatten te verwijderen in zoverre zij verklaringen bevatten (van eiser) aan de stafhouder, aan het lid-verslaggever van de raad van de Orde en voor de raad van de Orde op de zitting van 30 maart 1976», nu deze processen-verbaal volgens eiser «verklaringen bevatten die natuurlijk door het beroepsgeheim worden gedekt en die met name bepaalde personen in het gedrang brengen die geen uitstaans hebben met de balie, cliënten (van eiser), die zich enkel onder geheimhouding tot hem hebben gewend», en deze beslissing heeft gebaseerd op de reden dat de verplichting van de advocaat het beroepsgeheim te eerbiedigen niet bestaat ten overstaan van de tuchtverheid in het algemeen en van de tuchtraad van beroep in het bijzonder,

terwijl uit het proces-verbaal van de zitting van 15 juni 1976 van de tuchtraad van beroep (waarnaar de bestreden beslissing verwijst) blijkt dat de debatten overeenkomstig artikel 476 van het Gerechtelijk Wetboek in openbare zitting werden gehouden ; hoewel de verklaringen van een advocaat voor de tuchtraad van beroep die zitting houdt met gesloten deuren zeker geen aantasting kunnen vormen van de verplichting van de advocaat het beroepsgeheim te eerbiedigen, zulks niet geldt voor de verklaringen van een advocaat voor de tuchtraad van beroep wanneer de debatten in openbare zitting worden gehouden ; de beslissing bijgevolg door de door eiser bedoelde processen-verbaal in de openbare debatten te brengen zonder na te gaan of eisers verklaringen die in de genoemde processen-verbaal voorkomen al dan niet gedekt waren door het beroepsgeheim waartoe eiser jegens zijn cliënten was gehouden, de artikelen 468, 472, 476 van het Gerechtelijk Wetboek en 458 van het Strafwetboek, en het in het middel bedoelde algemeen rechtsbeginsel heeft geschonden en althans niet regelmatig met redenen is omkleed volgens het vereiste van artikel 97 van de Grondwet :

Overwegende dat, hoewel de advocaat die bij de uitoefening van zijn beroep in vertrouwen wordt genomen door zijn cliënt, in de regel, het hem toevertrouwde geheim moet eerbiedigen, een dergelijke verplichting niet kan bestaan ten overstaan van de tuchtverheid aan wie de advocaat eerlijkheid en loyaliteit is verschuldigd krachtens de plichtenleer van het beroep ;

Overwegende dat krachtens artikel 458 van het Strafwetboek de personen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van geheimen die hun zijn toevertrouwd, en deze bekendmaken buiten het geval dat zij geroepen worden om in rechte getuigenis af te leggen en buiten het geval dat de wet hen verplicht die geheimen

bekend te maken, gestraft worden met de in dit artikel bepaalde straffen ;

Overwegende dat in de zin van deze bepaling de advocaat die verschijnt voor de tuchtverheden van de Orde, in de mate waarin hij gehouden is door zijn plicht van eerlijkheid en loyaliteit, zich bevindt in een geval waar de wet hem verplicht de geheimen waarvan hij kennis draagt kenbaar te maken ;

Overwegende dat artikel 476 van het Gerechtelijk Wetboek de advocaat het recht verleent te vragen dat de debatten van de tuchtraad van beroep waarvoor hij verschijnt in openbare zitting zouden gehouden worden ;

Overwegende dat uit het onderling verband tussen deze bepalingen volgt dat, enerzijds, de advocaat geen inbreuk pleegt op artikel 458 van het Strafwetboek wanneer hij, zelfs tijdens een openbare zitting, aan de tuchtverheden waarvoor hij verschijnt de geheimen waarvan hij kennis draagt kenbaar maakt en dat, anderzijds, de advocaat die de openbaarheid van de debatten heeft gevraagd zich hierop niet kan beroepen om zich te onttrekken aan zijn verplichtingen van eerlijkheid en loyaliteit ten overstaan van de tuchtverheden en evenmin om te vragen dat documenten die door het beroepsgeheim worden gedekt buiten de debatten zouden worden gehouden ;

Dat het middel naar recht faalt ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiser in de kosten.

NOOT—De bestreden beslissing van 26 augustus 1976 van de tuchtraad van beroep van de balies van het rechtsgebied van het Hof van Beroep te Brussel is gepubliceerd in *J.T.*, 1977, 100, met een noot van L. GOFFIN over de vraag of de plicht van eerlijkheid en loyaliteit ten overstaan van de tuchtverheid de overhand heeft op de plicht van geheimhouding van de advocaat. Zie hierover ook Cass., 3 juni 1976, *R.W.*, 1976-77, 2050.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 30 SEPTEMBER 1977

Voorzitter : de h. De Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Sury

Advocaat-generaal : de h. Velu

Advocaten : mrs. Dasselste en De Gryse

Wisselbrief—Verbintenis van de acceptant—Abstract karakter—Tegenstelbaarheid van verweermiddelen tussen onmiddellijk verbonden wisselpartijen.

In principe heeft de verbintenis van de betrokkene-acceptant, zoals die van alle ondertekenaars van een wisselbrief een abstract karakter en is zij onafhankelijk van de vooraf bestaande verhoudingen buiten de wisselbrief.

Tussen de onmiddellijk verbonden wisselpartijen, zoals de betrokkene-acceptant en de trekker, blijven echter alle verweermiddelen uit hun onderliggende verhoudingen tegenstelbaar.

M. t/ V.

Gehoord het verslag van raadsheer Sury en op de conclusie van de heer Velu, advocaat-generaal ;

Gelet op het bestreden arrest, op 9 juni 1976 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 17, 28 en 74 van de wet van 31 december 1955 ter uitlegging van de wet van 10 augustus 1953 betreffende de invoering in de nationale wetgeving van de eenvormige wet op de wisselbrief en het orderbriefje,

doordat het arrest ter afwijzing van eisers stelling luidens welke er van schijnverteenwoordiging helemaal geen sprake kon zijn daar eiser de rechtsvoorganger van verweerder nooit heeft gekend of ontmoet en D. een persoonlijke schuld van 250.000 frank te voldoen had ten overstaan van de rechtsvoorganger van verweerder en eiser hiermede helemaal niets te maken had, overweegt dat «een wisselbrief een zelfstandige titel van schuldvordering is die de rechtmatige houder ervan een onvoorwaardelijk recht op betaling verleent van de beloofde geldsom zodat het irrelevant is te willen onderzoeken welke de onderliggende verbintenis van deze wisselbrief is»,

terwijl het feit dat de wisselbrief een zelfstandige titel van schuldvordering is, de betrokkene-acceptant het recht niet ontnemt om aan de trekker alle verweren geput uit de verbintenis die aan de wisselbrief ten grondslag ligt op te werpen; in elk geval de betrokkene-acceptant dit recht behoudt wanneer door de rechter niet wordt vastgesteld dat de betrokkene-acceptant niet in staat is om het bewijs van het door hem ingeroepen verweer terstond te leveren (schending van al de in het middel aangewezen wetsbepalingen):

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermacht acht te slaan blijkt dat wijlen de vader van verweerder een wisselbrief op eiser heeft getrokken en dat deze wisselbrief door D., als volmachtdrager van eiser, werd geaccepteerd;

Overwegende dat in principe de verbintenis van de betrokkene-acceptant, zoals die van alle ondertekenaars van een wisselbrief, een abstract karakter heeft en onafhankelijk is van de vooraf bestaande verhoudingen buiten de wisselbrief;

Overwegende echter dat tussen de onmiddellijk verbonden wisselpartijen, zoals de betrokkene-acceptant en de trekker, alle verweermiddelen uit hun onderliggende verhoudingen tegenstelbaar blijven;

Overwegende dat, nu eiser liet gelden dat D., door de wisselbrief in naam van eiser te accepteren, een persoonlijke schuld jegens de vader van verweerder heeft voldaan, waarmee hij, eiser, «helemaal niets te maken had», hetgeen erop neerkwam de fondsbezorging te betwisten, het arrest, door dit verweer op grond van de in het middel bekritiseerde considerans te verwerpen zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op het eerste middel dat tot geen ruimere cassatie kan leiden,

Vernietigt het bestreden arrest, behalve in zoverre het hoger beroep ontvankelijk wordt verklaard;

Beveelt dat melding van onderhavig arrest zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter zou worden beslist;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Gent.

NOOT—De abstracte wisselverbintenis van de betrokkene-acceptant t.o.v. de trekker — Het einde van een betwisting

In zijn arrest van 12 november 1976 heeft het Hof van Cassatie een eerste maal duidelijk beslist dat tussen onmiddellijk verbonden wisselpartijen alle verweermiddelen uit hun onderliggende verhouding tegenstelbaar blijven (R.W., 1976-77, 1641, met noot van J. RONSE; J.T., 1977, 388).

In voormelde noot had ik in dit arrest de goedkeuring gelezen van het m.i. noodzakelijke onderscheid tussen de materiële abstractie (met uitsluiting van verweermiddelen) die alleen tussen verwijderde wisselpartijen plaatsheeft (art. 17 Wisselwet) en de enkel formele abstractie (tegenstelbaarheid van verweermiddelen met bewijslast voor de schuldenaar) die tussen onmiddellijk verbonden wisselpartijen bestaat (A.P.R., *Wisselbrief en orderbriefje*, nr. 1305 e.v.).

Mijn collega en vriend J. Heenen heeft dit arrest anders willen interpreteren («Propos sur le droit cambiaire et sur la motivation des arrêts de la Cour de cassation», J.T., 1977, 385). Verschil van opinie was mogelijk omdat dat arrest uitspraak deed in een geschil omtrent de verweermiddelen van een regressschuldenaar, nl. de trekker, en de houder van de wisselbrief van wie beweerd en aangenomen was dat deze afstand gedaan had van zijn recht van regres, m.a.w. dat hij de trekker vrijgesteld had van diens verplichting voor de betaling van de wisselbrief in te staan (art. 9, tweede lid, Wisselwet).

In bovenstaand arrest van 30 september 1977 is elke twijfel opgelost aangezien het betrekking heeft op een vordering uit de wisselbrief van de trekker tegen de betrokkene acceptant op grond van art. 28 Wisselwet.

Het Hof van Cassatie herhaalt met identieke bewoordingen de duidelijk geformuleerde regel dat tussen onmiddellijke wisselpartijen, ditmaal de betrokkene-acceptant en de trekker, alle verweermiddelen uit hun onderliggende verhoudingen tegenstelbaar blijven (over de enkel formeel abstracte verbintenis van de acceptant tegenover de trekker, zie A.P.R., *Wisselbrief en orderbriefje*, nr. 900, blz. 269 e.v. en inzonderheid nr. 1486 e.v., blz. 465 e.v.).

In dit opzicht — het recht zich tegen zijn onmiddellijke wederpartij te verweren — wordt de acceptant dus niet anders behandeld dan de overige wisselschuldenaars.

De lezer zal bemerkt hebben dat het Hof van Cassatie aan de in zijn duidelijk geformuleerde regel de restrictie niet toegevoegd heeft, waartoe het uitgenodigd was aan het slot van het tweede middel van de voorziening, volgens hetwelk de wisselschuldenaar in staat zou moeten zijn het bewijs van het door hem gevoerd verweer terstond te leveren.

Bij gebreke aan een bijzonder wisselproces dat tot een voorlopige veroordeling van de wisselschuldenaar kan leiden zoals in het Duitse Z.P.O., bestaat in België geen enkele procesrechtelijke belemmering voor het verweer van de wisselschuldenaar (zie A.P.R., *Wisselbrief en orderbriefje*, nr. 1449 e.v., blz. 450 e.v.). Voor zulk verweer geldt de algemene regel omtrent de bewijsvoering van de gronden waarop het verweer van de schuldenaar gebaseerd is (vgl. Cass., 13 januari 1949, *Pas.*, 1949, I, 30).

Weliswaar heeft de Franse Cour de Cassation de mogelijkheid van een uitstel van de uitspraak voor het onderzoek van de verweermiddelen verworpen als een toepassing van art. 74 Wisselwet dat het verlenen van respijtermijnen verbiedt (Cass.fr., 14 juni 1971, *Sem.Jur.*, 1973, J, 17.310; in die zin J. Heenen, «Suite d'une controverse sur le droit cambiaire», J.T., 1974, 474, randnr. 9, en voetnoot 20; a.w., J.T., 1977, 385, voetnoot 5).

Die rechtspraak kan in België niet gevolgd worden.

In de eerste plaats heeft het verloop van de behandeling en de berechting op tegenspraak van de vordering volgens art. 735 e.v. Ger. W. niets te maken met het verlenen van termijnen van respijt, zoals bedoeld in art. 1244, tweede lid, B.W., en dat uitgesloten is door art. 74 Wisselwet. Laatstgenoemd uitstel betreft helemaal niet de verdaging van de zaak voor de behandeling en berechting van een betwiste vordering.

Het door de wisselwet verboden uitstel is datgene dat de betaling betreft van een vaststaande niet betwiste wisselschuld.

De mogelijkheid om zich ten processe te verweren steunt ingedeeld op een algemeen rechtsbeginsel dat de openbare orde raakt (Cass., 29 september 1967, *Pas.*, 1968, I, 132; B.R.H., 1968, 4), en dat uitsluitend door de wettelijke regels van het procesrecht beperkt kan worden, zoals bv. wanneer uit het verweer een tegenvordering zou ontstaan (art. 810 Ger. W.).

Maar het enkele verweer tegen de wisselvordering kan niet als tegenvordering beschouwd worden aangezien de wisselschul-

denaar daarbij niet vordert dat enig recht zou worden erkend dat als grond zou kunnen dienen voor een afzonderlijke hoofdvordering. Zijn verweer strekt tot niets anders dan tot de declaratieve vaststelling dat de tegen hem ingestelde hoofdvordering ongegrond is (A.P.R., *Wisselbrief en orderbriefje*, nr. 1464, blz. 456; Hof Gent, 24 februari 1975, R.W., 1976-77, 1650).

Het is dan ook duidelijk dat in de huidige stand van wetgeving geen voorlopige veroordeling van de wisselschuldenaar uitgesproken kan worden met verlening van voorbehoud om in een afzonderlijk geding terug te vorderen wat hij, tot nakoming van die eerste veroordeling, onverschuldigd zou hebben betaald. Zulke terugvordering zou moeten stranden op de exceptie van rechterlijk gewijsde (art. 23 e.v. Ger. W.).

Reeds eerder had het Hof van Cassatie met vernietiging van het bestreden arrest beslist dat de behandeling van de zaak dient te worden uitgesteld wanneer zulks nodig is voor het onderzoek van de gegrondheid van het verweer van de schuldenaar, m.n. op grond van art. 4 van de Wet van 17 april 1878, wanneer de betrokkene-acceptant tegen de trekker klacht neergelegd had die het voorwerp uitmaakte van een onderzoek, en zulks wegens feiten die eerstgenoemde volgens art. 17 *in fine* Wisselwet aan de derde houder beweerde te kunnen tegenwerpen (Cass., 22 mei 1975, R.W., 1975-76, 1363; vgl. A.P.R., *Wisselbrief en orderbriefje*, nr. 1465). Het hierboven gepubliceerde arrest van 30 september 1977 maakt op oordeelkundige wijze een einde aan een betwisting omtrent het verweer van de wisselschuldenaar. Niet alleen is een tweede maal beslist dat de wisselschuldenaar alle verweermiddelen die geput zijn uit de onderliggende verhouding kan tegenwerpen aan zijn onmiddellijke wederpartij uit de wisselbrief. Impliciet is bevestigd dat zulk verweer niet kan worden belemmerd door de noodzaak van onderzoeksmaatregelen.

Deze oplossingen zijn nu gegeven voor het verweer van de acceptant die op grond van art. 28 Wisselwet tot betaling van de wisselbrief is aangesproken door de trekker.

De besproken uitspraak van het hoogste rechtscollege heeft het grotere gezag dat verbonden is aan de uitspraak die ditmaal het bestreden arrest vernietigt. Er mag dan ook verwacht worden dat het de gerechtelijke vrede in deze materie verwezenlijkt heeft.

Prof. J. Ronse

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 29 OKTOBER 1976

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Van Leckwijck

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaat : mr. van Hecke

Naam—Schrijfwijze van de beginletter van het voorvoegsel—Toepassingsgebied van art. 249, tweede lid, Wb. Registratierechten.

Uit de bepalingen van het decreet van 6 fructidor jaar II volgt dat het kind de naam draagt die zijn geboorteakte aan de vader toeschrijft.

Het verschil in schrijfwijze van de beginletter van het voorvoegsel van een geslachtsnaam met de schrijfwijze ervan in de akten van de burgerlijke stand van de voorouders vormt geen grond tot gerechtelijke verbetering, wat ook het tijdsverloop tussen deze akten zij.

De bepalingen van art. 249, tweede lid, van het Wetboek van de Registratierechten over de vervanging in een naam van een hoofdletter door een kleine letter zijn uitsluitend toepasselijk op de naamsverandering toegestaan door de uitvoerende macht.

Van O.

Gelet op het bestreden arrest, op 23 april 1975 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 17, 1383 van het Gerechtelijk Wetboek, 1 en 4 van het decreet van 6 fructidor van het jaar II «portant qu'aucun citoyen ne pourra porter de nom ni de prénoms autres que ceux exprimés dans son acte de naissance»,

doordat het arrest weigert de verbetering te bevelen van de schrijfwijze van de naam van de eisers in hun geboorteakten, zulks op de gronden «dat de verandering van hoofdletter in kleine letter een wijziging zou zijn in de wijze waarop een zelfde letterteken geschreven wordt, dat deze schrijfwijze zonder belang is en vrij mag worden aangepast, dat ten deze niet bewezen is dat de schrijfwijze van de naam in zijn geheel aangetast is door de huidige schrijfwijze met hoofdletter, dat de administratieve en fiscale gevolgen van een wijziging van hoofdletter in kleine letter geen betrekking hebben op een verandering van namen»,

terwijl, eerste onderdeel, de regel dat de eisers geen andere naam mogen voeren dan in hun geboorteakte en in akten niet anders mogen worden aangeduid zich uitstrekt tot de volledige schrijfwijze van hun naam in al zijn onderdelen, daar het aan alle openbare ambtenaren verboden is die naam anders dan in de geboorteakte te schrijven zodat de eisers er belang bij hebben een verbetering van hun geboorteakte te bekomen ten einde het voor openbare ambtenaren mogelijk te maken in akten de naam van de eisers op de juiste wijze te schrijven (schending van alle aangehaalde wetsbepalingen),

tweede onderdeel, de heffing van een registratierecht van 20.000 frank op de besluiten van naamwijziging die bestaan uit de vervanging van een hoofdletter door een kleine letter, erop wijst dat de eisers er belang bij hebben de juiste schrijfwijze van hun naam zonder betaling van dat recht door een verbetering van de geboorteakte te doen vastleggen zonder zich te moeten onderwerpen aan de procedure van naamsverandering (schending van alle aangehaalde wetsbepalingen) ;

Overwegende dat het verzoek van de eisers strekt tot de verbetering van hun geboorteakte door de beginletter van het voegwoord in hun geslachtsnaam met een kleine letter in plaats van met een hoofdletter te doen schrijven ;

Overwegende dat uit de bepalingen van het decreet van 6 fructidor jaar II, uit de aan de afstamming verbonden gevolgen en uit de vermeldingen die de geboorteakte van rechtswege moet inhouden, volgt dat de naam van het kind die is welke zijn geboorteakte aan de vader toeschrijft ;

Overwegende dat luidens hun inleidende verzoekschrift de eisers respectievelijk afstammen, de eerste van Van O. Léon, de tweede van Van O. Louis ; dat het beroepen vonnis vaststelt dat «de naam van de verzoekers ontegensprekelijk op dezelfde wijze is geschreven als de naam van hun respectieve vaders» ;

Dat de geboorteakten van de eisers dus ten aanzien van de schrijfwijze van hun geslachtsnaam vergissing noch onvolledigheid vertonen ten opzichte van de geslachtsnaam van hun respectieve vaders ;

Overwegende dat een verschil in de schrijfwijze van de beginletter van het voegwoord van hun geslachtsnaam met de schrijfwijze ervan in akten van de burgerlijke stand van hun voorouders, welk ook het tijdsverloop tussen de be-

treffende akten zij, geen aanleiding kan geven tot de rechterlijke verbetering van de geboorteakten van de eisers ;

Overwegende dat de bepalingen van artikel 249, tweede lid, van het Wetboek van de registratie-, hypotheek- en griffierechten, aangaande de vervanging, in de naam, van een hoofdletter door een kleine letter, enkel de vervanging betreffen die van overheidswege wordt toegestaan ; dat hieruit niet kan worden afgeleid dat rechterlijk kan worden beslist over een verzoek tot verbetering van naam dat een soortgelijke vervanging nastreeft ;

Dat voor zover het middel het arrest verwijt te hebben beslist dat de verandering van hoofdletter in kleine letter een wijziging zou zijn in de wijze waarop een zelfde lettertekent geschreven wordt en deze schrijfwijze zonder belang is en vrij aangewend mag worden, het middel tegen een overtollige overweging opkomt en, bij gebrek aan belang, niet ontvankelijk is ;

Dat het middel deels naar recht faalt, deels niet ontvankelijk is ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt de eisers in de kosten.

NOOT—De verbetering van de naam in de akten van de burgerlijke stand

I. Het arrest stelt dat het kind de naam draagt die zijn geboorteakte aan de vader toeschrijft. Dit is slechts de bevestiging van een vaste rechtspraak (Cass., 6 december 1900, *Pas.*, 1901, I, 70, *Belg. Jud.*, 1901, 406, *Pand. Pér.*, 1901, nr. 829 ; bevestiging van Hof Brussel, 10 januari 1900, *Pas.*, 1901, II, 37, *Belg. Jud.*, 1901, 406, *Pand. Pér.*, 1901, nr. 490 ; Cass., 28 maart 1958, *R.W.*, 1959-60, 243, *Pas.*, 1958, I, 843). Uit deze stelling leidt het arrest echter af dat, wanneer de schrijfwijze van de geslachtsnaam geen vergissing of onvolledigheid vertoont ten opzichte van de naam in de geboorteakte van de vader, het verschil in schrijfwijze tussen de voorgelegde akte en de akten van de burgerlijke stand van de voorouders geen grond tot gerechtelijke verbetering oplevert, wat ook het tijdsverloop tussen deze akten zij. Deze strikte interpretatie kan niet gevolgd worden.

Sinds het decreet van 6 fructidor jaar II kan een naam niet meer verkregen worden door langdurig bezit, maar hij kan evenmin verloren gaan door onbruik. Een persoon kan zijn naam niet meer verliezen aangezien hij er slechts één heeft en geen naamsverandering is toegestaan buiten de gevallen bij de wet bepaald. Aldus is een vordering tot bescherming van de naam zoals de vordering tot verbetering onverjaarbaar. De onverjaarbaarheid van de naam is het correlaat van zijn onveranderlijkheid (vgl. Hof Brussel, 22 januari 1890, *Pas.*, 1890, II, 193, *Pand. Pér.*, 1890, nr. 1048 ; Hof Brussel, 5 november 1890, *Belg. Jud.*, 1891, 695 ; Hof Brussel, 8 mei 1907, *Belg. Jud.*, 1907, 737, *Pand. Pér.*, 1907, nr. 1055 ; Hof Gent, 11 december 1924, *Pas.*, 1925, II, 29 ; *Pand. Pér.*, 1925, nr. 135 ; *R. Adm.*, 1925, 489 ; *Belg. Jud.*, 1925, 205 ; Hof Luik, 17 mei 1962, *J. Liège*, 1962-63, 3 ; DE PAGE, I, nr. 298, blz. 419 ; L. HUMBLET, *Traité des noms*, Parijs/Luik, 1892, nr. 140, blz. 103 ; MARTY en RAYNAUD, I, 2, nr. 727, blz. 818-819, en de verwijzingen aldaar). Op grond van dit beginsel is elkeen gerechtigd de verbetering van zijn geboorteakte te vorderen wegens een vergissing of onvolledigheid in de geboorteakte van zijn voorouders.

Werd de vergissing begaan na het decreet van 6 fructidor jaar II, dan zal de rechtbank bij toepassing van artikel 1 van dit decreet de verbetering bevelen op voorlegging van de ingeroepen akte (HUMBLET, nr. 114, blz. 86-87). Een huwelijks- of overlijdensakte kan niet gelden als bewijs. Sinds de organisatie van de burgerlijke stand heeft alleen de geboorteakte tot doel de identiteit van de naam vast te stellen (Cass., 18 maart 1958, *R.W.*, 1959-60, 243, *Pas.*, 1958, I, 843, *R.C.J.B.*, 1961, 466, met noot van C. RENARD en E. VIEUJEAN).

Het bewijs wordt moeilijker wanneer de fout gemaakt werd

vóór het decreet van 6 fructidor jaar II. De onverjaarbaarheid van de naam gaat niet verder dan de naam gedragen op het ogenblik dat het decreet in onze gewesten werd afgekondigd (Rb. Luik, 10 oktober 1975, *J.T.*, 1976, 230). Gaat de vergissing verder in de tijd terug, dan volstaat het bewijs met één akte niet meer. De schrijfwijze van de naam moet dan bewezen worden met een aantal titels waaruit de vaste wil van de voorouders blijkt om de gevraagde naam te dragen. Deze wil wordt bewezen met titels die wijzen op een openbaar, langdurig en ononderbroken bezit van de naam (Cass., 6 maart 1924, *Pas.*, 1924, I, 236, *Belg. Jud.*, 1925, 201, *R. Adm.*, 1925, 225 ; cassatie van Hof Luik, 23 mei 1923, *Pas.*, 1924, I, 237, *Pand. Pér.*, 1923, nr. 177, met noot van A.C. ; hervorming van Rb. Tongeren, 18 juli 1922, *Pas.*, 1924, III, 171 ; Hof Luik, 1 mei 1907, *J. Liège*, 1907, 161, *Pand. Pér.*, 1907, nr. 746 ; Hof Gent, 11 december 1924, *Pas.*, 1925, II, 29, *Pand. Pér.*, 1925, nr. 135, *R. Adm.*, 1925, 489, *Belg. Jud.*, 1925, 205 ; Hof Luik, 5 juni 1958, *J. Liège*, 1958-59, 9, *Pas.*, 1959, II, 91 ; Hof Brussel, 13 januari 1962, II, 222, *J.T.*, 1962, 98, met advies van het openbaar ministerie, *R. Adm.*, 1962, 204, met noot ; Rb. Hasselt, 1 februari 1933, *J. Liège*, 1933, 143 ; Rb. Dinant, 18 november 1959, *J. Liège*, 1959-60, 106).

Alle akten van de burgerlijke stand komen als bewijs in aanmerking, maar de voorkeur gaat naar de geboorteakte (HUMBLET, nr. 115, blz. 87 ; nr. 118, blz. 89-90). Een brief van adeldom stelt alleen het behoren tot de adel vast (Hof Luik, 31 mei 1884, *Pas.*, 1884, II, 393 ; Rb. Gent, 3 februari 1892, *Belg. Jud.*, 1892, 609 ; HUMBLET, nr. 120, blz. 91 ; anders : Rb. Brugge, 1 maart 1883, *Belg. Jud.*, 1884, 79 ; Rb. Antwerpen, 28 februari 1891, *Belg. Jud.*, 1892, 611 met noot).

De schrijfwijze in de verschillende bewijsstukken moet gelijkvormig zijn. Elkaar tegensprekende stukken vormen een vermoeden tegen de thesis van de verzoeker (Hof Brussel, 18 januari 1886, *Pas.*, 1886, II, 154, *J.T.*, 1886, 87, *Belg. Jud.*, 1886, 113 ; bevestiging van Rb. Brussel, 22 november 1884, *Pas.*, 1885, III, 162, *J.T.*, 1884, 1367, *Belg. Jud.*, 1884, 1500, met noot ; Hof Brussel, 25 oktober 1911, *Pas.*, 1912, II, 125 ; Rb. Doornik, 21 december 1887, *Cl. et B.*, XXXVIII, 175, met noot ; Rb. Brussel, 12 januari 1889, *Pas.*, 1889, III, 115). Enkele geïsoleerde akten die geen verband houden met elkaar, kunnen niet als bewijsstukken gelden (Hof Luik, 14 november 1894, *Pas.*, 1895, II, 141 ; *Belg. Jud.*, 1895, 68). Maar een sluitend bewijs van een ononderbroken bezit van staat is niet vereist. Geïsoleerde akten die veelvuldig voorkomen, kunnen tot de overtuiging leiden van een ononderbroken bezit van staat (Hof Gent, 11 december 1924, *Pas.*, 1925, II, 29, *R. Adm.*, 1925, 489, *Belg. Jud.*, 1925, 205).

II. Het bestreden arrest van het Hof te Antwerpen stelt dat de schrijfwijze van de naam zonder belang is en vrij mag worden aangewend (*in dezelfde zin* : Hof Gent, 1 juli 1896, *Pas.*, 1897, II, 17, *Belg. Jud.*, 1897, 1, met advies van de adv.-gen. DEPAUW en noot ; Hof Gent, 20 december 1917, *Pas.*, 1918, II, 80, *Belg. Jud.*, 1919, 724, *R.P. Not.*, 1920, 58, *R. Adm.*, 1920, 281 ; Hof Gent, 17 november 1949, *Pas.*, 1949, II, 85, *J.T.*, 1950, 220, met noot, *Ann. Not. Enr.*, 1950, 122, *R. Adm.*, 1950, 161 ; Rb. Gent, 18 juni 1873, *Belg. Jud.*, 1883, 395 ; Rb. Leuven, 18 april 1877, *Pas.*, 1877, III, 318, *Cl. et B.*, XXVI, 195 ; Rb. Kortrijk, 30 april 1891, *Belg. Jud.*, 1892, 415, met noot ; Rb. Antwerpen, 27 maart 1896, *Pas.*, 1896, III, 172, met noot, *Belg. Jud.*, 1897, 379, *Cl. et B.*, XLIV, 743, *J.T.*, 1896, 457). Het middel dat tegen deze stelling opkomt, werd niet ontvankelijk verklaard bij gebrek aan belang, aangezien volgens de opvatting van de cassatierechter het recht op verbetering beperkt is tot een vergissing of onvolledigheid in de schrijfwijze van de geslachtsnaam ten opzichte van de naam in de geboorteakte van de vader. Het bestreden arrest is dus op dit punt niet bevestigd. Volgens de heersende opinie moet de naam verbeterd worden bij onverschillig welke vergissing of onvolledigheid. De identiteit van de naam hangt niet alleen af van de samenstellende letters maar ook van andere elementen zoals het van of aan elkaar schrijven van de lettergrepen en de schrijfwijze van de beginletter (Hof Brussel, 13 april 1874, *Pas.*, 1874, II, 246, *Belg. Jud.*, 1874, 567 ; Hof Brussel, 25 april 1888, *Pas.*, 1888, II, 280, *J.T.*, 1888, 675 ; Hof Brussel, 20 juli 1898, *Pas.*, 1899, II, 116 ; Hof Brussel, 15 december 1898, *Pas.*, 1899, II, 172 ; Hof Brussel, 1 oktober 1947, *R.W.*, 1947-48, 224 ; hervorming van Rb. Antwerpen, 20 maart 1947, *R.W.*, 1947-48, 225, met noot van H.T. ; Rb. Verviers, 11 januari 1859, *Cl. et B.*, VIII, 635 ; Rb. Mechelen, 13 maart 1863, *Belg. Jud.*, 1863, 409, met advies van de proc. HOFFMAN ; Rb. Tongeren, 28 maart 1900, *Pas.*, 1900, III, 225, *J. Liège*, 1900, 142, *Pand. Pér.*, 1900, nr. 1303,

R.Ad.m., 1900, 479 ; Rb. Verviers, 15 juni 1907, *Pas.*, 1908, III, 290 ; Rb. Doornik, 12 maart 1913, *Pand. Pér.*, 1913, nr. 842, J.T., 1913, 727). Enkele uitspraken stonden de verbetering van een hoofdletter in een kleine letter toe op grond van artikel 249 van het Wetboek der Registratierechten (Hof Gent, 14 juli 1956, R.W., 1956-57, 1709, R.comm., 1957, 125, met noot ; Rb. Gent, 20 december 1944, J.T., 1945, 222, met noot van R. PIRSON, R.Ad.m., 1945, 116). Dit criterium is niet ter zake : art. 249 heeft een zuiver fiscale draagwijdte en slaat uitsluitend op de naamsverandering, toegestaan door de uitvoerende macht (Cass., 29 oktober 1976, bovengepubliceerd ; E. VIEUJEAN, «Examen de jurisprudence (1965 à 1969). Personnes», R.C.J.B., 1970, 393, nr. 1). Wel is het een bijkomende aanwijzing dat de naam niet alleen door de gelijkkluidendheid maar tevens door de schrijfwijze van alle elementen wordt geïndividualiseerd (vgl. Rb. Ieper, 28 juni 1967, R.W., 1967-68, 654 ; G. BAETEMAN, W. DELVA en M. BAX, «Overzicht van rechtspraak (1964-1974). Personen- en familierecht», T.P.R., 1976, 335-336, nr. 3 ; KLUYSKENS, VII, nr. 34, blz. 47-48).

Op 19 oktober 1976 diende senator LINDEMANS bij de Cultuuraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap een voorstel van decreet in tot wijziging van de schrijfwijze van de aanlopen «de» en «van» in Nederlandse geslachtsnamen (*Parl. Besch., Cultuuraad*, 1976-77, nr. 168/1). Artikel 1 van dit voorstel bepaalt dat in Nederlandse geslachtsnamen de aanlopen «de» en «van» met kleine «d» en «v» worden geschreven, gescheiden van het stamwoord. Wel wordt de hoofdletter in de eerste aanloop behouden, als de voornaam niet wordt vermeld : Bv. Pieter van der Weghen i.p.v. Pieter Vanderweghen, maar Van der Weghen (*Toelichting*, blz. 1). Het voorstel van decreet wil aldus de oorspronkelijke schrijfwijze van de Nederlandse familienamen zoals die in onze gewesten bestond vóór de Franse revolutie en zoals die werd bewaard in Noord-Nederland in eer herstellen (*Toelichting*, blz. 1 ; zie J. LEENEN, «De schrijfwijze van de aanlopen 'de' en 'van' in geslachtsnamen», *Anthroponymica*, XI, Brussel/Leuven, 1959, J.L. PAUWELS, «De spelling van de familienamen met 'van' en 'de'», *Verslagen en Mededelingen Kon. Vl. Acad.*, 1959, 309-310 en 316).

Artikel 2 van dit voorstel bepaalt dat deze gewijzigde schrijfwijze niet als een verandering van de familienaam wordt beschouwd. In zijn toelichting schrijft senator LINDEMANS dat het hier slechts gaat over een verandering van schrijfwijze zodat het decreet van 6 fructidor jaar II dat de onveranderlijkheid van de naam voorschrijft, niet wordt overtreden (blz. 1). Deze interpretatie van het begrip naamsverandering is foutief. Dit begrip omvat niet alleen de vervanging van de naam door een andere en de toevoeging of de weglating van een voorvoegsel of een bijnaam, maar ook een verandering van schrijfwijze door de scheiding van de lettergrepen of de vervanging van een hoofdletter door een kleine letter (vgl. HUMMET, nr. 183, blz. 136-137). Deze zienswijze vindt tevens steun in art. 249 van het Wetboek der Registratierechten.

Walter Pintens

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 31 MEI 1977

Voorzitter : de h. Meers

Raadsheren : de hh. Janssens en van Gelder

Openbaar ministerie : de h. Vandeplas

Advocaten : mrs. De Keulenaer, Daeseleire, Wildiers en Peeters loco Van der Straten

Geding—Mededeling aan het openbaar ministerie—

1. Vorderingen inzake faillissement—2. Verplichting advies te geven—Advies.

1. Als «vorderingen inzake faillissement», die overeenkomstig art. 764, 9°, Ger.W. aan het openbaar ministerie moeten worden medegedeeld, moeten worden beschouwd de vorderingen en geschillen rechtstreeks ontstaan uit het

faillissement en waarvan de gegevens voor de oplossing zich bevinden in het bijzonder recht dat het stelsel van het faillissement beheerst.

2. Wanneer een zaak medegedeeld wordt aan het openbaar ministerie, ook als deze mededeling niet op straffe van nietigheid is voorgeschreven, en wanneer het zitting neemt in een zaak omdat het dit dienstig acht, moet het openbaar ministerie advies geven.

Het uiten van de overigens volkomen gegronde mening dat de zaak niet (verplicht) mededeelbaar is, zelfs als deze mening in de vorm van een schriftelijk advies wordt gegeven, kan niet als een advies in de zin van de wet beschouwd worden. Het begrip «advies» impliceert het uiten van een mening aangaande het geding dat de rechter dient te beslechten.

M. t/ B. e.a.

(...)

Overwegende dat de zaak in hoger beroep behandeld werd ter zitting van de 5e Kamer van het Hof op 8 maart 1977 in aanwezigheid van het Openbaar Ministerie ; (Rb. Antwerpen, 4e kamer, 20 maart 1975)

Overwegende dat de debatten gesloten werden en de zaak voor advies van het Openbaar Ministerie gesteld werd ter zitting van 22 maart 1977 ;

Overwegende dat het Openbaar Ministerie, in de vorm van een schriftelijk advies, ter zitting van 22 maart 1977 vaststelde dat artikel 764, 9°, Ger. W. niet toepasselijk was, dat de zaak bijgevolg niet mededeelbaar was aan het Openbaar Ministerie en dat de mededeling ervan evenmin ambtshalve door het Hof bevolen werd ;

Overwegende dat volgens artikel 764, 9°, Ger. W. op straf van nietigheid aan het Openbaar Ministerie moeten medegedeeld worden : de vorderingen inzake faillissement ;

Overwegende dat als «vorderingen inzake faillissement» beschouwd moeten worden : de vorderingen en geschillen rechtstreeks ontstaan uit het faillissement, en waarvan de gegevens voor de oplossing zich bevinden in het bijzonder recht dat het stelsel van het faillissement beheerst (artikel 574, 2°, Ger. W., zoals gewijzigd door de wet van 24 maart 1975) ;

Overwegende dat er dan ook niet de minste twijfel over bestaat dat in casu, de vordering niet op straf van nietigheid aan het Openbaar Ministerie moest medegedeeld worden ;

Overwegende dat de aanwezigheid van het Openbaar Ministerie bij de behandeling van de zaak ter zitting van 8 maart 1977 en het feit dat na sluiting der debatten, de zaak voor advies van het Openbaar Ministerie gesteld werd op 22 maart 1977, enkel kan verklaard worden door twee hypothesen : 1° het Openbaar Ministerie achtte het dienstig zitting te nemen in de zaak ; 2° het Openbaar Ministerie ging in op een ambtshalve bevel van het Hof (artikel 764 in fine Ger. W.) ;

Overwegende dat, het Openbaar Ministerie in zijn op 22 maart 1977 uitgebrachte opinie in de vorm van een «advies» ontkende een ambtshalve bevel van het Hof gekregen te hebben, zodat enkel de eerste hypothese overblijft ;

Overwegende dat, wanneer de zaak wordt medegedeeld aan het Openbaar Ministerie, ook wanneer deze mededeling niet op straf van nietigheid is opgelegd en wanneer het, zoals in casu, zitting nam in de zaak omdat het dit dienstig

achte, het Openbaar Ministerie een advies dient te geven (art. 767 Ger. W.);

Overwegende dat niet als een advies in de zin van de wet kan worden beschouwd het uiten van de overigens volkomen gegronde mening dat de zaak niet (verplicht) mededeelbaar was, zelfs wanneer deze mening in de vorm van een schriftelijk advies wordt gegeven, doch het begrip «advies» impliceert, het uiten van een mening aangaande het geding dat de rechter dient te beslechten (Verslag Van Reepinghen, Boek I, blz. 146);

Overwegende dat het advies derhalve een mening nopens de toelaatbaarheid en/of de gegrondheid van het hoger beroep dient te bevatten;

Overwegende dat het Hof derhalve moet vaststellen dat het Openbaar Ministerie, hoewel de zaak hem medegedeeld werd, geen advies in de zin van de Wet heeft gegeven en het Hof niet anders kan dan een datum vast stellen om het Openbaar Ministerie in de mogelijkheid te stellen advies te geven;

(...)

NOOT—Mededeling aan het openbaar ministerie

1. Aansluitend bij de wijziging van art. 574, 2°, Ger. W. door de wet van 24 maart 1975 en bij de cassatierechtspraak inzake art. 465 W.Kh. (Cass., 18 januari 1974, R.W., 1973-74, 1544, Arr.Cass., 1974, 553, B.R.H., 1974, 75) heeft het geannoteerd arrest art. 764, 9°, Ger.W. terecht eng geïnterpreteerd. Zoals «vonnissen gewezen in zaken van faillissement» hebben «vorderingen inzake faillissement» betrekking op vraagstukken die rechtstreeks ontstaan uit het faillissement. Bijgevolg zijn niet bedoeld de betwistingen die, hoewel in de loop van het faillissement gerezen, een oorzaak hebben die onafhankelijk is van de wetgeving op het faillissement, en die ook buiten het faillissement kunnen ontstaan. De mededeling aan het openbaar ministerie is immers slechts de uitwerking van art. 464 W. Kh. dat bepaalt dat de procureur des Konings alle operaties van het faillissement kan bijwonen (VAN REEPINGHEN Ch., *Verslag*, p. 319). Derhalve zijn niet op straffe van nietigheid mededeelbaar de geschillen waarvan de gegevens voor de oplossing zich niet bevinden in het bijzonder recht dat het stelsel van het faillissement beheerst.

2. Vaststaat dat zowel wanneer het openbaar ministerie zitting neemt in een mededeelbare zaak, als wanneer de rechtbank of het hof ambtshalve de mededeling van een zelfs niet-mededeelbare zaak beveelt, het openbaar ministerie verplicht is hierop in te gaan en advies moet uitbrengen (P.B., Tw. «Communication au ministère public», nr. 258; P.B., Tw. «Ministère public», nr. 463). Eventueel zal enig verzuim ter zake vanwege een magistraat van het parket overeenkomstig art. 401 Ger.W. aanleiding geven tot tuchtmaatregelen (C. CAMBIER, *Droit judiciaire civil*, I, p. 629). De nalatige ambtenaar van het openbaar ministerie zal bij beslissing van zijn hiërarchische chef worden vervangen door een van zijn collegae die belast zal worden met het geven van advies (A. LE PAIGE, *Rechtsmiddelen*, p. 237, nr. 225). Het openbaar ministerie is daarentegen geenszins verplicht advies te geven, wanneer het zitting neemt in een niet-mededeelbare zaak die het enkel wenst te volgen (Verslag HERMANS, *Parl. Besch.*, Kamer, 1965-66, nr. 59/49, p. 126; R. VAN LENNEP, *Gerechtigd wetboek*, III, p. 936). Het is bijgevolg onjuist te stellen dat de aanwezigheid ter zitting van een magistraat van het openbaar ministerie *ipso facto* tot gevolg heeft dat deze dan verplicht is advies te geven. Hierbij mag men echter niet uit het oog verliezen dat een ambtshalve bevel tot mededeling steeds de aanwezigheid van een magistraat van het parket ter zitting veronderstelt. Het openbaar ministerie kan immers enkel advies uitbrengen, indien het alle debatten voor het rechtscollege heeft bijgewoond (Verslag HERMANS, *a.w.*, t.a.p.). Het kan geen advies uitbrengen op stukken: het moet telkens deelgenomen hebben aan de debatten. Volgens het verslag HERMANS zouden echter — wanneer in de loop van de debatten de rechter het advies van een lid van het openbaar ministerie wenselijk oordeelt, of wanneer het openbaar ministerie uit eigen bewe-

ging beslist kennis te moeten nemen van een zaak — de reeds plaats gevonden debatten ten nutte van de magistraat van het parket mogen worden samengevat. Om elk misverstand te vermijden ware het wenselijk dat, telkens wanneer een magistraat van het openbaar ministerie enkel de debatten wenst te volgen, hij terstond bij het begin van de terechtzitting zegt dat de vordering naar zijn mening niet-mededeelbaar is en hij het tevens niet dienstig acht een advies uit te brengen. Een voorafgaande inzage ter griffie van het dossier van de rechtspleging kan hiervoor nuttig zijn. Aldus vermijdt hij dat de rechtbank of het hof in de mening verkeert dat het openbaar ministerie de zaak als mededeelbaar beschouwt en/of dienstig acht advies uit te brengen, en bij het sluiten van de debatten de dag en het uur vastlegt voor het geven van advies. Gebeurt zulks toch, dan lijkt mij het vastleggen van dag en uur voor het geven van advies een ambtshalve bevel, waaraan de magistraat van het openbaar ministerie zich niet kan onttrekken. Om eenodeloze vertraging van het beraad te vermijden kan het openbaar ministerie dan terstond na de sluiting van de debatten mondeling op de zitting zijn standpunt inzake het al dan niet mededeelbaar karakter van de zaak verduidelijken (art. 766 Ger. W.). Het beoordeelt trouwens soeverein de omstandigheden van de zaak die aanleiding geven tot een dergelijk mondeling advies (Cass., 31 mei 1974, Arr. Cass., 1974, 1080, J.T., 1975, 190; Cass., 6 september 1974, Arr. Cass., 1975, 25, R.W., 1974-1975, 691).

3. In het geannoteerd arrest wordt echter gesteld dat het advies van het openbaar ministerie een mening moet bevatten nopens de toelaatbaarheid en/of de gegrondheid van de vordering. Het uiten van een overigens volkomen gegronde mening nopens de mededeelbaarheid van de zaak, zelfs wanneer deze mening in de vorm van een schriftelijk advies wordt gegeven, wordt door het hof niet als «advies» beschouwd (*anders*: Arrb. Luik, 9 juni 1971, J. Liège, 1971-72, 11). De verwijzing naar het verslag van VAN REEPINGHEN (I, p. 146) lijkt niet zeer overtuigend: is het zeggen dat een vordering niet mededeelbaar is, juist geen mening aangaande het geding dat de rechter moet beslechten? Bovendien wordt algemeen aanvaard dat het openbaar ministerie zich in zijn advies mag gedragen naar de wijsheid van de rechtbank, zelfs bij een ambtshalve bevel tot mededeling (BELTJENS, *Code de procedure belge*, art. 83, nr. 9). «C'est une question de conscience et de courtoisie» (P.B., Tw. «Communication au ministère public», nr. 69).

4. Het advies van het openbaar ministerie is een zaak van rechtspleging en niet van gerechtelijke inrichting (Ch. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, p. 318), zelfs wanneer het openbaar ministerie aan een alleen zittinghoudende rechter overeenkomstig art. 765 Ger.W. advies uitbrengt (*anders*: A. MEEUS, «Le ministère public dans l'action judiciaire», *Ann. Dr.*, 1968, p. 380, nr. 26; R.P.D.B., Tw. «Jugements et arrêts», nr. 248; R. VAN LENNEP, *a.w.*, III, p. 935; Cass., 3 januari 1935, *Pas.*, 1935, I, 133; Cass., 28 april 1904, *Pas.*, I, 1904, 209, met advies P.G.; vgl. Cass., 14 juni 1971, Arr. Cass., 1971, 1030, R.W., 1971-1972, 1347). Het onderscheid is niet louter academisch. Betreft het advies van het openbaar ministerie een aangelegenheid die de *rechterlijke organisatie* betreft, dan wordt bij niet-naleving van de artt. 764 en 765 Ger.W. de openbare orde geschonden en kan de rechterlijke beslissing, ongeacht de artt. 860 e.v. Ger.W., nietig verklaard worden bij toepassing van de artt. 20 en 1138, 5°, Ger.W. (Arrb. Luik, 8 mei 1974, J. Liège, 1974-75, 66, *Pas.*, 1975, II, 17). Met de advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie LENAERTS kan men stellen dat art. 860 Ger.W. kennelijk alleen slaat op procedureregelen en niet op alle andere voorschriften van het Gerechtigd Wetboek, zoals die betreffende de bevoegdheid en de rechterlijke organisatie (Cass. 29 november 1972, Arr. Cass., 1973, 310). LENAERTS voegt hieraan toe: «Ook wanneer de wet het niet uitdrukkelijk voorschrijft, kan een rechtsregel — behalve wat de procedureregelen betreft — door de nietigheid van de uitspraak worden gesanctioneerd. Heeft de wetgever de sanctie niet uitdrukkelijk bepaald, dan kan deze worden afgeleid uit het doel dat hij bij het stellen van de regel heeft beoogd of het belang dat hij heeft willen beschermen.» (Zie tevens noot van de advocaat-generaal J. VELU bij Cass., 13 oktober 1975, Arr. Cass., 1976, 191.) In deze hypothese kan de nietigheid te allen tijde, ja zelfs ambtshalve, opgeworpen worden, zonder bewijs van enig geschaad belang (Hof Brussel, 10 maart 1976, R. Not. B., 1976, 261).

Is het advies van het openbaar ministerie daarentegen een zaak van rechtspleging, zoals de koninklijke commissaris het voorstelt,

dan gelden in beginsel de artt. 860 e.v. Ger. W. (Et. GUTT en A.-M. STRANART-THILLY, «Examen de jurisprudence», R.C.J.B., 1974, 110 ; Hof Luik, 17 maart 1970, J.T., 378). Art. 860 Ger.W. is alvast van toepassing op vonnissen en arresten (Cass. 14 september 1974, Arr. Cass., 1975, 53 ; anders : R. ROUARD, *Droit judiciaire privé*, I, p. 245 ; II, p. 190 en p. 353). Met SOETAERT R. («Nietigheid wegens vormverzuim en verval door tijdsverloop ter zake van proceshandelingen», in *Actuele problemen van gerechtelijk privaatrecht*, 1976, p. 44, nr. 8) kan men echter opmerken dat de artt. 861-865 Ger.W. bezwaarlijk op vonnissen en arresten toegepast kunnen worden. Het Hof van Cassatie is niettemin blijkbaar van oordeel dat art. 861 Ger.W. kan worden toegepast op vonnissen en arresten (Cass., 4 mei 1972, Arr. Cass., 1972, 825). In deze veronderstelling moet de nietigheid van het vonnis *in limine litis* opgeworpen worden. Tevens moet aangetoond worden dat de belangen van wie de nietigheid opwerpt, geschaad zijn. Bovendien kan de nietigheid niet ambtshalve uitgesproken worden. Maar welke partij kan aantonen dat haar belangen geschaad werden doordat het openbaar ministerie geen advies heeft uitgebracht ?

Jean LAENENS
Assistent
Universiteit Antwerpen
U.I.A.

RAAD VAN STATE

7e KAMER — 7 SEPTEMBER 1977

Voorzitter : de h. Adriaens (rapporteur)

Staatsraden : de hh. Depondt en Debaedts

Eerste auditeurs : de hh. Tacq en Grommen

Advocaten : mrs. de Suray, Grouwels en Goovaerts

Stedebouw en ruimtelijke ordening—Bijzonder plan van aanleg—«Bestaande toestand»—Inhoud—Wegen—Welstand van gebouwen en afsluitingen.

Onder de «bestaande toestand» moeten alleen die gegevens worden vermeld die onmisbaar zijn voor een correct inzicht in een juiste beoordeling van de bedoelingen en de voorstellen van de ontwerpers van het aanlegplan met betrekking tot de bestemming en de inrichting van elk onderdeel van het gebied.

Het ontbreken van de aanduiding, op het aanlegplan, van de bestaande wegen in het gedeelte van verzoekers privé-domein dat in het bestreden bijzonder plan van aanleg opgenomen is, heeft niet ten gevolge dat de belanghebbende (d.i. de oorspronkelijke verzoeker) onvoldoende voorgelicht was, en de inzageprocedure, ingesteld door artikel 21 van de vermelde wet, zodoende gevitieerd zou zijn, noch dat de gemeenteraad en later de regering, geadviseerd door het bestuur van de stedebouw en de ruimtelijke ordening, zich niet met kennis van zaken zouden hebben kunnen uitspreken respectievelijk over de voorlopige en definitieve aanneming van het ontwerp-plan en over de goedkeuring van het plan.

Het Koninklijk Besluit van 28 december 1972 is enkel toepasselijk op de ontwerp-gewestplannen en de gewestplannen en niet op de bijzondere plannen van aanleg ; met het oog op het bepalen van de inhoud van de bijzondere plannen van aanleg gelden alleen de voorschriften vervat in art. 16 van de wet op de stedebouw en de ruimtelijke ordening.

De openbare verkeerswegen bedoeld door artikel 16, 3°, van de wet, zijn dezelfde als die bedoeld door artikel 76, 7°, van de gemeentewet, bepaaldelijk de wegen die bestemd zijn voor het openbaar verkeer, waarop de politiereglementen op het verkeer toepasselijk zijn ; voet- en wandelpaden, exploitatie- of onderhoudswegen in een stadspark zijn geen openbare verkeerswegen in de zin van het bedoelde wetsartikel.

De voorschriften vervat in het wetsartikel 16, 4°, betreffen enkel de welstand van de gebouwen en van de afsluitingen van bouwpercelen en niet de welstand van de omheining van openbare parken, of van die parken zelf of hun complementaire uitrusting, of de welstand van recreatieterrainen waarin geen gebouwen mogen worden opgericht.

M. t/ Staatssecretaris voor Ruimtelijke Ordening

Arrest nr. 18.412

Overwegende dat het beroep strekt tot vernietiging van het koninklijk besluit van 20 juli 1973 houdende goedkeuring van het bij het gemeenteraadsbesluit van 9 november 1971 vastgesteld bijzonder plan van aanleg nr. 26, «Osbroek» genaamd, van de stad Aalst en bestaande uit een bestemmingsplan en een onteigeningsplan en betrekking hebbend op een geheel van gronden met een totale oppervlakte van ongeveer 40 ha, voor het grootste gedeelte beplant met bomen, en waarvan ongeveer 26,5 ha aan de verzoekers toebehoren ; dat het college van burgemeester en schepenen, overeenkomstig artikel 23, vijfde lid, van de ruimtelijke ordening- en stedebouwwet, het bestreden koninklijk besluit met het daarbij horende bijzonder plan van aanleg op 11 oktober 1973 ter inzage en ten stadhuize van Aalst neerlegde en die neerlegging «op de gewone wijze der afkondiging en ter plaatse hiertoe bestemd» ter kennis van het publiek bracht ; dat het beroep derhalve tijdig is ingesteld ;

Overwegende dat de gemeenteraad van Aalst op 24 juni 1971 het bijzonder plan van aanleg nr. 26 voor de wijk «Osbroek» te Aalst en bestaande uit een bestemmingsplan met stedebouwkundige voorschriften en een onteigeningsplan, beide opgemaakt door de urbanist van de stad, voorlopig aannam en het college van burgemeester en schepenen van de stad gelastte de plannen te onderwerpen aan het openbaar onderzoek overeenkomstig artikel 21, tweede lid, van de ruimtelijke ordening- en stedebouwwet ;

Overwegende dat vanaf 20 september te 9 uur tot 22 oktober 1971 de voormelde plannen door het college van burgemeester en schepenen onderworpen werden aan het bedoelde openbaar onderzoek dat vooraf aangekondigd werd door aanplakking ten stadhuize, alsmede door een bericht in het Belgisch Staatsblad, in «Het Laatste Nieuws» te Brussel, in «Het Volk» en in «Vooruit» te Gent en door een bericht dat werd afgegeven aan de eigenaars en vruchtgebruikers van de eigendommen, gelegen binnen de omtrek van het aanlegplan ;

Overwegende dat Paul M. tegen het aanlegplan bij het college schriftelijk bezwaar indiende ;

Overwegende dat op 28 oktober 1971 de technische dienst van de stad Aalst over het voornoemde en enig ingediende bezwaarschrift advies uitbracht ;

Overwegende dat de gemeenteraad op 9 november 1971 de resultaten van het openbaar onderzoek onderzocht, de

bezwaren van Paul M. op grond van een uitvoerige redengeving afwees en het bijzonder plan van aanleg aannam ;

Overwegende dat het college van burgemeester en schepenen op 29 november 1971 het aldus door de gemeenteraad aangenomen bijzonder plan van aanleg samen met het volledig dossier aan de bestendige deputatie van de provincieraad van Oost-Vlaanderen voor advies mededeelde ; dat de technische dienst van de provincie Oost-Vlaanderen op 3 januari 1972 aan de gouverneur advies verstrekke ;

Overwegende dat de bestendige deputatie op 7 januari 1972 gunstig advies uitbracht over het bijzonder plan van aanleg, aangenomen door de gemeenteraad van Aalst op 9 november 1971 ;

Overwegende dat de directeur van het provinciaal bestuur van de stedenbouw te Gent op 21 januari 1972 eveneens gunstig advies uitbracht ; dat de dienst van het algemeen beleid van het hoofdbestuur van de stedenbouw op 6 maart 1972 gunstig gemotiveerd advies «qua zonering» verleende ;

Overwegende dat vervolgens de bij artikel 29 van de vermelde wet bedoelde commissie van deskundigen over het onteigeningsplan geraadpleegd werd en hierover gunstig advies uitbracht ;

Overwegende dat het hoofdbestuur van de stedenbouw aan de Staatssecretaris voor Ruimtelijke Ordening en Huisvesting op 5 juli 1973 gunstig advies verleende ;

Overwegende dat op 20 juli 1973 het bestreden koninklijk besluit werd genomen, waarbij het bijzonder plan van aanleg nr. 26 «Osbroek» van de stad Aalst, met uitsluiting van het met paars omzoomde deel van de stedenbouwkundige voorschriften, goedgekeurd werd, en waarbij verklaard werd dat het algemeen nut de onmiddellijke inbezitting van de op het onteigeningsplan aangegeven percelen vordert en dat de procedure vastgesteld door de wet van 26 juli 1962 betreffende de rechtspleging bij dringende noodzakelijkheid inzake onteigening te algemenen nutte toegepast kon worden ;

Overwegende dat de stedenbouwkundige voorschriften van het aldus door het bestreden besluit goedgekeurd bijzonder plan van aanleg nr. 26 «Osbroek», van de stad Aalst, thans luiden als volgt : «Artikel 1. Parkzone. «Functies : landschapsrecreatie en bescherming van de bestaande parkzones. Toegelaten : recreatieterrainen, stadspark en dergelijke, alsmede de daarbijbehorende functionele complementaire uitrusting ;

Overwegende dat verzoekers in het eerste middel doen gelden dat bij de beschrijving van de «bestaande toestand» als bedoeld in artikel 16 van de ruimtelijke ordening- en stedenbouwwet volgende vergissingen werden begaan :

a) het huis gebouwd door de echtgenoten Roosen, op het perceel gekadastraerd nr. 198, naast hun eigendom, is niet aangeduid en de juiste kadastrale aanwijzing voor het terrein, dat door de rechtsvoorganger op 25 augustus 1951 aan genoemd echtpaar verkocht werd, is volgens de verkoopakte : sectie B, deel van de nrs. 581/a, 583, 584, 587, 588/b en 611/a,

b) «de weg, Osbroeckstraat genaamd, en die hun toebehoort, op het terrein gekadastraerd 485/z, is onjuist aangeduid als «scheeflopend», terwijl hij in werkelijkheid loodrecht staat op de Leopoldlaan, waarin hij uitmondt en waarvan de juiste benaming overigens Parklaan is en bovendien gedeeltelijk verdwenen, «voorbij het huis van de heer Moens, Parklaan 4, in de richting van het park»,

c) het op het sportterrein van de stad bestaande gebouw, dat als kleedkamer gebruikt wordt, is niet aangeduid,

d) de bestaande elektriciteitscabine, aan de Parklaan, is evenmin aangeduid,

e) de weg die aan de buitenzijde van de kleine vijver en het kasteel loopt en die eigendom van de verzoekers is, werd niet aangeduid, hoewel hij het eigendom van verzoekers zou afzomen zo het bestreden aanlegplan uitgevoerd werd,

f) geen enkel van de in het eigendom van de verzoekers bestaande wegen is aangeduid ;

Overwegende dat verzoekers in de laatste memorie hun betoog als volgt verder ontwikkelen :

«Men beweert dat het weglaten van deze vermeldingen zonder invloed zou zijn op het bijzonder plan. Verzoekende partij verwijst hier naar de constante rechtspraak van de Raad van State : het document dat de bestaande toestand weergeeft dient onder grafische vorm en in de toestand waarin het voorkomt op het ogenblik dat het plan wordt opgemaakt, de bestemming weer te geven die dat gedeelte van het grondgebied dat men wil ordenen, heeft gekregen (Raad van State 14.3.1970, nr. 14.018 ; 27.11.1970, nr. 14.375, en ministerieel rondschrijven van 19.10.1970, Belgisch Staatsblad, januari 1971). Wanneer men een park wil oprichten dan dient men eerst de bestaande wegen weer te geven. Deze hebben, in strijd met hetgeen het Auditoraat beweert, wel degelijk belang. Immers het behoud van deze wegen betekent eveneens het behoud van het karakter van het park. Het supprimeren van deze wegen betekent automatisch een aanslag op de natuur. De thesis van het Auditoraat volgen zou in dit geval betekenen dat men aanneemt dat de administratie in een dergelijk geval alles mag zelfs indien nodig, de natuur schenden, hetgeen zeker niet het idee is geweest van de wetgever ;

Overwegende dat blijkens de informatie verstrekt door de tegenpartij en die door de verzoekers niet wordt betwist en blijkens de aanduidingen gegeven door de bestemmings- en onteigeningsplannen, die bij het bestreden koninklijk besluit zijn gevoegd, buiten het gebied van het bestreden bijzonder plan van aanleg liggen : de aan de echtgenoten Roosen toebehorende woning en het perceel waarop die woning staat, het gedeelte van de Osbroeckstraat dat door de verzoekende partij bedoeld is, de Leopoldlaan of Parklaan, het als kleedkamer gebruikte gebouw op het stedelijk sportterrein, de elektriciteitscabine aan de Parklaan en de aan de buitenzijde van de vijver en van het kasteel lopende weg, zodat hun eventuele verkeerde aanduiding of niet-aanduiding in het bestreden bijzonder plan van aanleg geen grond kan opleveren tot nietigverklaring van dat aanlegplan noch van het koninklijk besluit dat dit plan goedkeurt ; dat het middel op dit punt niet opgaat ;

Overwegende dat, wat betreft de aanduiding van de bestaande wegen gelegen op verzoekers eigendom, het middel evenmin opgaat ; dat immers, aangezien het aangevoerde wetsartikel 16 noch de parlementaire voorbereiding ervan enige omschrijving van het begrip «de bestaande toestand» geeft, het redelijk is aan te nemen in de eerste plaats dat alleen die gegevens moeten worden vermeld die onmisbaar zijn voor een correct inzicht en een juiste beoordeling van de bedoelingen en de voorstellen van de ontwerpers van het aanlegplan met betrekking tot de bestemming en de inrichting van elk onderdeel van het gebied, en in de tweede

plaats dat wanneer een gedeelte van een particulier park door het ontwerp van een bijzonder plan van aanleg, zoals ter zake, bestemd is als parkzone met als functie landschapsrecreatie en bescherming van de bestaande parkzone, het zonder belang is voor de overheden die over de aanneming of de goedkeuring van het aanlegplan moeten beslissen, te weten waar precies de bestaande voet- en wandelwegen lopen die door de eigenaar van het park aangelegd werden of gebruikt worden, en in de derde plaats dat het ontbreken van de aanduiding, op het aanlegplan, van de bestaande wegen in het gedeelte van verzoekers privé-domein dat in het bestreden bijzonder plan van aanleg opgenomen is, niet ten gevolge heeft dat de belanghebbende (d.i. de oorspronkelijke verzoeker) onvoldoende voorlicht was, en de inzageprocedure, ingesteld door artikel 21 van de vermelde wet, zodoende gevitieerd zou zijn, noch dat de gemeenteraad en later de regering, geadviseerd door het bestuur van de stedenbouw en de ruimtelijke ordening, zich niet met kennis van zaken zouden hebben kunnen uitspreken onderscheidenlijk over de voorlopige en definitieve aanneming van het ontwerp-plan en over de goedkeuring van het plan ;

Overwegende dat verzoeker in het tweede middel doet gelden vooreerst dat in het bestreden plan niet precies aangeduid is welke delen van het door dat plan bestreken gebied bestemd zijn onderscheidenlijk als recreatieterrein en als publiek park, noch waarin de bijkomende uitrusting van elk van die twee zones bestaat, en vervolgens dat het koninklijk besluit van 28 december 1972 — betreffende de inrichting en de toepassing van de ontwerp-gewestplannen en de gewestplannen — niet voorziet in de aanleg van publieke parken, wel in die van zones voor vrije tijdsbesteding, van recreatiezones en van zones voor recreatie en verblijf, waarvan het trouwens de uitrusting nader bepaalt ; dat verzoeker uit dit laatste verwijt afleidt dat het bestreden plan «niet voldoet aan de normen voorgeschreven door het koninklijk besluit van 28 december 1972» en ten onrechte «het begrip uitrusting» niet nader preciseert ;

Overwegende dat het aangevoerde koninklijk besluit van 28 december 1972 enkel toepasselijk is op de ontwerp-gewestplannen en niet op de bijzondere plannen van aanleg ; dat met het oog op het bepalen van de inhoud van de bijzondere plannen van aanleg enkel de voorschriften gelden vervat in artikel 16 van de ruimtelijke ordening- en stedenbouwwet en bepalende :

«Het bijzonder plan van aanleg geeft voor het deel van het gemeentelijk grondgebied aan :

- 1° de bestaande toestand,
- 2° de gedetailleerde bestemming van de sub 2° van artikel 15 bedoelde gebiedsdelen,
- 3° het tracé van alle in het bestaande verkeerswegennet te brengen wijzigingen,
- 4° de voorschriften betreffende de plaatsing, de grootte en de welstand van de gebouwen en afsluitingen, alsmede die betreffende de binnenplaatsen en tuinen.

Het kan bovendien aangeven :

5° de voorschriften betreffende het aanleggen en uitrusten van de wegen, de bouwvrije stroken en de beplantingen,

6° de plaatsen die bestemd worden voor het aanleggen van groene ruimten, bosreservaten, sportvelden en begraafplaatsen, alsmede voor openbare gebouwen en voor monumenten,

7° indien een ruilverkaveling of herverkaveling nodig

blijkt, de grenzen van de nieuwe kavels, onder vermelding dat die grenzen door het schepencollege kunnen worden gewijzigd met goedkeuring van de Minister» ;

Overwegende dat de stedenbouwkundige voorschriften behorende tot het bestreden aanlegplan, het gehele gebied kenmerken als een «parkzone» met de volgende bestemming : «Landschapsrecreatie en bescherming van de bestaande parkzones» en enkel voorzien in de aanleg van «recreatieterreinen, stadspark en dergelijke» en in het aanbrengen van «de daarbij behorende functionele complementaire uitrusting» ; dat volgens de nadere gegevens verstrekt door het onteigeningsplan dat deel uitmaakt van het bestreden aanlegplan, het gebied van dit plan bestaat voor het grootste gedeelte, met name 36 ha, 47 a, 80 ca, uit bos (park) en voor het overige, d.i. 3 ha, 49 a, 20 ca, uit hooi- en weiland ;

Overwegende dat de in het bestreden aanlegplan vervatte aanwijzingen die zoëven werden aangehaald voldoende zijn om de geplande ruimtelijke ordening naar behoren te kunnen verwezenlijken zodat een nadere omschrijving van de toegelaten «functionele complementaire uitrusting» op grond van het wetsartikel 16 niet vereist was ; dat uit een en ander volgt dat dit wetsartikel werd nageleefd ; dat het middel niet gegrond is ;

Overwegende dat verzoekers in het derde middel aanvoeren dat het bestreden aanlegplan geen aanduiding bevat van het aan te leggen net van openbare verbindingswegen, hoewel het voorziet in de aanleg van een recreatiezone en van een publiek park die «noodzakelijkerwijze een net bevatten van openbare verbindingswegen ten behoeve van de voetgangers, de fietsers of de voertuigen met eigen beweegkracht, die toegankelijk zijn zowel overdag als 's nachts», en die «deel uitmaken van het openbaar domein en van het grootste belang zijn», en dat het evenmin, in strijd met de voorschriften van de omzendbrief van de Minister van Openbare Werken dd. 17 juni 1970 betreffende de verplichte inrichting van parkeerplaatsen, de plaats of plaatsen aanduidt waar de voor iedere recreatiezone noodzakelijke parkeerplaats of -plaatsen ingeplant zullen worden ;

Overwegende dat de tegenpartij toegeeft dat de beweringen van verzoekers juist zijn maar niet ter zake dienend «daar de vaste verbindingswegen in een recreatiezone en in een publiek park niet kunnen beschouwd worden als verkeerswegen bedoeld in artikel 16, 3°, van de wet van 29 maart 1962 en bijgevolg niet moeten worden vermeld op het bijzonder plan van aanleg» ;

Overwegende dat het vermeld wetsartikel 16 in het derde en vierde lid bepaalt :

«De goedkeuring van het bijzonder plan van aanleg door de Koning ontheft de gemeente van alle andere wettelijke formaliteiten inzake rooiplannen.

«De rooiplannen voor de steden of voor de aaneengebouwde gedeelten van de plattelandsgemeenten, die voor de uitvoering van het plan van aanleg nodig mochten zijn, worden door de gemeenteraad vastgesteld evenwel zonder dat het advies van de bestendige deputatie van de provincieraad en de goedkeuring van de Koning, voorgeschreven door artikel 76 van de gemeentewet, nog vereist zijn» ;

Overwegende dat blijkens deze bepalingen en blijkens de parlementaire voorbereiding van de wet van 29 maart 1962, inzonderheid de memorie van toelichting bij het ontwerp van die wet (Gedr. St., Sen. zitt. 1958-1959, nr. 124, pp. 55 en 56), het advies van de Raad van State

(ibidem pp. 121 en 122) en het verslag van de Senaatscommissie voor de Justitie en voor de Openbare Werken (Gedr. St. Sen., zitting 1959-1960, nr. 275, p. 33), alsmede blijkens het bepaalde in de laatste twee leden van meervermeld artikel 16 van voornoemde wet, de openbare verkeerswegen bedoeld door artikel 16, 3°, van de wet, dezelfde zijn als die bedoeld door artikel 76, 7°, van de gemeentewet, bepaaldelijk de wegen die bestemd zijn voor het openbaar verkeer, waarop de politiereglementen op het verkeer toepasselijk zijn; dat het terzake gaat om voet- en wandelpaden, exploitatie- of onderhoudswegen in een stadspark die geen openbare verkeerswegen in de zin van het bedoelde wetsartikel zijn; dat het middel niet opgaat;

Overwegende dat verzoekers in het vierde middel doen gelden dat het bestreden plan, aangezien het geen voorschriften bevat betreffende het esthetische van de omheiningen, van het park zelf, van de recreatiezone en van de bijkomende uitrusting, die nochtans gebouwen omvat, artikel 16 van de vermelde wet miskent;

Overwegende dat het aangehaalde wetsartikel 16, in het eerste lid, onder de nummers 1 tot en met 4, de aangelegenheden opsomt waarover, blijkens de inleidende bepaling van het eerste lid, het bijzonder plan van aanleg verplichtend moet handelen; dat blijkens artikel 16, tweede lid, zodanige verplichting niet geldt ten opzichte van de daarin, onder de nummers 5, 6 en 7 opgesomde aangelegenheden;

Overwegende dat het vierde middel uitgaat van het aangehaalde wetsartikel 16, 4°; dat verzoekers in dit verband beweren dat het bestreden bijzonder plan van aanleg het optrekken van gebouwen binnen het gebied van het plan in uitzicht stelt; dat zodanige stelling geen steun kan vinden in de boven bedoelde stedenbouwkundige voorschriften behorende bij het bestreden bijzonder plan van aanleg, en in

de overwegingen van het koninklijk besluit houdende goedkeuring van dat plan zowel als van de stedenbouwkundige voorschriften ervan; dat immers volgens die voorschriften en volgens die overwegingen het optrekken van gebouwen binnen het gebied van het plan niet toegelaten is;

Overwegende overigens dat de voorschriften vervat in het vermelde wetsartikel 16, 4°, enkel de welstand van de gebouwen en van de afsluitingen van bouwpercelen betreffen en niet de welstand van de omheining van openbare parken, of van die parken zelf of hun complementaire uitrusting, of de welstand van recreatieterreinen waarin geen gebouwen mogen worden opgericht; dat hieruit volgt dat krachtens dit wetsartikel 16, 4°, het bijzonder plan van aanleg enkel nadere regelen moet vaststellen ten opzichte van de in dit wetsartikel bedoelde en bovenvermelde welstand; dat het middel niet gegrond is,

Besluit

Artikel 1. Het beroep is verworpen.

Artikel 2. De kosten, bepaald op zeventienhonderd vijftig frank, komen ten laste van de nalatenschap van verzoeker.

NOOT—M.b.t. het begrip «bestaande toestand», zie Raad van State, 15 april 1975, nr. 16.971, Bonnevie, R.W., 1975-76, 1504-1509, met mijn noot, sub A, en de erin vermelde rechtspraak.

Wat betreft de inhoud van het bijzonder plan van aanleg, vgl. Raad van State, 8 juni 1972, nr. 15.343, Janssens en cons. (verkeerswegennet) en 9 januari 1973, nr. 15.650, Verbruggen (openbaar park).

L.P.S.

Kroniek van grondwettelijk en administratief recht (1975-1976) (*)

D. Rechtsbescherming

Gewone rechtscolleges

Wat de verhouding betreft tussen de rechtscolleges van de rechterlijke macht en de administratieve rechtscolleges, moet het cassatiearrest van 2 mei 1975 (*Arr. Cass.*, 1975, 961) vermeld worden. Het betreft hier een cassatieberoep tegen een arrest van de Raad van State. In casu had de Raad derdenverzet tegen een vroeger arrest niet-ontvankelijk verklaard. Het Hof van Cassatie verwerpt de vordering omdat het bestreden arrest geen beslissing inhoudt waarbij de Raad van State stelling neemt inzake de bevoegdheidsverdeling tussen rechterlijke macht en administratieve rechtscolleges.

Bij legaliteitscontrole van een administratieve beslissing, sluit de mogelijkheid om de zaak voor de Raad van State te brengen, de bevoegdheid van de rechterlijke macht niet uit om die controle uit te

voeren. Ontontvankelijkheid van de vordering bij de Raad van State en onmogelijkheid van nietigverklaring tasten de bevoegdheid van de hoven en rechtbanken niet aan (*Cass.*, 7 november 1975, R.W., 1975-76, 2413; *J.T.*, 1976, 326).

Enkele arresten hebben betrekking op de rechtsprekende bevoegdheid van de bestendige deputaties. Wanneer de bestendige deputatie oordeelt over bezwaren tegen gemeentebelastingen, dan treedt zij op als rechtsprekend orgaan en moet zij, krachtens art. 107 Grondwet, nagaan of het gemeentelijk belastingreglement met de wet overeenstemt (*Cass.*, 19 juni 1975, R.W., 1975-76, 1241). Als rechtsprekend orgaan is de bestendige deputatie niet gebonden door een voordien door haar gegeven goedkeuring tot invoering van belastingen (*Cass.*, 21 maart 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 825).

Nog i.v.m. het rechterlijk toezicht op de administratie is de volgende uitspraak vermeldenswaard omdat daarin bevestigd wordt dat dit toezicht ook

* Het eerste deel verscheen in nr. 12, 779 v.

moet worden toegepast op een niet-reglementaire administratieve beslissing: nalatigheid van een openbare instelling in haar tuchtrechtelijk toezicht kan een fout uitmaken in de zin van de artt. 1382 e.v. B.W. (Hof Brussel, 26 september 1974, *Pas.*, 1975, II, 53). Het cassatieberoep tegen dit arrest werd verworpen door Cass., 9 oktober 1975, *R.C.J.B.*, 1976, 165, met noot van R.O. Dalcq.

Raad van State

a) *Ontvankelijkheidsvereisten in geval van annulatieberoep bij de Raad van State.* Deze ontvankelijkheidsvereisten werden uitvoerig behandeld in het werk van J. Falys, *La recevabilité des recours en annulation des actes administratifs* (Conseil d'Etat), Brussel, Bruylant, 1975.

Een van deze vereisten bestaat erin dat de verzoeker over een *actueel* belang beschikt zowel bij het instellen van de eis als op het ogenblik van de uitspraak. De Raad van State oordeelde dat de verzoeker die de vernietiging vraagt van een koninklijk besluit waarbij het administratief beroep tegen de weigering van het College van Burgemeester en Schepenen om een bouwvergunning af te leveren, werd verworpen, niet meer van het vereiste actueel belang laat blijken wanneer vaststaat dat de Koning, die opnieuw over de ingediende bouwvergunning moet beslissen, zich op grond van een ondertussen voorlopig vastgesteld ontwerp-gewestplan, tegen de toekenning van de bouwvergunning moet verzetten. De Raad was van oordeel dat de belangen van de verzoeker voldoende gevrijwaard waren aangezien deze zijn aanvraag opnieuw zou kunnen indienen indien het voorlopig goedgekeurd gewestplan binnen drie jaar geen definitief karakter kreeg (*R.v.S.*, Demeyer, nr. 16.795 van 24 december 1974, *R.W.*, 1975-76, 1680-1685, met kritische noot van L.P. Suetens; in dezelfde zin *R.v.S.*, Van Campenhout, nr. 16.924 van 11 maart 1975; Cauwenbergh, nr. 16.925 van 11 maart 1975; Gram, nr. 16.951 van 25 maart 1975; Koninklijke Automobiellclub van België, nr. 17.002 van 30 april 1975; Van Wesel, nr. 17.066 van 10 juni 1975, *R.W.*, 1975-76, 920-928, met noot van L.P. Suetens, Wuyts, nr. 17.177 van 23 september 1975; Sacré en cons., nr. 17.278 van 18 november 1975).

b. *Rechtsbescherming tegen overheidsop treden en behoorlijk bestuur.* Naast een legaliteitscontrole in de strikte zin oefent de Raad van State een meer algemene rechtmatigheidscontrole uit op de rechtshandelingen van de administratieve overheden. De discretionaire bevoegdheid van de overheid wordt beperkt door bepaalde algemene beginselen, waarvan de niet-naleving tot vernietiging aanleiding kan geven (Raad van State, Missault, nr. 16.845, van 4 februari

1975, *R.W.*, 1975-76, 494-498, met noot van L.P. Suetens)

Aan de toepassing van deze beginselen zijn nochtans beperkingen verbonden. Dit bleek in het volgende geval. Een leraar die van zijn tijdelijke opdracht tot het geven van godsdienstonderwijs in het provinciaal technisch onderwijs ontslagen was, tekende vernietigingsberoep aan bij de Raad van State. De Raad oordeelde dat uit artikel 9 van de Schoolpactwet van 29 mei 1959 volgt dat de aanstelling van een godsdienstleraar in een onderwijsinstelling, ingericht door de overheid, enkel kan gebeuren op voordracht van de persoon of van het orgaan dat voor dat soort van zaken geacht wordt te kunnen spreken in naam van de kerkelijke organisatie die optreedt voor de personen die een bepaalde godsdienst belijden. Doel van deze bepaling is de authenticiteit van het godsdienstonderwijs in deze scholen te waarborgen. Volgens de Raad van State moet wat geldt voor de aanstelling ook gelden voor het in dienst houden van de godsdienstleraar. Daar de erkenning door het bevoegd kerkelijk orgaan niet gehandhaafd werd, maakte dit voor de overheid een dwingende reden uit om de betrokken leraar van zijn godsdienstonderwijs te ontlasten. I.v.m. de waarborgen voor de betrokkene oordeelde de Raad dat de door de overheid aan de leerkrachten toegekende statutaire waarborgen en zelfs de waarborgen waarop leerkrachten op grond van de algemene rechtsbeginselen tegenover de overheid aanspraak kunnen maken — zoals het recht zich tegen een beschuldiging te verdedigen —, ten dele onwerkzaam worden ten gevolge van de primauté van het in de Grondwet opgenomen beginsel van de soevereiniteit welke aan de kerkelijke organen binnen hun eigen gezagskring toekomt. Aan de soevereiniteit van een godsdienstige organisatie werd derhalve voorrang verleend op het algemeen rechtsbeginsel van het recht op verdediging (*R.v.S.*, Van Grembergen, nr. 16.003, 29 april 1975, *T.v.B.*, 1976, 237, met noot van R. Verstegen, « De overheid en de administratieve rechter tegenover godsdienstige motieven », pp. 242-252).

Behoudens de terughoudendheid die dit laatste arrest kenmerkt, worden de algemene rechtsbeginselen en de beginselen van behoorlijk bestuur in ruime mate door de Raad van State aangewend ten einde te vermijden dat de uitoefening van discretionaire bevoegdheid in feite leidt tot administratieve willekeur. De meest toegepaste beginselen in dit verband zijn :

I. Motiveringsverplichting

Veel aandacht krijgt de motiveringsverplichting. Wordt er in de regel geen formele motivering van administratieve rechtshandelingen geëist, dan dient niettemin vast te staan dat de beslissing die in de uitoefening van een discretionaire bevoegdheid werd

genomen, rechtmatig en derhalve niet willekeurig is. De Raad van State onderzoekt nauwgezet of het administratief dossier voldoende gegevens bevat op grond waarvan de overheid *redelijkerwijze* tot de beslissing mocht komen. In talloze arresten heeft de Raad nagegaan of de getroffen beslissing niet zonder geldige motieven werd genomen. Slechts i.v.m. enkele typische discretionaire bevoegdheden zal de motiveeringsverplichting hier worden onderzocht.

1. *Tuchtzaken.* Het administratief dossier van een tuchtzaak moet de concrete feiten en gedragingen bevatten die door de bestraffende overheid in aanmerking werden genomen: het niet-aanduiden hiervan heeft tot gevolg dat noch hun bestaan noch de kwalificatie die eraan wordt gegeven, kunnen worden getoetst zodat een doelmatige rechtmatigheidscontrole onmogelijk wordt gemaakt (R.v.S., Hemelsoet, nr. 17.052, 3 juni 1975). Behoudens de gevallen waarin een formele redengeving is voorgeschreven, moet ook de beslissing waarbij een tuchtstraf wordt opgelegd niet met redenen omkleed zijn: volgens de Raad van State dient de in een dergelijke beslissing meestal toch voorkomende redengeving niet op haar formele merites te worden getoetst (R.v.S., Smets, nr. 16.949, 25 maart 1975). Hieraan wordt nochtans toegevoegd «dat het evenwel vereist is — maar dan ook volstaat — in verband met de grondslag van een tuchtstrafbeslissing, die niet zelf de rechtens vereiste grondslag moet doen kennen, ten eerste, dat de concrete feiten, met de daarbij passende kwalificaties en appreciaties, die de overheid als de rechtens vereiste grondslag heeft beschouwd welke nodig, maar voldoende is om de opgelegde tuchtstraf te kunnen uitspreken, duidelijk en met zekerheid blijken uit de stukken die de overheid op het ogenblik van haar beslissing in aanmerking heeft genomen (...), ten tweede, dat de feiten die de tuchtverheid als rechtens vereiste grondslag in aanmerking heeft genomen, met inachtneming van de algemene beginselen van de bewijsvoering werden vastgesteld en bovendien geacht kunnen worden te behoren tot degene die naar recht en *redelijkheid* een voldoende grondslag kunnen uitmaken om de uitgesproken tuchtstraf op te leggen, en ten derde, dat de tuchtverheid de gelaakte gedragingen, die ze uiteindelijk als te straffen fouten aan de ambtenaar heeft toegerekend, vooraf duidelijk als mogelijke strafmotieven ter kennis van de betrokkene heeft gebracht, aan wie ze bovendien de gelegenheid moet hebben gegeven om, vooraleer de beslissing genomen werd, zich wettig van de hem verweten tekortkomingen te verdedigen (...)» (*Ibidem*) (cursivering door ons)

2. *Onbewoonbaarverklaring van krotwoningen.* Het besluit waarbij de sloping van een gebouw bevolen wordt of de bewoning ervan verboden wordt, moet niet met redenen omkleed worden (R.v.S.,

Hella, nr. 17.034, 23 mei 1975; N.V. La Brugeoise et Nivelles, 17.309, 28 november 1975). Wel wordt vereist dat in het dossier de nodige gegevens aanwezig zijn waaruit de noodzaak van de genomen maatregel blijkt (R.v.S., De Turck, 17.251, 29 oktober 1975, R.W., 1975-76, 1446-1450, met noot van L.P.S.). De Raad oefent toezicht uit op de pertinentie van de aangevoerde motieven (R.v.S., Roelandts, nr. 16.919, 5 maart 1975, R.W., 1975-76, 1444-1446, met noot). Een in algemene bewoordingen gestelde appreciatie van de toestand van de woning werd onvoldoende geacht (R.v.S., consorten Decroos, 16.815 van 10 m januari 1975). Nagegaan wordt of uit de aangevoerde feiten in redelijkheid tot onbewoonbaarverklaring kon worden besloten (R.v.S., Rijckaert, Buyse en Claes, nrs. 17.202-17.203 van 8 oktober 1975). In geval van een collectief besluit waarbij alle gebouwen van een wijk onbewoonbaar worden verklaard, vereist de motiveringsplicht dat het administratief dossier voor elk gebouw concrete en specifieke gegevens bevat die het de Raad mogelijk maken zijn controle uit te oefenen (R.v.S., Herinx en C°, nr. 17.015 van 10 mei 1975). Een onderzoek verricht nadat het besluit genomen werd, vermag de onwettigheid van een besluit niet ongedaan te maken (R.v.S., De Turck, nr. 17.251 van 29 oktober 1975).

3. *Vreemdelingen.* De Wet van 28 maart 1952 schrijft niet voor dat een besluit tot uitzetting van een vreemdeling de concrete feiten moet vermelden op grond waarvan zijn aanwezigheid gevaarlijk wordt geacht voor de openbare orde. Niettemin gaat de Raad van State na of uit de gegevens vervat in het administratief dossier blijkt dat de beslissing niet willekeurig werd genomen (R.v.S., Jusot, nr. 17.224, 17 oktober 1975). Evenmin behoeft de beslissing waarbij een verblijfsvergunning wordt geweigerd, een formele motivering. Nochtans werd er in een *specifiek* geval anders over geoordeeld. In het arrest Vianello (R.v.S., nr. 17.262, 5 november 1975, R.W., 1975-76, 1811-1817, met noot van F. Reyntjens) oordeelde de Raad van State «dat om willekeur te vermijden en om het de Raad van State mogelijk te maken zijn wettelijkheidscontrole naar behoren uit te oefenen, het vereist is dat de redenen waarop de administratieve rechtshandelingen steunen, kenbaar zijn; dat dit vereiste ter zake zich nog meer opdringt doordat de wet de rechtmatige belangen van de betrokkene heeft willen beschermen door de consultatie van de Commissie [van Advies voor Vreemdelingen] op te leggen wanneer de betrokkene erom verzoekt, en door de Commissie te verplichten haar advies met redenen te omkleeden; dat zodanige rechtsbescherming geen daadwerkelijk nut heeft indien het besluit van de Minister dat het advies van de commissie niet opvolgt, niet moet verantwoord worden». In bijzondere omstandigheden is

bijgevolg, zelfs bij ontstentenis van enige wetsbepaling die zulks voorschrijft, een formele redengeving verplicht.

Het wetsontwerp betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen is nog steeds in behandeling in de Kamer. Belangrijk is wel dat dit ontwerp in art. 62 uitdrukkelijk bepaalt dat de administratieve beslissingen gemotiveerd moeten zijn (*Parl. Besch., Kamer, 1974-75, nr. 653*).

4. *Vestiging van gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven.* Ook wanneer een motiveringsverplichting is voorgeschreven, oefent de Raad van State hierop toezicht uit. In het arrest Collard (R.v.S., nr. 16.920 van 7 maart 1975) stelde de Raad dat een in algemene bewoordingen gestelde conclusie alleen dan als een geldige motivering zou kunnen worden aangemerkt als zij voorafgegaan was door een bespreking van de concrete gegevens van de zaak. In casu werd het bestreden besluit vernietigd omdat het geen antwoord bevatte op het aanbod van de verzoeker om maatregelen te treffen die het hinderlijk karakter van zijn bedrijf zouden kunnen beperken, en aldus de gegeven motivering het de Raad van State niet mogelijk maakt zijn wettigheidscontrole uit te oefenen. Anderzijds oordeelde de Raad dat het besluit van de bestendige deputatie waarbij over een aanvraag om vergunning tot het exploiteren van een gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting uitspraak doet en dat overeenkomstig artikel 10 van het algemeen reglement voor de arbeidsbescherming met redenen omkleed moet zijn, voldoende gemotiveerd is wanneer de gegeven motivering het de Raad van State mogelijk maakt, *rekening houdend met de stukken van het dossier*, zijn wettigheidscontrole uit te oefenen (R.v.S., Cocquit, nr. 17.117 van 7 juli 1975 ; Van Overstraeten, nr. 17.299 van 25 november 1975 ; Sarma-Penney Ltd., nr. 17.330 van 9 december 1975). Het jurisdictioneel toezicht beperkt zich m.a.w. niet tot een controle van de in de beslissing vermelde motieven, maar dringt door tot de in het administratief dossier aanwezige gegevens.

5. *Wijziging van een oorspronkelijk besluit.* Een aanvankelijke beslissing mag niet willekeurig gewijzigd worden : de Raad van State oefent bijgevolg toezicht uit op de motieven die een administratieve overheid ertoe aanzetten een aanvankelijke beslissing te wijzigen. In een arrest van 14 januari 1975 (R.v.S., Van Hyfte en consorten, nr. 16.822) werd gezegd «dat wanneer het gaat om een beslissing van het actief bestuur, na een weigeringsbeslissing het de belanghebbende altijd vrijstaat zijn aanvraag, al dan niet gewijzigd, opnieuw in te dienen en ze met argumenten te staven, waarna de bevoegde overheid die aanvraag opnieuw kan onderzoeken en zij ertoe gebracht kan worden anders te beslissen dan de vo-

rige keer, mits daaromtrent de redenen aan te geven, welke de bevoegde overheid ertoe hebben gebracht de voordien genomen weigeringsbeslissing ongedaan te maken». In een ander arrest (R.v.S., Carrières R. Chantier et Fils, nr. 16.969 van 11 april 1975) werd gepreciseerd dat wanneer de overheid de voorwaarden van een vroeger verleende exploitatievergunning wijzigt, de redenen van deze wijziging moeten worden aangegeven, *zelfs indien de eerste beslissing kennelijk onregelmatig was*, opdat de Raad van State over de deugdelijkheid van die redenen kan oordelen.

II. Redelijkheidsbeginsel

In de paragraaf over de motiveringsplicht werd er reeds op gewezen dat de Raad van State de redelijkheid van de aangevoerde motieven onderzoekt (zie daarenboven R.v.S., Gemeente St.-Lievens-Esse, nr. 17.227 van 21 oktober 1975). Het redelijkheidsbeginsel werd bovendien op een bijzonder duidelijke manier omschreven in het arrest Van Belleghem van 11 maart 1975 (nr. 16.922) : bij het verlenen van een vergunning tot vestiging van een hinderlijk bedrijf dient de bevoegde overheid over te gaan tot een concrete belangenafweging tussen de belangen van de aanvrager en van de omwonenden die hinder ondervinden. Een dergelijke beoordeling kan volgens de Raad van State pas dan als onrechtmatig worden aangemerkt indien de concrete gegevens van de zaak doen blijken dat die appreciatie kennelijk onredelijk is, d.w.z. dat het gaat om een appreciatie waarvan het niet denkbaar is dat enige naar redelijkheid beslissende overheid ze zou kunnen uitbrengen.

III. Rechtszekerheid

In het arrest Tedesco (R.v.S., 20 mei 1975, Tedesco e.a., nr. 17.024, R.W., 1975-76, 421-424, met noot van L.P. Suetens) bevestigde de Raad van State de geldigheid van handelingen verricht door schijnbaar regelmatig aangestelde schepenen. I.p.v. een beroep te doen op de «*théorie des fonctionnaires de fait*» of op het beginsel van de continuïteit van de openbare dienst (zie hierover de noot van L.P. Suetens) stelde de Raad van State zich op het standpunt van de rechtsonderhorige door als grondslag voor de geldigheid der rechtshandelingen de vrijwaring van de *rechtszekerheid* voorop te stellen.

IV. Audi et alteram partem

Het «*audi et alteram partem*»-beginsel speelt als recht van verdediging op de eerste plaats een belangrijke rol in de rechtspraak van de Raad van State over tuchtaangelegenheden. Uit het hierboven reeds geciteerd arrest van 25 maart 1975 bleek reeds dat de betrokkene moet worden gehoord voordat hem een tuchtsanctie wordt opgelegd, opdat hij zich op

een *nuttige wijze* tegen de aangevoerde tekortkomingen zou kunnen verweren (R.v.S., Smets, nr. 16.949). In het arrest Vercruyssen (R.v.S., nr. 17.146 van 9 september 1975) werd gepreciseerd «dat het horen van een ambtenaar in zijn verdediging geen zin heeft, indien de onmiddellijke meerdere, die nadien de straf uitspreekt, straf op een van te voren gegeven formeel bevel van een nog hoger geplaatst ambtenaar onder wiens gezag die onmiddellijke meerdere en dus ook te straffen ambtenaar werken; dat in een dergelijk geval de vrijwaring van het recht van de te straffen ambtenaar om zich nuttig tegen beschuldigingen te verdedigen, het vereist dat de voorgedragen verdediging direct ter beoordeling van de hoogst geplaatste ambtenaar wordt voorgelegd en deze zelf, in de plaats van de onmiddellijke meerdere, de straf uitspreekt en daarvoor de verantwoordelijkheid neemt». De uitoefening van het recht van verdediging mag m.a.w. niet louter formeel worden en ontdaan zijn van elke inhoud.

Het recht zich op een nuttige wijze te verdedigen sluit tevens in dat de betrokkene precies de te zijnen laste gelegde feiten kent en tijdig daartoe inzage gekregen heeft van het volledig tuchtdossier dat tegen hem aangelegd werd (aldus R.v.S., De Graeve, nr. 16.938 van 19 maart 1975). Tevens moet hij over voldoende tijd beschikken om het verhoor voor te bereiden, eventueel op een raadsman een beroep te doen en met deze zijn verdediging voor te bereiden (aldus R.v.S., De Nul, nr. 17.022 van 22 mei 1975).

Het *audi et alteram partem*-beginsel is ruimer dan het recht van verdediging in tuchtzaken: de eisen van behoorlijk bestuur kunnen medebrengen dat diegene die door een ernstige individuele maatregel getroffen wordt, vooraf wordt gehoord. Een dergelijke rechtspraak is o.m. gevestigd i.v.m. de onbewoonbaarverklaring van krotwoningen (zie hierover L.P. Suetens, noot onder R.v.S., De Turck, nr. 17.251 van 29 oktober 1975, R.W., 1975-76, 1449-1450). Nochtans wordt ook van de betrokkene enige aandacht voor de vrijwaring van zijn belangen verwacht. In een arrest van 23 mei 1975 (R.v.S., Hella, nr. 17.034) preciseerde de Raad van State in dit verband «dat de eisen van goed bestuur voor de overheid weliswaar de verplichting meebrengen zich te laten voorlichten omtrent de juiste staat van een pand alvorens zij het onbewoonbaar verklaart maar dan ook de eigenaars moeten bewijzen begaan te zijn met het behartigen van hun belangen; dat de eigenaar die weet dat een pand als ongezond is aangemerkt en als zodanig bij de burgemeester is gerapporteerd, indien hij herstellingswerken laat uitvoeren, het bestuur daarvan kennis behoort te geven».

V. Zorgvuldigheid

Hoewel het zorgvuldigheidsbeginsel in onze rechtspraak niet zo vaak uitdrukkelijk wordt ge-

noemd, wordt het toch geregeld toegepast, meer bepaald sedert het Hof van Cassatie in het arrest van 7 maart 1963 verklaarde dat de machten welke de wet aan de administratie in het algemeen belang toekent, haar niet vrijstellen van de verplichting van voorzichtigheid, welke zich aan allen opdringt (zie R.W., 1963-64, 1115-1118). Later bevestigde het Hof dat het *verzuim* een verordening te treffen, zelfs in de gevallen waarin geen termijn is voorgeschreven om deze uit te vaardigen, eveneens bij toepassing van artikel 1382 B.W. tot schadeloosstelling aanleiding kan geven, wanneer hierdoor schade werd veroorzaakt (Cass. 23 april 1971, R.W., 1971-72, 1829-1832). In een arrest van 12 juni 1975 (R.v.S., P.V.B.A. De Toekomst, nr. 17. 071) heeft de Raad van State zich bij deze zienswijze aangesloten. Op grond van artikel 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State vorderde het «Instituut de Toekomst» een som van 2 miljoen frank per jaar als buitengewone schadevergoeding en zulks tot op de dag dat de Wet van 5 maart 1965 op het schriftelijk onderwijs werkelijk toepassing zou krijgen door de effectieve toekenning van de in deze wet bedoelde toelagen. Voor wat betreft de periode sedert de inwerkingtreding van de wet werd het verzoek verworpen: door gedurende meer dan zeven jaar lang na te laten de wet in toepassing te brengen en de bepalingen uit te vaardigen die de verzoeker de mogelijkheid zouden bieden wettelijke toelagen te krijgen, bestond er in hoofde van de overheid een schuldig verzuim en beschikte de verzoeker bijgevolg over een door artikel 1382 B.W. gesanctioneerd subjectief recht op schadevergoeding op grond waarvan hij een vordering voor de gewone rechtbank kon instellen.

VI. Evenredigheidsbeginsel

Ten einde willekeur te voorkomen, dient ervoor gewaakt te worden dat geen onevenredigheid bestaat tussen de zwaarwichtigheid van de genomen maatregel en de feiten die er aanleiding toe waren. Het komt de Raad van State weliswaar niet toe zich in de plaats te stellen van het bestuur bij de beoordeling van de te nemen maatregelen, zo b.v. bij het bepalen van de tuchtstraf die aan een ambtenaar wegens een niet betwist feit moet worden opgelegd. De Raad gaat echter wel na of dit feit tot een tuchtstraf kan aanleiding geven (zie b.v. R.v.S., Pevee, nr. 17.155 van 10 september 1975) en of de opgelegde straf niet buiten elke verhouding staat tot dat feit. Zo werd geoordeeld dat de afzetting van een politieagent niet buiten verhouding stond tot het feit dat deze zich tot de bediende van een pompstation had gewend en al lachend en zonder enig misdadig opzet een hold-up had geënceneerd (R.v.S., Depelchin, nr. 17.101 van 26 juni 1975).

c. *Buitengewone schadevergoeding*

Artikel 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State geeft aan de afdeling administratie de opdracht om in de gevallen waarin geen ander rechtscollege bevoegd is, naar billijkheid en met inachtneming van alle omstandigheden van openbaar en particulier belang, bij wege van arrest uitspraak te doen over de eisen tot herstelvergoeding voor buitengewone, morele of materiële schade veroorzaakt door een administratieve overheid.

De eis tot herstelvergoeding is echter niet ontvankelijk wanneer hij niet eerst aan de betrokken administratie werd voorgelegd. Pas wanneer deze de eis geheel of gedeeltelijk heeft afgewezen of gedurende zestig dagen verzuimd heeft daarover te beschikken, kan men zich tot de Raad van State wenden. Het verzoekschrift dat aan de administratie gericht wordt, moet een voldoende nauwkeurige opgave van het gevorderde bedrag bevatten (R.v.S., Bossu, nr. 17.273 van 13 november 1975).

Belangrijk is het arrest van 12 juni 1975 (R.v.S., B.V.B.A. Instituut de Toekomst, nr. 17.071, R.J.D.A., 1975-4, 267 e.v., met advies en verslag van het auditoraat). Door de Wet van 5 maart 1965 werd de Staat er met retroactieve werking tot op 1 januari 1959 toe gemachtigd schriftelijk onderwijs in te richten dat voorbereidt op sommige examens voor de examencommissies die de Koning ter uitvoering van de onderwijswetten instelt alsook op al de administratieve examens uitgeschreven door de Staat, de provincies, de gemeenten of instellingen van openbaar nut. Dergelijk onderwijs werd ook door het «Instituut de Toekomst» verzorgd. Deze privé-instelling beweerde door het initiatief van de overheid te zijn benadeeld en vorderde een som van 2 miljoen frank per jaar als buitengewone schadevergoeding tot de dag waarop de Wet van 5 maart 1965 werkelijk toepassing zou krijgen en de genoemde vennootschap effectief de in de wet bedoelde toelagen zou kunnen ontvangen. Voor wat betreft de periode na 23 maart 1965 d.w.z. het van kracht worden van de bepalingen m.b.t. de subsidieregeling ten voordele van de privé-instellingen, verklaarde de Raad van State zich onbevoegd omdat de verzoekster hier beschikte over een vordering ex art. 1382 B.W. voor de gewone rechtbank, op grond dat de overheid nagelaten had tijdig de nodige uitvoeringsmaatregelen te treffen (*cf. supra*: zorgvuldigheid).

Voor wat betreft de periode die het van kracht worden van deze regeling voorafgaat, is van een dergelijk subjectief recht geen sprake. Het feit dat een gewone rechtbank een vordering met hetzelfde onderwerp had afgewezen, betekent nochtans niet *ipso facto* dat de Raad van State bevoegd is om van de vordering tot toekenning van buitengewone herstelvergoeding kennis te nemen. Er anders over oordelen zou immers impliceren dat aan het vonnis van de gewone

rechtbank dat de vordering ex art. 1382 B.W. afwijst, gezag van gewijsde m.b.t. de bevoegdheid van de afdeling administratie van de Raad van State zou worden toegekend. Deze behoort daarentegen zelf na te gaan of de voorwaarden opdat de Raad bevoegd zou zijn vervuld zijn. Een van de voorwaarden die door artikel 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State wordt gesteld is dat de schade veroorzaakt werd door een *administratieve* overheid. Hierdoor wijkt artikel 11 af van het vroegere art. 7, § 1, van de Wet van 23 december 1946 dat in zijn algemeenheid niet uitsloot dat de Raad van State adviseerde tot de toekenning van een herstelvergoeding wegens buitengewone schade als gevolg van een optreden van de wetgever. *In casu* rijst de vraag of de buitengewone schade hier het gevolg is van de wet, waardoor de overheid retroactief gemachtigd werd schriftelijk onderwijs in te richten, dan wel van de activiteit van de administratieve overheid zelf, waaraan door de wetgever retroactief een wettelijke grondslag werd verleend. Door de Wet van 5 maart 1965 is deze activiteit niet langer meer aangetast door machtsoverschrijding en derhalve niet meer foutief. De Raad van State ging in het bovengenoemd arrest vooralsnog niet op deze problematiek in, doch belastte het auditoraat met een aantal onderzoeksverrichtingen ten einde over de nodige gegevens te beschikken om zich uit te spreken over de werkelijke oorzaak alsook het buitengewoon karakter en het eventueel bedrag van de geleden schade.

In het arrest Willems (R.v.S., nr. 17.028 van 21 mei 1975) preciseerde de Raad van State dat het feit dat de schadeverwekkende handeling op het ogenblik van de indiening van het voorafgaand verzoekschrift en de eis tot buitengewone herstelvergoeding nog niet in werking was getreden, de ontvankelijkheid van het verzoek niet belet, wanneer de schade *zeker* is en alle elementen voorhanden zijn om deze te berekenen. *In casu* werd echter geen herstelvergoeding toegekend omdat het buitengewoon karakter van de schade niet aangetoond was: een rationaliseringsplan waardoor een groot aantal polders worden afgeschaft, treft immers talrijke andere personen en niet uitsluitend de verzoekende ontvanger-griffier met verlies van hun functie.

De verzoeker was daarbij niet anders behandeld dan zijn collega's van andere afgeschafte polders.

Het valt toe te juichen dat de Raad van State bij de toekenning van buitengewone herstelvergoeding overgaat tot het toekennen van *provisie*nele vergoedingen. In een arrest van 27 maart 1975 (R.v.S., Orban, nr. 16.959) werd besloten tot de toekenning van een voorlopige vergoeding van 100.000 fr., toe te rekenen op het bedrag van de vergoeding die later definitief zal worden toegekend. De onmiddellijke veroordeling tot een voorlopige herstelvergoeding in de gevallen waar het precieze schadebedrag nog moet worden vastgesteld, draagt ongetwijfeld bij tot een

goede rechtsbescherming (zie hierover M. Leroy, noot onder R.v.S., 27 maart 1975, nr. 16.959, R.J.D.A., 1975, 262-265). Een tweede geval waarin op grond van billijkheidsoverwegingen tot de toekenning van buitengewone schadevergoeding werd besloten, betrof de zaak Jaumotte (R.v.S., nr. 17.138 van 15 juli 1975). Geoordeeld werd dat een herstelvergoeding van 300.000 fr. moest worden toegekend aan de verzoeker die in het belang van de dienst gedurende twaalf jaar met de uitoefening van het ambt van meestergast tweede categorie in de specialiteit herstelling gereedschapsmachines bij de N.M.B.S. was belast, zonder dat hem de mogelijkheid werd geboden om in dit ambt te worden bevorderd. De N.M.B.S. was niet verplicht haar personeelskader voor de verzoeker te wijzigen, terwijl aan deze laatste evenmin verweten kon worden dat hij aan de basis lag van de schade waarover hij zich beklaagt.

d. *Hervorming van het administratief contentieux*

Een diepgaande hervorming van het administratief contentieux wordt in uitzicht gesteld. Ten einde een ruime voorbereidende gedachtenwisseling hieromtrent mogelijk te maken, werd in september 1976 door de minister voor Hervorming der Instellingen een werknota «Geschillen van bestuur — Hervorming van het administratief contentieux» gepubliceerd. De gedane suggesties gaan gedeeltelijk terug op vroeger ingediende wetsvoorstellen die een verbetering van het administratief contentieux beoogden. Gedacht wordt aan de oprichting van een vijftal ambulante administratieve rechtbanken van eerste aanleg. Bij deze rechtbanken zou een auditoraat worden opgericht. Zij zouden in eerste aanleg kennis nemen van beroepen tot nietigverklaring wegens schending van hetzij substantiële, hetzij op straffe van nietigheid voorgeschreven normen, overschrijding of afwending van macht, tegen rechtshandelingen van administratieve overheden waarvan het rechtsgebied niet tot buiten het rechtsgebied van de rechtbank reikt, de handelingen van de administratieve overheden in verband hiermee, alsook over individuele rechtshandelingen van administratieve overheden, wier bevoegdheid tot buiten het genoemd rechtsgebied reikt. Ook sommige bevoegdheidsgeschillen zouden in eerste aanleg voor deze rechtbanken worden gebracht. De Raad van State zou in al deze gevallen als beroepsinstantie fungeren. Hij zou tevens bevoegd blijven om in eerste en laatste aanleg uitspraak te doen i.v.m. beroepen tot nietigverklaring t.a.v. handelingen met een algemene of verordenende aard die territoriaal een ruimere gelding hebben dan het rechtsgebied van de administratieve rechtbank.

Het ligt in de bedoeling aan deze nieuw op te richten administratieve rechtbanken een aantal juris-

dictionele bevoegdheden toe te wijzen die nu verspreid liggen over talloze administratieve organen en rechtscolleges. Deze worden volgens zeer uiteenlopende procedures uitgeoefend, zonder dat de vereiste waarborgen van onpartijdigheid en onafhankelijkheid altijd voorhanden zijn. Het meest omstreden onderdeel van het hervormingsplan zijn wellicht de voorstellen i.v.m. de beroepscorporaties. Beslissingen i.v.m. de toegang tot het beroep zouden voortaan aanvechtbaar zijn voor de administratieve rechtbank met mogelijkheid van beroep voor de Raad van State. De tuchtrechtspraak zou aan de beroepscorporaties onttrokken worden.

In de vrij uitzonderlijke gevallen waarin de bevoegdheid van het rechtsprekend administratief orgaan behouden blijft, zou beroep bij de administratieve rechtbank open staan alsook cassatieberoep zonder verwijzing bij de Raad van State.

Aan de bestaande bevoegdheidsgrenzen tussen rechterlijke en administratieve rechtsmacht op basis van de artt. 92 en 93 van de Grondwet wordt niet wezenlijk geraakt. Wel wordt voorgesteld bepaalde incoherenties weg te werken, o.m. in geval van zgn. gemengd contentieux, b.v. in de gevallen waarin in eerste aanleg aan een administratief en in hoger beroep aan een justitieel rechtscollege rechtsmacht werd toegekend. Naast de oprichting van administratieve rechtbanken worden nog een aantal verbeteringen in de werking van de Raad van State gesuggereerd, o.m. de vermindering van de behandelingsduur der beroepen in de afdeling administratie door snellere opvulling van de vacatures bij het auditoraat. Ook de invoering van de mogelijkheid tot schorsing van tenuitvoerlegging van bestreden administratieve rechtshandelingen wordt bepleit.

Hoewel minder passend in het kader van deze werknota, worden maatregelen gesuggereerd om een frequentere doch tevens snellere raadpleging van de afdeling wetgeving van de Raad van State te bevorderen. Het blijkt immers dat vaak aan de verplichte raadpleging van de afdeling wetgeving wordt voorbijgegaan door een al te veelvuldig aanvoeren van dringende noodzaak (zie tevens *Parl. Besch., Senaat*, 1975-76, nr. 755/1).

Een niet te verwaarlozen suggestie in de werknota is het voorstel om jaarlijks tot de publikatie van een verslag door de afdelingen wetgeving en administratie over te gaan. Op die manier zou kunnen gewezen worden op eventuele tekorten in de wetgeving en de administratieve praktijk.

Tijdens het parlementair jaar 1975-1976 werden bovendien nog twee wetsvoorstellen tot hervorming van de Raad van State ingediend. Het ene, ingediend door de heer André (*Parl. Besch., Senaat*, 1975-76, nr. 702/1) beoogt doeleinden waarvan sommige ook in de werknota van de minister voor de Hervorming van de Instellingen werden opgenomen, nl. grotere doeltreffendheid van de afdeling wetgeving en in-

voering van de mogelijkheid tot opschorting van de tenuitvoerlegging van de administratieve rechtshandeling wanneer deze tot moeilijk te herstellen schade zou leiden. Aan het auditoraat zou de bevoegdheid worden toegekend om ambtshalve de beslissingen van de administratieve rechter die strijdig zijn met de wet en waartegen partijen niet binnen de wettelijke termijn voor de Raad zijn opgekomen, voor cassatie bij de Raad van State aan te brengen (vgl. cassatie in het belang van de wet : artt. 1089 en 1090 Ger. W.). Voorts bevat het voorstel ook maatregelen om de rechtspleging voor de lagere administratieve rechtscolleges te verbeteren.

In een tweede wetsvoorstel, ingediend door de heer Desmarets (*Parl. Besch., Kamer, 1975-76, nr. 761/1*) wordt de oprichting voorgesteld van een economische afdeling bij de Raad van State. Aan deze afdeling zou een drievoudige opdracht worden verleend. In de eerste plaats zou zij beredeneerde adviezen dienen te verschaffen over de wettigheid, geldigheid en evenwichtigheid van ontwerpen van economische contracten, de wijziging daarvan alsook over plannen tot samenwerking of concentratie van ondernemingen. Daarnaast zou de economische afdeling bij wijze van arresten uitspraak doen over beroepen tot nietigverklaring wegens overtreding van hetzij substantiële hetzij op straffe van nietigheid voorgeschreven vormen, overschrijding of afwending van macht in een groot aantal in het wetsvoorstel opgesomde economischrechtelijke aangelegenheden. Zowel in de gevallen waarin zij over adviesbevoegdheid als in die waarin zij over een arrestbevoegdheid beschikt, zou de economische afdeling de opdracht krijgen betwistingen en geschillen in der minne te regelen. De rechtspleging van deze afdeling zou tevens de mogelijkheid tot schorsing van de tenuitvoerlegging van de betwiste handelingen moeten bevatten.

E. Rechten en vrijheden

Straatsburg

Enkel de klachten tegen België worden hier vermeld.

Tijdens haar zitting van juli 1976 onderzocht de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens de gegrondheid van het verzoek in de zaak Merckx. Het gaat hier om een klacht tegen de Belgische Staat die werd ingediend door de moeder van een natuurlijk kind (ontvankelijk verklaard op 29 september 1975, klacht nr. 6833/74, *Décisions et Rapports*, nr. 3, p. 112). Verzoekster voert aan dat de huidige Belgische wetgeving, die het statuut van de natuurlijke kinderen regelt, op meerdere punten in strijd is met het E.V.R.M. Dit zou o.m. het geval zijn m.b.t. de regels betreffende de vaststelling van de

afstamming, met name in het erfrecht en recht i.v.m. schenkingen. Het statuut van de natuurlijke kinderen zou neerkomen op een «capitis diminutio», wat strijdig is met art. 8 E.V.R.M. (privé- en gezinsleven); art. 14 E.V.R.M. (gelijkheid) zou eveneens geschonden zijn wegens de ongelijkheden tussen wettige en natuurlijke kinderen en tussen gehuwde en ongehuwde moeders; art. 3 E.V.R.M. (verbod van verneiderende behandeling) zou eveneens geschonden zijn. Omdat de moeder van een natuurlijk kind niet vrij over haar goederen kan beschikken ten gunste van dat kind werd ook de schending van art. 1 van het Additioneel Protocol aangevoerd.

De Europese Commissie heeft tijdens haar zitting van september 1976 de klacht van dokter Le Compte (Nr. 6878/75) ontvankelijk verklaard. De klacht heeft betrekking op de toepassing van art. 6 E.V.R.M. (behoorlijke rechtsbedeling) in tuchtzaken en op de vrijheid van vereniging en het verplicht lidmaatschap van de Orde der Geneesheren (art. 11 E.V.R.M.).

Vrijheid en veiligheid

Een (zeldzame) toepassing van de artt. 7, lid 2, en 9, Grondwet is te vinden in een arrest van het Hof van Cassatie dat, op vordering van de minister van Justitie, een vonnis vernietigt van een politierechter die een strafrechtelijke veroordeling had uitgesproken op grond van feiten die niet strafbaar zijn gesteld (29 oktober 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 273). De rechtspraak van het Hof nam een gelukkige wending wat betreft de interpretatie van de 24-urentermijn van art. 7, lid 3, Grondwet. In zijn arrest van 27 mei 1975 (*Arr. Cass.*, 1975, 1024, noot A.T.) besliste het Hof immers dat een aanhouding noch wettig verantwoord, noch gemotiveerd is, wanneer het bevel tot aanhouding werd uitgevaardigd en betekend aansluitend bij het verhoor, maar na het verloop van 24 uren. Wat nu de interpretatie betreft van het in art. 5, lid 3, E.V.R.M. opgenomen «redelijke termijn», moet zeker gewezen worden op twee arresten (26 november 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 366; 3 maart 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 750), waarvan de beslissing niet geheel in overeenstemming lijkt te zijn met de aan dit begrip gegeven uitleg van het Europese Hof van de Rechten van de Mens (zie o.m. de zaken Neumeister, Wemhoff). Het Hof van Cassatie acht de bevestiging van de voorlopige hechtenis niet in strijd met art. 5, lid 3, E.V.R.M. zodra aangetoond wordt dat het onderzoek nog aan de gang is en dat het zonder ongerechtvaardigde vertraging wordt verricht. Het Hof van Straatsburg daarentegen heeft herhaaldelijk bevestigd dat men niet in deze alternatiefvorm mag redeneren. Men heeft niet de keuze tussen het laten aanslepen van het onderzoek met vrijlating van de verdachte of een snel onderzoek met voorlopige hechtenis. Uitgaande van het vermoeden

dat men te maken heeft met een onschuldige (art. 6, lid 3, E.V.R.M.) wiens vrijheid men ontnemt, moet het, afhankelijk van concrete gegevens, mogelijk blijven een verdachte in vrijheid te laten terwijl het onderzoek toch snel en efficiënt geschiedt.

De controle van de motivering van de vrijheidsberoving levert blijkbaar geen problemen op. Slechts in één geval vernietigde het Hof van Cassatie een arrest van de kamer van inbeschuldigingstelling omdat het niet voldeed aan de vereisten van art. 5 W. 20 april 1874, gewijzigd door art. 3 W. 13 maart 1973 (Cass., 3 september 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 10). Voor een controle op de vrijheidsberoving door de militaire overheid, leze men Krijgsraad, 10 juni 1976, (*J.T.*, 1976, 646).

Hoewel in de Wet van 13 maart 1973 een regeling werd uitgewerkt voor de toekenning van schadevergoeding voor een onwerkdadige hechtenis (Rb. Gent, 11 september 1975, *R.W.*, 1975-76, 2439), werd zonder succes een beroep gedaan op algemene rechtsbeginselen (opofferingsleer, gelijkheid t.o.v. openbare lasten, billijkheid) om schadevergoeding te verkrijgen voor een onwerkdadige voorlopige hechtenis die plaatsvond vóór de inwerkingtreding van die wet (Hof Brussel, 11 juni 1974, *R.W.*, 1975-76, 1099).

N.a.v. de vraag of een rechtbank een persoon (*in casu* in een echtscheidingsprocedure) kan bevelen zich te onderwerpen aan een psychiatrisch onderzoek, heeft het Hof van Cassatie (7 maart 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 764) beslist dat «het verbod van dwanguitoefening tegen de persoon en het binnendringen in het gebied van de persoonlijkheid» een algemeen rechtsbeginsel is. In het middel tot cassatie werd een dergelijk verbod afgeleid uit art. 7 Grondwet. Het Hof verwijst in zijn antwoord echter niet naar een grondwettelijke bepaling. In een noot (E.K., *ibid.*) wordt hieruit afgeleid dat het Hof van Beroep art. 7 Grondwet te ruim had geïnterpreteerd door er een verbod van psychiatrisch onderzoek uit af te leiden; art. 7 Grondwet is slechts de uitdrukking van een meer omvattend algemeen rechtsbeginsel.

Behoorlijke rechtsbedeling

Art. 6 E.V.R.M. wordt herhaaldelijk ingeroepen om een behoorlijke rechtsbedeling te waarborgen. Nochtans wordt het toepassingsgebied van dit artikel vaak overschat. Dit blijkt uit de talrijke beslissingen waarin de Belgische rechters, in overeenstemming trouwens met de rechtspraak van het Hof van Straatsburg en met de beslissingen van de Commissie, vaststellen dat art. 6 E.V.R.M. niet van toepassing is in tuchtzaken, fiscale zaken, op de aanhouding en de daaropvolgende onderzoeksmaatregelen en beslissingen over de geldigheid van de vrijheidsberoving.

Art. 6 E.V.R.M. impliceert het recht op toegang

tot de rechterlijke instanties (Cass., 12 september 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 45). Tot een gelijkaardig besluit kwam het Hof van Straatsburg in de zaak Golder (21 februari 1975). Vermeldenswaard is ook het arrest van de Raad van State (Van Wesel, nr. 17.066 van 10 juni 1975, *R.W.*, 1975-76, 920, met noot van L.P. Suetens) waarin gezegd wordt dat met het «vaststellen van burgerlijke rechten», — wat volgens art. 6, § 1, E.V.R.M. moet gebeuren door een «onafhankelijke en onpartijdige instantie bij wet ingesteld» —, enkel *bestaande* burgerlijke rechten bedoeld worden.

In het reeds vermelde arrest Van Deeren (Hof Brussel, 11 juni 1974, *R.W.*, 1975-76, 1099) sluit het Hof van Beroep van Brussel zich aan bij de rechtspraak van het Europese Hof door te beslissen dat de «redelijke termijn» van art. 6, § 1, E.V.R.M. ruimer geïnterpreteerd mag worden dan die van art. 5, § 3, E.V.R.M. Ook enkele aspecten van het bewijsrecht behoren tot de behoorlijke rechtsbedeling. In de zaak Talpe beslist het Hof van Cassatie (29 april 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 947) dat het aan het openbaar ministerie toekomt om de onjuistheid van de stelling van de beklaagde te bewijzen, zodra de beklaagde aan zijn stelling enige geloofwaardigheid kan geven. In een andere zaak (Corr. Nijvel, 17 januari 1976, *J.T.*, 1976, 191) weigert de rechtbank rekening te houden met bewijzen (*i.c.* bekentenissen) die door de burgerlijke partij werden verkregen nadat zij hiervoor zelf een misdrijf moest plegen.

Vereeniging

Om uit te maken of het uitsluitend toekennen van premies aan arbeiders die aangesloten zijn bij de meest representatieve vakverenigingen een inbreuk uitmaakt op de vrijheid van vereniging, zoals die in de Wet van 24 mei 1921 specifiek voor deze materie werd geregeld, zoekt de Arbeidsrechtbank te Charleroi aansluiting bij de rechtspraak van de Raad van State. Dit komt erop neer dat onderzocht moet worden of de toegekende voordelen van die aard zijn dat ze een werkelijke druk uitoefenen op de werknemers die ze niet kunnen genieten (Arbrb. Charleroi, 3 november 1975, *J.T.*, 1976, 170).

Expressie

In de rechtspraak betreffende vrijheid van expressie moet zeker het cassatiearrest in de zaak Van den Daele gesignaleerd worden (Cass., 12 september 1975, *R.W.*, 1975-76, 853). In dit arrest wordt art. 28 W. 18 mei 1960, dat inzake berichtgeving een strenge objectiviteit oplegt aan radio en televisie, zo geïnterpreteerd dat het geven van een politieke tendens of stelling aan een reportage niet noodzakelijkerwijze in strijd komt met de vereiste objectiviteit. De geïnterviewde bezit geen recht op nakeuring of

terugneming omdat, wanneer het gaat om meerdere personen die geïnterviewd werden, geen van hen auteursrechten op het geheel kan doen gelden.

Tot nog toe voorzag de wet van 23 juni 1961 enkel in het recht van antwoord op mededelingen die verschijnen in periodieke geschriften. Een ontwerp van wet ter aanvulling van die wet wil dit recht uitbreiden tot andere persmedia (radio, t.v., audiovisuele media in het algemeen) met periodiek karakter. Dit gebeurt o.m. als reactie op een resolutie van het comité van Ministers van de Raad van Europa. Tijdens de behandelde zitting werd enkel de faze in de Senaat beëindigd (*Parl. Besch., Senaat*, 1975-76, nr. 876). In afwachting van een duurzame oplossing werd weer door middel van het toestaan van een krediet *ad hoc* steun verleend aan de pers met het doel de verscheidenheid in de opiniedagbladpers te behouden (*Parl. Besch., Kamer*, 1975-76, nr. 883 ; *Senaat*, 1975-76, nr. 910).

Wat de affichage betreft moet men vaststellen dat het Hof van Beroep te Brussel (17 februari 1976, *J.T.*, 1976, 228), hierin de heersende cassatierechtpraak volgend, de gemeentelijke beperkingen niet in strijd acht met de bepalingen van de Grondwet en het E.V.R.M. Een dergelijke beperking lijkt wel aanvaardbaar wat het plaatsen van reclameborden aangaat ; terecht moet hierbij gelet worden op de veiligheid van het verkeer (*Cass.*, 3 februari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 631). Wat de vrijheid van levensbeschouwing betreft, als deel van de vrijheid van expressie, werd door de Arbeidsrechtbank te Luik (2 november 1975, *Pas.*, 1975, III, 50) toepassing gemaakt van de Wet van 27 mei 1974 die de aanroeping van de godheid verbiedt bij het afleggen van een eed. Bij vaststelling van een schending van de regel, vernietigt de rechtbank ambtshalve een deskundigenverslag.

Privacy

Op 8 april 1976 werd door de minister van Justitie een wetsontwerp ingediend dat de bescherming van bepaalde aspecten van de persoonlijke levenssfeer beoogt (*Parl. Besch., Senaat*, 1975-76, nr. 846). De regering zal de privacy slechts deelsgewijze beschermen ; het begrip privacy is naar haar oordeel onvoldoende omlijnd om het in zijn geheel te behandelen. Een eerste deel van het ontwerp heeft betrekking op de bescherming van particuliere gesprekken of mededelingen. Het, met behulp van een toestel, afluisteren of het opnemen van dergelijke gesprekken of mededelingen zonder de toestemming van allen die erbij betrokken zijn, wordt strafbaar gesteld. Ook de opdrachtgever van de opname of af luistering kan gestraft worden. Een zelfde regel wordt ingevoerd voor het met behulp van een toestel bespieden of doen bespieden, het opnemen of doen opnemen van beelden van een persoon die zich in een niet voor het

publiek toegankelijk lokaal bevindt en die zijn toestemming niet gegeven heeft. In beide gevallen is het gebruik van een toestel vereist. Het ontwerp bepaalt dat door middel van een in ministerraad overlegd koninklijk besluit handel en publiciteit m.b.t. toestellen waarmee de privacy kan worden bedreigd, gereguleerd kunnen worden. Ook het exploiteren van op ongeoorloofde wijze verkregen beelden of informatie wordt strafbaar gesteld.

Afwijkingen kunnen worden toegestaan in geval van onmiddellijke dreiging waaruit geweld tegen personen of goederen kan ontstaan of van dringende noodzaak inzake contraspionage. Die afwijkingen worden toegestaan door de minister van Justitie, de minister van Binnenlandse Zaken of de minister van Landsverdediging samen met de eerste minister.

Een derde deel van het ontwerp bestraft mogelijke inbreuken op de privacy door middel van het gebruik van computers.

Gelijkheid

Zowel de Raad van State als het Hof van Cassatie hebben hun respectieve rechtspraak op het punt van het gelijkheidsbeginsel met enkele vermeldenswaardige arresten uitgebreid.

Een Gemeenteraad schendt art. 6bis Grondwet wanneer hij een vereniging die, ondanks bindingen met een politieke partij, als apolitek beschouwd moet worden omdat ze als primair doel enkel het beoefenen van gymnastiek onder gelijkgezinden beoogt, toch het gebruik van een gemeentelijke turnzaal weigert op de enkele grond dat de leden van die vereniging van een bepaalde politieke gezindheid zijn (*R.v.S.*, Van Craen, nr. 16.943 van 25 maart 1975). De Raad van State maakte nog toepassing van art. 6bis Grondwet (in samenhang met art. 14 Grondwet) door te beslissen dat het gelijkheidsbeginsel niet toelaat dat een gemeentebestuur bij politiereglement op de gemeentelijke begraafplaats nog slechts het plaatsen van uniforme kruisvormige graftekens toelaat (*Gemeente Kinrooi*, nr. 17.114 van 7 juli 1975, *R.W.*, 1975-76 300, met noot van L.P. Suetens). De zaak Blomme (nr. 17.127 van 9 juli 1975, *R.W.*, 1975-76, 799) is van betekenis omdat hier duidelijk blijkt hoe de Raad van State bij de handhaving van het gelijkheidsbeginsel onderzoekt of de bestuursmaatregel die een onderscheid invoert, in verband staat met het nagestreefde doel. Op die wijze gaat de Raad van State de weg op van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens dat in de Belgische taalzaak het zgn. pertinentiecriteria hanteerde om uit te maken of het te beoordelen onderscheid een ongeoorloofde discriminatie uitmaakte (zie hierover M. Bossuyt, *L'interdiction de la discrimination dans le droit international des droits de l'homme*, 1975, Brussel, Bruylant).

Het discriminatieverbod werd door de Raad van

State nog toegepast in de zaken *Belgian Corporation of flying hostesses* (nr. 17.266 van 6 november 1975, erkenning representatieve beroepsverenigingen); *Nicolai* (nr. 17.335, VVAN 11 december 1975, openbaar ambt, gelijkheid bij bevordering) en kwam natuurlijk aan de orde in de *Schaarbeekse lokettenzaak* waar de algemene vergadering van de Raad tot het besluit kwam dat art. 21, § 5, gecoördineerde wetten taalgebruik in bestuurszaken op een impliciete maar stellige wijze de taal als criterium voor een onderscheiden behandeling van het publiek heeft uitgesloten (nr. 17.529 van 19 maart 1976, R.W., 1975-76, 2362). Het Hof van Cassatie heeft, in een sinds geruime tijd gevestigde rechtspraak, beslist dat het gelijkheidsbeginsel inhoudt dat iedereen die zich in een gelijke situatie bevindt op gelijke wijze moet worden behandeld (objectief criterium) en dat het onderscheid niet willekeurig mag zijn (Cass., 20 januari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 557; 23 juni 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1129; 16 mei 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1001; 14 januari 1976, R.W., 1975-76, 1746, met concl. van de eerste adv.-gen. Dumon; hierover J. De Jonghe en F. Reyntjens, «De twijfels van het Hof van Cassatie», R.W., 1975-76, 2114).

Nochtans heeft het Hof in twee arresten, die betrekking hadden op het gelijkheidsbeginsel inzake belastingheffing, een stap gezet in de richting van de aanvaarding van het pertinentieccriterium. In beide arresten werd nl. onderzocht of bepaalde belastingvrijstellingen verband hielden met de aard en het doel van de belasting (*Cass.*, 20 november 1975, *J.T.*, 1976, 207 en 295).

Joris DE JONGHE en Walter VAN NOTEN
Assistenten U.I.A.

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

(Week 10 - 14 oktober 1977)

Zaak 125/76 (II. Kamer) *Cremer / Bundesanstalt für landwirtschaftliche Marktordeung - prejudiciële zaak - 11-10-1977 - gemeenschappelijk landbouwbeleid - restituties*

Het Hessische Finanzgericht stelde het Hof van Justitie een aantal prejudiciële vragen over de uitlegging van verordening n° 166/64 van de Raad betreffende de regeling voor bepaalde soorten mengvoeders, en over de geldigheid van verordening n° 171/64 van de Commissie betreffende de wijze van toekenning van de restitutie bij uitvoer naar derde landen voor bepaalde soorten mengvoeders.

In 1964 en 1965 had een Duitse onderneming rond drie ton van een produkt dat als «veevoeder, samengesteld met

melasse of met suiker, en ander bereid veevoeder» was aangegeven, uit de Bondsrepubliek Duitsland uitgevoerd naar Denemarken dat toen nog een derde land was. Het produkt bestond voor 73 % uit tapioca-chips, 2 % tapioca-meel, 22 % grof gemalen soja en 3 % mineralen. Het bevatte meer dan 50 % zetmeel. De exporteur verkreeg uitvoerrestituties in de vorm van vergunningen voor de van heffing vrijgestelde invoer van een hoeveelheid granen gelijk aan die der uitgevoerde bewerkte produkten. Deze vergunningen werden overgedragen aan de firma *Cremer*, verweerster in het hoofdgeding.

Bij een onderzoek door de douaneopsporingsdienst bleek onder meer dat het grootste deel van de tapioca-chips in Denemarken werd uitgezeefd en vervolgens verkocht en doorgeleverd aan een met *Cremer* gelieerde onderneming in Nederland.

Door de uitzeying was het zetmeelgehalte onder de 50 % komen te liggen, zodat het restprodukt niet meer voldeed aan de voorwaarden voor restitutieverlening.

In antwoord op de gestelde vragen verklaarde het Hof voor recht:

1) Verordening n° 171/64 van de Commissie van 30 oktober 1964 betreffende de wijze van toekenning van de restitutie bij uitvoer naar derde landen voor bepaalde soorten mengvoeders, is ook van toepassing op mengvoeders die geen melkpoeder bevatten.

2) Een restitutie bij de uitvoer van een mengvoeder, anders dan een voeder met een melkpoedergehalte van 50 of meer gewichtspercenten, kan ingevolge verordening n° 166/64 van de Raad van 30 oktober 1964, betreffende de regeling voor bepaalde soorten mengvoeders, en verordening n° 171/64 van de Commissie slechts worden toegekend op voorwaarde dat het mengsel inderdaad en in niet te veronachtzamen hoeveelheid granen of produkten bevat waarop verordening n° 19 van de Raad van 4 april 1962, houdende de geleidelijke totstandbrenging van een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector granen, van toepassing is.

3) Voor de toepassing van de in bijlage A bij 's Raads verordening n° 166/64 vermelde coëfficiënten moet het zetmeelgehalte van de daar bedoelde bereidingen worden beschouwd ten opzichte van het mengvoeder in zijn geheel en niet alleen ten opzichte van de bestanddelen waarop verordening n° 19 van toepassing was.

4) Bij onderzoek van de vijfde vraag is niet gebleken van gegronde bezwaren tegen de geldigheid van verordening n° 166/64 van de Raad.

Zaak 112/76 *Manzoni / Nationaal Pensioenfonds voor Mijnwerkers - prejudiciële zaak - 13-10-1977 - sociale zekerheid migrerende werknemers*

De Arbeidsrechtbank te Charleroi stelde het Hof van Justitie vragen over de uitlegging van artikel 51 EEG-Verdrag en van artikel 46, lid 3, van verordening n° 1408/71 inzake de sociale zekerheid van migrerende werknemers.

Het hoofdgeding gaat over de berekening door het Belgische orgaan van het invaliditeitspensioen van verzoeker, een Italiaan, die in België voldeed aan alle Belgische wettelijke voorwaarden voor de verkrijging van een invaliditeitspensioen voor mijnwerkers. In Italië waar hij ruim vijf jaar had gewerkt, kon hij daarentegen alleen via artikel 45 van verordening n° 1408/71 recht op uitkering krijgen en moesten voor de pro rata-berekening dezer uitkering de in beide Staten vervulde tijdvakken worden samengeteld.

Op grond van de in artikel 46, lid 3, van verordening n° 1408/71 voorgescreven beperking der uitkeringen meende het Belgische orgaan het invaliditeitspensioen te kunnen korten met de Italiaanse pro rata-uitkering, onder terugvordering van het onverschuldigd betaalde. De arbeids-

rechtbank te Charleroi stelde het Hof nu de vraag «of het in overeenstemming is met artikel 51 EEG-Verdrag wanneer, in het kader van het invaliditeitspensioenstelsel voor de mijnwerkers zoals dit is vastgesteld bij K.B. van 19-11-1970 en de latere wijzigingsbesluiten, het door België toegekende pensioen op grond van in andere Lid-Staten ontvangen voordelen wordt verminderd overeenkomstig het bepaalde in artikel 46, lid 3, van verordening n° 1408/71».

Het Hof verklaarde in navolging van een vroeger arrest (zaak 24/75, Petroni, Jurisprudentie 1975, blz. 1149) dat artikel 46, lid 3, een voorschrift tot beperking van de cumulatie is en dat de Raad, in de uitoefening van de hem in artikel 51 verleende bevoegdheden op het gebied van de coördinatie van sociale zekerheidsstelsels der Lid-Staten, de bevoegdheid heeft met inachtneming van de verdragsbepalingen voorschriften te geven voor de wijze van uitoefening van door de betrokkenen van het Verdrag ontleende rechten op uitkeringen.

Daarentegen is een toepassing van artikel 46, lid 3, van verordening n° 1408/71, welke leidt tot verlaging van de rechten die de betrokkenen reeds in een Lid-Staat hebben door de enkele toepassing van de nationale wetgeving, onverenigbaar met artikel 51.

Artikel 46, lid 3, der verordening is bijgevolg onverenigbaar met artikel 51 EEG-Verdrag, voorzover het de in verschillende Lid-Staten verkregen uitkeringen beperkt door verlaging van het bedrag van een uitsluitend onder de nationale wetgeving verkregen uitkering.

Zaak 22/77 Nationaal Pensioenfonds voor Mijnwerkers / Mura - *prejudiciële zaak* - 13-10-1977 - *sociale zekerheid migrerende werknemers*

Evenals in de voorgaande zaak 112/76 werd in deze zaak verzocht om uitlegging van de gemeenschapsregeling in geval van nationale anti-cumulatiebepalingen. Het hoofdgeding gaat over de berekening door het Belgische orgaan van het invaliditeitspensioen van een Italiaanse onderdaan, verweerder, die als mijnwerker eerst in Frankrijk en daarna in België had gewerkt.

In België voldeed hij aan alle gestelde voorwaarden voor de verkrijging van een invaliditeitspensioen voor mijnwerkers, terwijl hij in Frankrijk een beroep moest doen op artikel 45 van verordening n° 1408/71.

Het Belgische orgaan bracht op grond van de Belgische anti-cumulatiebepalingen het Franse theoretische bedrag in mindering. De arbeidsrechtbank te Bergen vroeg nu aan het Hof of artikel 12 van verordening n° 1408/71 voorzover dit een cumulatie van uitkeringen toelaat, voorrang heeft boven nationale anti-cumulatieregels, ingeval de migrerende werknemer als gevolg van de communautaire regels zou worden bevoordeeld boven de niet-migrerende werknemer.

Het Hof merkt op dat eventuele verschillen ten gunste van migrerende werknemers niet te wijten zijn aan de uitlegging van het gemeenschapsrecht, maar aan het ontbreken van een gemeenschappelijk stelsel van sociale zekerheid of aan de gebrekkige harmonisatie van de nationale stelsels, welke met de thans geldende eenvoudige coördinatie niet kan worden verholpen.

De redevoering in het arrest Petroni (zaak 24/75) doortrekkend, antwoordde het Hof dat, zolang de werknemer een pensioen alleen krachtens de nationale regeling ontvangt, de bepalingen van verordening n° 1408/71 niet in de weg staan aan de integrale toepassing van de nationale regeling, waaronder de nationale anti-cumulatieregels, met dien verstande dat wanneer de toepassing van deze nationale regeling minder gunstig blijkt dan die van de samenstellings- en pro rata-regeling, deze laatste ingevolge artikel

46, lid 1, van verordening n° 1408/71 toepassing moet vinden.

Zaak 37/77 Greco / Nationaal Pensioenfonds voor Mijnwerkers - *prejudiciële zaak* - 13-10-1977 - *sociale zekerheid migrerende werknemers*

In deze zaak waarin het om hetzelfde probleem gaat als in de voorgaande zaak 22/77 (Mura), heeft het Hof in dezelfde zin arrest gewezen.

BOEKEN

J. LIMPENS, *L'Europa Fara da Se ?* Beschouwingen over Europa's wenselijke dimensie — Brussel. Koninklijke Academie voor Wetenschappen — 1977.

Op de algemene vergadering van 18 december 1976 der Koninklijke Academie voor wetenschappen heeft haar Voorzitter prof. J. Limpens een belangrijke rede uitgesproken die thans in de mededelingen der Academie werd gepubliceerd. Het was de bedoeling van de redenaar het grote probleem der éénmaking van Europa, waarover reeds zoveel geschreven werd te belichten uit het oogpunt van de rechtsbeoefenaar en meer bepaaldelijk van de comparatist. De auteur wenste zich erover te bezinnen «of de aanwijzingen die de rechtsvergelijking verschaft niet van die aard zijn dat zij een leidraad kunnen uitmaken voor de eenmaking van Europa».

Prof. Limpens kan zich niet verenigen met de optimisten, die ervan uitgaan dat het voldoende zou zijn uniforme teksten op te stellen om de eenmaking van het recht te verzekeren en evenmin met de pessimisten die niet geloven in de mogelijkheid der eenmaking van het recht, dat heden, meer dan ooit, een teleurstellende versnippering vertoont. Hij stelt zich ten doel de zaak realistisch te bekijken en de sociologische werkelijkheid wetenschappelijk waar te nemen.

In die geest onderzoekt de auteur achtereenvolgens de juridische eenmaking van het recht en het probleem der politieke eenmaking. In beide hoofdstukken vindt hij stimulerende factoren zowel van economische als van ideologische aard en daarna ook remmende factoren die veroorzaakt worden door het regionalisme.

Zelfs de eenvormige wetten die op meerdere gebieden werden tot stand gebracht blijven steeds in de ruimte beperkt.

In verband met politieke eenmaking somt de auteur een reeks stimulerende factoren op, vooral van economische aard, waarvan de omvang en het belang voorzeker niet te onderschatten zijn.

Hij onderstreept echter hoe de invloed van de ideologische factoren heel wat geringer is dan deze van de economie. Ook hier wijst prof. Limpens op de remmende aard van het regionalisme.

Welke zijn dan zijn vooruitzichten voor de toekomst van Europa ? Er dient een onderscheid gemaakt tussen de economische instellingen en de politieke instellingen. De eerste lenen zich blijkbaar beter tot eenmaking dan de tweede.

Politieke eenmaking heeft met zware moeilijkheden te kampen en moet vrede nemen met de onvermijdelijke regionale tussenschakel.

De geschiedenis leert dat grootscheepse constructies zeer langzaam groeien. Daarmede moet de jurist noodzakelijkerwijze rekening houden maar dit mag geen reden zijn om lijdelijk toe te zien. Men vergeet niet dat zonder strijd niets tot stand komt.

Deze rede van Prof. Limpens is uiterst belangrijk. Hij heeft met scherpe realistische blik de verschillende factoren ontleed die aan

de basis liggen van de eenmaking van Europa, met het zakelijk onderscheid tussen de economische en de politieke factoren en, wanneer hij ook de grote moeilijkheden van de politieke eenmaking duidelijk in het licht stelt, heeft hij op wetenschappelijke gronden aangetoond dat er geen aanleiding bestaat om ontmoedigd te zijn of te vertwijfelen.

Het ware zeer te hopen dat deze belangrijke rede in brede kring zou gelezen worden.

René Victor

Bibliografie van de Europese jurisprudentie — 6de supplement — Uitgave van de «Direction Bibliothèque et documentation de la Cour de Justice des communautés Européennes 1977».

Met grote regelmatigheid worden de uitgaven gepubliceerd betreffende de bibliografie van de Europese jurisprudentie.

Zopas verscheen het 6de supplement dat afgesloten werd in de maand februari 1976.

De titel van het werk is enigszins te beperkt, daar het boek veel meer bevat dan de samenvatting van de jurisprudentie van het Hof, doch ook heel de literatuur die verscheen in zeer talrijke tijdschriften en afzonderlijke werken gewijd aan het Europese recht. Ook de rechtspraak van de nationale rechtbanken der verschillende lid-staten van de Europese gemeenschap wordt erin vermeld, en het werk in zijn geheel vormt een exhaustieve uiteenzetting van al wat op het gebied van rechtsleer en rechtspraak iets te maken heeft met het Europese recht.

Voor de beoefening van deze nieuwe en zo belangrijke tak van het recht is deze bibliografie onontbeerlijk.

René Victor

Recueil annuel de jurisprudence belge — Année 1976 par Jacques LEPAFFE — Bruxelles — Maison Larcier 1977 — 618 Pgs.

Zopas is de jaarlijkse verzameling van heel de gepubliceerde rechtspraak over het jaar 1976 verschenen. Al wat opgenomen werd in 52 juridische tijdschriften, in de beide landstalen, wordt hier vermeld en geklasseerd onder rubrieken die toelaten onmiddellijk op de hoogte te zijn van de allerlaatste jurisprudentiële beslissingen. Alle juristen zullen er zich in verheugen dat dit werk telken jare verschijnt met zulke stipte regelmaat en dat zij aldus op alle gebied van het recht volledig ingelicht worden. Want niet alleen wordt de korte inhoud van de jurisprudentie volledig in het boek gedrukt, doch bij elke rubriek worden ook de doctrinale studies vermeld die over het onderwerp zijn verschenen met de plaats waar zij te vinden zijn.

Deze uitgave die destijds begonnen werd door wijlen stafhouder Charles Van Reepinghen en die thans wordt voortgezet door Jacques Lepaffe met een hele ploeg medewerkers verdient voorzeker de dank van alle Belgische juristen voor de uitstekende verzorging die besteed wordt aan dit onmisbaar werkinstrument dat door hen dagelijks zal gebruikt worden.

De uitgeverij verdient ook gelukwensen voor de voortreffelijke typographie.

René Victor

International Council for Commercial Arbitration, Yearbook Commercial Arbitration, volume II — 1977, Kluwer, Deventer, 1977, 282 p.

Op initiatief van de «International Council for Commercial Arbitration» werd een tweede boek samengesteld over «Com-

mercial Arbitration». Ook deze publikatie stond onder de auspiciën van professor Pieter Sanders.

Aan de hand van nationale rapporten wordt het Anglo-saksisch systeem van arbitrage besproken. De landen waar dit systeem van arbitrage bestaat of ingang heeft gevonden komen achtereenvolgens aan bod: Australië, Canada, India, Israël, Nigeria, Zuid-Afrika, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Aan de arbitrage van internationale geschillen wordt in deze landen grote aandacht besteed. In tegenstelling tot de tendens in de Oostbloklanden (cf. de nationale rapporten van volume I) wordt de arbitrage in deze landen ook aangewend ter beslechting van geschillen op nationaal vlak; nagenoeg ieder onderwerp mag het voorwerp uitmaken van arbitrage. Ook buitenlandse arbiters zijn normaliter bevoegd om op te treden, een bevoegdheid die hun in de meeste Oostbloklanden meestal niet wordt toegekend. De procedure is bijna volledig in handen van de arbiters. Alle landen, met uitzondering van Zuid-Afrika, zijn toetreden tot de Conventie van New York van 1958.

Na de nationale rapporten worden enkele arbitrale beslissingen weergegeven van Tsjechoslovakije, de Duitse Bondsrepubliek, de D.D.R. en Nederland. Ook worden een drietal uitspraken van de I.C.C. aangestipt.

Het derde deel van dit boek bevat de «Uncitral Arbitration Rules» die in april 1976 door de «United Nations Commission on International Trade Law» werden aangenomen. Deze arbitrageregelen worden op uitvoerige wijze gecommentarieerd door professor Sanders, in samenspraak met een aantal leden van de I.C.C.A.

In het volgende deel wordt de recente wijziging van de Zweedse wetgeving op de arbitrage besproken (cf. in het eerste volume: vernieuwingen in België en Griekenland).

Het vijfde deel is gewijd aan nationale arbitrale beslissingen over de toepassing en de draagwijdte van de Conventie van New York. Oostenrijk, de Duitse Bondsrepubliek, Frankrijk, India, Italië en de Verenigde Staten komen respectievelijk aan de beurt. Professor Sanders levert hierbij een artikelsgewijze commentaar.

Het zesde deel omvat een rapport van de vergadering van de I.C.C.A. die van 29 september tot 1 oktober 1976 te Wenen plaatsvond. Het boek wordt beëindigd met een ruime bibliografie.

De indeling van het eerste volume werd in het tweede volledig overgenomen. Een juxtapositie van de verschillende hoofdstukken van beide werken draagt bij tot een beter inzicht aangaande nationale en internationale arbitrageregelen en hun interpretatie. Een jaarlijkse publikatie van een volume actualiseert bovendien het hele domein. De continuïteit van deze publikaties — het volume van 1978 zou o.m. de nationale rapporten van de landen van Latijns Amerika weergeven — waarborgt een uitgebreide documentatie, rijk aan diverse aspecten van arbitrage.

Herman Braeckmans

BALIELEVEN

Conferentie van de Jonge Balie te Hasselt. Plechtige openingszitting.

Deze openingszitting, die plaatshad op 28 oktober 1977 in het auditorium van het Provinciaal Begijnhof te Hasselt, stond in het teken van het 25-jarig bestaan van de Jonge Balie.

Voorzitter mr. Louis Roppe slaagde wonderwel in zijn poging, om alle prominenten in protocolaire volgorde en in één-lange-adem op te sommen en te begroeten. Hij overliep in het kort de vijftientig voorbije jaren en stelde dan, voor zover als nodig, de eminente spreker van die avond

voor, Eerste Voorzitter van het Arbeidshof te Antwerpen Marc van Coppenolle, Limburger in hart en nieren, weliswaar niet door geboorte maar alleszins door affectie.

De spreker behandelde het onderwerp «Advocaten en magistraten, gisteren, vandaag en morgen».

Het werd een ongemeen boeiend betoeg, gebracht door iemand die zeker niet van humor gespeend is, die met beide voeten in de praktijk gestaan heeft en nog staat, die daarenboven grondig nagedacht heeft over alle voorstellen, kritieken en theorieën die de laatste jaren aan bod zijn gekomen en waarover hij doordachte opinies ten beste gaf. Naast zijn grote belezenheid was zijn nuchter en gezond oordeel opvallend. De luchtige toon die hij soms — en met succes — aansloeg, kon niet verhelen dat hij de problemen, die hij besprak, grondig kende en dat ze hem zeer nauw aan het hart lagen. Het warm en langdurig applaus dat de spreker te beurt viel, vertolkte de diepe waardering van het voordien muissstil en aandachtig gebleven publiek voor het gebodene.

Staflhouder Hubert Geyskens illustreerde het gehoorde betoeg met enkele overwogen persoonlijke bedenkingen, — het probleem van de stagiairs kwam andermaal aan bod — en belichtte dan de rol en de toekomstige activiteiten van de zeer dynamische Conferentie.

De gebruikelijke, zeer druk bijgewoonde receptie, gaf nog ruimschoots aanleiding tot napraten, mediteren en filosoferen, zij het dan zonder ascese.

Voorzitter mr. Louis Roppe en zijn bestuur mogen trots zijn op deze zeer geslaagde openingszitting.

A. v. G.

MEDEDELINGEN

Tijdschrift voor het Bankwezen

In nr. 6 van de 41e jaargang van dit bekende tijdschrift is medegedeeld, dat het voortaan zal worden uitgegeven door het *Studiecentrum voor het Financiewezen*, een nieuwe vereniging zonder winstoogmerk, die ontstaan is uit de fusie van het *Studiecentrum voor Bank- en Financiewezen* en de *Vereniging ter verspreiding van de kennis van het Bankwezen*.

Onder de titel «Opnieuw gestart» schrijft J.P. Abraham o.m. hierover het volgende :

De oprichting van het Studiecentrum voor het Financiewezen is een nieuwe stap in de intellectuele en wetenschappelijke samenwerking tussen de financiële instellingen in de publieke en de privé-sector in België. Het *Studiecentrum voor Bank- en Financiewezen* ontstond einde 1937 op initiatief van Max-Leo Gerard. Oorspronkelijk droeg het de naam van *Studiecentrum voor het Bankwezen*. In 1964 kwam een uitbreiding op het ogenblik dat men het Centrum voor alle financiële instellingen wilde openstellen en men de hele gamma van monetaire en financiële problemen wilde bestrijken. Gedurende vele jaren stimuleerde het Centrum, onder de stuwning van vooraanstaande personaliteiten zoals Robert Vandeputte, Louis Camu, Louis Ameye en Etienne de Brabandere, de bezinning op financieel gebied door voordrachten, door studiedagen en door de publicatie van de beroemde «blauwe boekjes».

De oprichting in 1936 van het *Tijdschrift voor het Bankwezen* was te danken aan een privé-initiatief van Ro-

bert Banneux. In 1961 nam de v.z.w. *Vereniging ter verspreiding van de kennis van het Bankwezen* de zorg voor het tijdschrift over. Robert Henrion (1961), Robert Vandeputte (1973) en de betreunde Louis Camu (1976) volgden elkaar als voorzitters van deze vereniging op. Vanaf 1968 nam Charley del Marmol het vice-voorzitterschap met groot enthousiasme en bekwaamheid waar.

Sinds lange jaren was een samenspel tussen Centrum en Tijdschrift tot stand gekomen. Hiervan getuigden het dagelijkse samenwerken tussen Robert De Baerdemaker, directeur van het Centrum en Paul Mesureur, redacteur van het Tijdschrift en de pooling van de twee secretariaten.

Het overlijden van Louis Camu schiep een groot vacuüm. Deze omstandigheden brachten een aantal personaliteiten uit het bank- en financiewezen ertoe in een groep rond eregouverneur Vandeputte, een herstructurering te overwegen van de organen en de werkzaamheden zowel van het Centrum als van het Tijdschrift.

Zo zou het Studiecentrum voor het Financiewezen ontstaan. Deze v.z.w. werd opgericht door de voornaamste instellingen en organismen uit bank- en financiewezen, uit de publieke zoals uit de privé-sector. Als leden van het Centrum vormen deze instellingen de algemene vergadering. Een beschermcomité, onder het voorzitterschap van de heer Cécil de Strycker, gouverneur van de Nationale Bank van België, richt het algemeen beleid door adviezen en raadgevingen. De raad van beheer en de emanatie van deze raad, het uitvoerend comité, zorgen voor het beheer en het courant beleid. De dagelijkse leiding berust bij de directeur van het Centrum.

Nu reeds staat het vast dat het nieuwe Centrum verder zal bijdragen tot de verspreiding van bank- en financiële kennis, tot de beroepsopleiding en tot de research door middel van zijn voordrachten, zijn studiedagen, zijn cahiers en last but not least zijn Tijdschrift.

Deze activiteiten zullen echter een heroriëntering ondergaan om zo trouw mogelijk aan te sluiten bij de huidige behoeften in de bank- en in de financiële sector. Dit geldt heel speciaal voor het Tijdschrift waarvan vorm en inhoud progressief zullen worden herzien. Het Tijdschrift moet meer de vakpublicatie van directie- en kaderleden in de sector worden alsmede het informatie- en bezinningsorgaan voor allen die interesse opbrengen voor het bank- en financiewezen in België en in de wereld.

Degenen aan wie deze opdracht van «mutatie in de continuïteit» werd toevertrouwd, voelen een dubbele verplichting aan. Zij willen allereerst hun erkentelijkheid tot uitdrukking brengen ten opzichte van hun voorgangers en van de groep rond gouverneur Vandeputte die onder het impuls van Roland Beauvois deze mutatie heeft gewild en zijn vertrouwen heeft gesteld in een jongere ploeg met minder ervaring.

Nationaal Verbond van de Magistraten van eerste aanleg

Tijdens de op 22 oktober 1977 gehouden jaarlijkse algemene vergadering werd een nieuw bestuur verkozen.

Het is als volgt samengesteld : Voorzitter : R. De Gratie, eerste substituut-procureur des Konings te Brussel ; ondervoorzitters : M. Casier, ondervoorzitter in de Rechtbank van Eerste Aanleg te Kortrijk ; J. Meyers, substituut-procureur des Konings te Marche-en-Famenne ; J.P. Palms, onderzoeksrechter in de Rechtbank van Eerste Aanleg te Hasselt ; L. Petit, rechter in de Arbeidsrechtbank te Luik ; J. Talon, substituut-procureur des Konings te Brussel ; Schatbewaarder : A. Deliège, voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Charleroi ; Secretaris : R. Dieudonné, substituut-procureur des Konings te Brussel.

Wetting door adoptie — Uittreksel uit geboorteakte

Daar een door adoptie gewettigde hetzelfde statuut heeft als een wettig kind (art. 370, 1e lid, B.W.), moet hij, in een uittreksel uit zijn geboorteakte met opgave van zijn afstamming, op dezelfde wijze vermeld worden als een wettig kind, te weten als zoon of dochter van A en B. De betrokkene heeft bijgevolg het recht aan de ambtenaar van de burgerlijke stand een uittreksel te vragen waarin de oorspronkelijke afstamming niet wordt vermeld (antwoord van de minister van Justitie op een vraag van senator Nauwelaerts, *Vragen en Antwoorden, Senaat, 1977-78, 11*).

O.C.M.W. — Rechterlijke orde — Onverenigbaarheid

Antwoordend op de vraag van senator Schrans of er onverenigbaarheid bestaat tussen het lid zijn van de raad van een openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn en een rechterlijk ambt, herinnert de minister van Justitie eraan dat art. 9, litt. c, van de wet van 8 juli 1976 verwijst naar de bepalingen van de artt. 293 en 300 Ger. W. Hieruit volgt dat de leden van de rechterlijke orde, zowel de plaatsvervangende als de effectieve, het ambt van lid van de raad voor maatschappelijk welzijn niet mogen uitoefenen, daar dit laatste ambt volgens een procedure van verkiezing wordt verleend door de gemeenteraad. De opvolgers in de raad voor maatschappelijk welzijn, die eveneens door de gemeenteraad zijn verkozen, oefenen nochtans het ambt niet uit. De onverenigbaarheid met de ambten van de rechterlijke orde lijkt dan ook voor hen slechts te bestaan wanneer zij effectief lid worden van de raad (*Vragen en Antwoorden, Kamer, 1977, 641*).

BERICHTEN**Erasmus Universiteit Rotterdam****Anarchisme en rechtswetenschap**

1. Velen hebben in het recente verleden gesteld dat het anarchisme — hier als verzamelterm gebruikt — zich mag verheugen in een hernieuwde belangstelling. Als politieke theorie voor een bepaald soort sociale organisatie is het op zeer verschillende wijzen beschreven, bejubeld en bekritiseerd. Voor één element heeft men weinig aandacht gehad, namelijk de relatie tussen anarchisme en rechtswetenschap. Mensen als Eltzbacher in het verleden en Cattepoel in onze tijd hebben voortreffelijk werk verricht, maar de problematiek is nog verre van uitgediept. Daarom ligt het in het voornemen van de vakgroep Staatsrecht in de Faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam dit op te pakken en indien mogelijk iets verder te brengen. Er is een bescheiden onderzoeksproject opgezet getiteld *anarchisme en rechtswetenschap*. Ook wordt er over gedacht om in de herfst van 1978 over dit onderwerp een congres of seminar te organiseren.

2. Uitgangspunt in de benadering is dat het anarchisme zowel een te naïeve als een te beperkte opvatting over het recht heeft. Het is te naïef waar het veronderstelt dat het burgerlijke of socialistische recht zich zo maar zou laten afschaffen. Het is te beperkt waar het zich in het algemeen concentreert op het imperatieve concept van het recht en in het bijzonder daardoor op het strafrecht. Los hiervan be-

staat de indruk dat het anarchisme zich bedient van een impliciete rechtsopvatting. Dit doet zich o.m. voor waar met contractenrecht (Proudhon) en gewoonterecht (Kropotkin), wordt gewerkt. Het voorgaande kan tot drie vragen worden teruggebracht :

— Welke kritiek levert het anarchisme op het recht (de rechtswetenschap) ?

— Heeft het anarchisme een impliciete rechtsopvatting ?

— Wat kan de rechtswetenschap doen met de impliciete rechtsopvatting in het anarchisme ?

Op de behandeling hiervan willen wij ons toelagen.

3. Daar het niet de bedoeling is dat het te verrichten werk geïsoleerd plaatsvindt, richten wij ons met een verzoek tot U. Graag zouden wij willen weten of ook elders de relatie tussen anarchisme en rechtswetenschap wordt bestudeerd, en hoe dit wordt gedaan. Misschien kunnen er ook vormen van samenwerking of deelneming gevonden worden. Van onze kant geven wij graag verdere informatie.

Iedere geïnteresseerde vragen wij zich in verbinding te stellen met Thom Holterman van de vakgroep Staatsrecht in de Faculteit der Sociale Wetenschappen,

Erasmus Universiteit Rotterdam,

Postbus 1738, Rotterdam,

tel. : 010 — 14 55 11, tst. 2612.

Recyclage-studiedag over faillissementen in het Limburgs Universitair Centrum

Op zaterdag 3 december 1977 wordt in de campus van het **Limburgs Universitair Centrum** een recyclage-studiedag gehouden over faillissementen. De inrichters zijn de redactieraad van Limburgs Rechtsleven, de raden van de Orde van Advocaten te Hasselt en Tongeren en het Postuniversitair Centrum.

- 9.00 u. : Ontvangst der deelnemers - overhandiging der documenten.
- 9.30 u. : Conferentie met discussie : *ontstaan en opsporing van faillissementen*.
Inleider : Michiel Vandekerckhove voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Kortrijk.
- 11.00 u. : Korte koffiepauze.
- 11.30 u. : Conferentie met discussie : *Strafrechtelijke aspecten bij faillissementen*.
Inleider : A. Vandeplas, substituut-procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Antwerpen.
- 12.45 u. : Lunch.
- 14.00 u. : Conferentie met discussie : *De rangregeling bij faillissementen*.
Inleider : Hugo Vandenberge, hoogleraar aan de K.U.L.
- 15.30 u. : Korte koffiepauze
- 16.00 u. : Slotvergadering.
Professor Robert Vandeputte, spreekt over : *«Het beheer met bijstand.»*
- 17.00 u. : Receptie.

Het inschrijvingsgeld bedraagt (alles inbegrepen) 600 F per persoon (300 F voor stagiaires), te storten op rekeningnummer 235-0040280-37 met vermelding : «Studiedag Limburgs Rechtsleven».

Naar een nieuw gemeentelijk beleid op het vlak van de ruimtelijke ordening.

Colloquium op 8 december 1977 te Gent

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Gent organiseert in samenwerking met de Vereniging voor Planologie een colloquium «Naar een nieuw gemeentelijk beleid op het vlak van de ruimtelijke ordening», dit o.m. naar aanleiding van het verschijnen van een omvangrijke publikatie over dit thema.

De bedoeling is vooral mensen uit de praktijk, mandatarissen en ambtenaren van de nieuwe gefusioneerde gemeenten, de gelegenheid te geven zich te bezinnen en van gedachten te wisselen over de beleidsvorming.

Uiteraard richt het thema zich ook tot planologen, stedenbouwkundigen, architecten, juristen, sociologen en andere specialisten.

Wie geïnteresseerd is in deelname aan het colloquium kan inschrijven door storting van 1500 Frank op rekening nummer 440-0824961-48 van de Kredietbank, met vermelding «Colloquium planologie en gemeente», Universiteitsstraat 4, 9000 Gent. In de prijs is begrepen de congresbrochure, de publicatie «Naar een nieuw gemeentelijk beleid op het vlak van de ruimtelijke ordening», tweemaal koffie en de lunch.

De publikatie wordt overhandigd op het colloquium zelf. Hierin worden vier thema's behandeld: het structuurplan als beleidsinstrument binnen het raam van de organisatie van de gemeenten na de fusie; hoe kan een gemeente de informatie en de inspraak benaderen op het vlak van ruimtelijke ordening en stedenbouw; de haalbaarheid van het grondbeleid na de samenvoeging van gemeenten; organisatie van planologische diensten.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor notarissen—jg. 41.

nr. 9, september 1977

I. Claeys Bouaert, Wijziging van de rechtspleging betreffende geschillen inzake directe belastingen. Commentaar op de wet van 16 maart 1976.—Rechtspraak—Notariaat.

Info-jura—jg. 4

nr. 6, Juni-juillet 1977.

Rechtspraak—Rechtsleer.

Journal des Tribunaux—jg. 92.

nr. 5006, 17 sept. 1977.

Richard Zondervan, Incidences fiscales du paiement d'une pension ou d'un capital suite au divorce pour cause déterminée—Commentaires législatifs—Chronique judiciaire.

jg. 92, 24 sept. 1977. Nr. 5007.

Jean J.A. Salmon, La convention européenne pour la répression du terrorisme. Un vrai pas en arrière—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Revue générale des assurances et des responsabilités—jg. 50.

nr. 7, Juillet-août-sept. 1977.

Rechtspraak.

Mouvement communal—jg. 59.

nr. 8-9, Août-sept. 1977.

Notre nouveau Ministre de l'Intérieur—Editorial—Les conséquences du Pacte communautaire pour les communes—L. Garré et A. Godelaine, Loi du 8 décembre 1976 réglant la pension de certains mandataires et celles de leurs ayants droit—G. Latour, Chronique «Fusions de communes»—Actualités—Législation—Jurisprudence.

Revue de droit intellectuel—jg. 67.

nrs. 7-9, Juillet-Sept. 1977.

H. Van Lier, Arbitrage et brevets—Législation belge—Jurisprudence belge.

Nederlands juristenblad—jg. 52.

nr. 31, 17 sept. 1977.

J.J. Nagelkerke, De weigering door een bankinstelling om een rekening te openen: een vorm van tegenboycot?—M.P.C.M. van Schendelen, Het jaarverslag van de Raad van State—J.J.H. Suyver, Artikel 28, Politiewet en de bevoegdheid van politieambtenaren bij de handhaving van de openbare orde—H.G. Schermers, Mensenrechten in de slotact van Helsinki; hun juridische betekening.

jg. 52, 24 sept. 1977, nr. 32.

W.H. Nagel, Het Europese verdrag over de bestrijding van terrorisme van 27 januari 1977.—Ch. J. Enschedé, Rechterlijke onafhankelijkheid en ministeriële verantwoordelijkheid (Over werving, keuze en opleiding van toekomstige magistraten)—Rubiëren.

Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie—jg. 108.

nr. 5397, 3 sept. 1977.

A.A. van Velten, Time sharing van onroerend goed (II, slot)—A.J.H. Pleyzier, Waarom maken wij niet meer gebruik van artt. 1227/1228 B.W.?—L. Hardenberg, Boek 2 en vanouds bestaande rechtspersonen—W.E. Haak, Overzicht der Nederlandse rechtspraak, Internationaal Privaatrecht (vervoersrecht) (II)—A.L.G.A. Stille, Recente rechtspraak.

jg. 108, 10 sept. 1977. nr. 5398.

H. Schuttevâer, Privaatrechtelijke en fiscale aspecten van samenlevingsvormen buiten huwelijk (Bespreking van de preadviezen uitgebracht voor de Algemene Vergadering 1977 van de Koninklijke Notariële Broederschap)—H.C.F. Schoordijk, Boekbespreking (Mr. G.E. Langemeijer, De gerechtigheid in ons burgerlijk vermogensrecht)—W.E. Haak, Overzicht der Nederlandse rechtspraak, Internationaal Privaatrecht (Vervoersrecht) (III).

jg. 108, 17 sept. 1977. Nr. 5399.

P. van Schilfgaarde, Vennootschappelijke notities (I)—A.G. Lubbers, Boekbespreking (Huwelijksvermogensrecht in de nieuwe druk van Asser-De Ruiters-Moltmaker)—W.E. Haak, Overzicht der Nederlandse rechtspraak, Internationaal Privaatrecht (vervoersrecht) (IV)—A.L.G.A. Stille, Recente rechtspraak.

jg. 108, 24 sept. 1977. Nr. 5400.

P. van Schilfgaarde, Vennootschapsrechtelijke notities (slot)—H. Winkel, In memoriam prof. mr. J. Zeijlmeijer—H. Sij Tromp, Waar gaan wij heen met onze Kamer van Toezicht—W.E. Haak, Overzicht der Nederlandse rechtspraak, Internationaal Privaatrecht (vervoersrecht) (V)—A.L.G.A. Stille, Recente rechtspraak.

Samen-Leven—(De buitenhuwelijkse relatie in het recht)—Ars Aequi XXVI.

nr. 6, juni 1977.

Ten geleide—Inleiding—Samen-Leven in sociaal-wetenschappelijk perspectief—Samen-Leven in het huwelijk—Samen-Leven: knelpunten en ongelijkheden—Samen-Leven rechtstreeks of naar analogie—Samen-Leven: een contractuele regeling—Samen-Leven en de wetgever.

Advocatenblad—jg. 57.

nr. 8, Sept. 1977.

H. Kuyper, Het advocatenpensioen—De Wet AROB en de civiele rechter—W.J.I. van Wijnen, De grondpolitiek—College van afgevaardigden—H.B.A. Verhagen, Enquête inkomens vrije beroepsbeoefenaren 1972—J.L. Bakker-Weesing, De euphorie van de macht—K.E. Leoni, De pensioenregeling, Bezint alsnog eer gij begint—De toekomst van de rechtshulp—R.J.M. Engels, Het image van de advocatuur—H.W.R. Beerling, Verdediging van «politieke delinquenten»—Het woord is aan de lezer—Van de algemene raad—Uit de algemene raad—Mededelingen—Rechtspraak—Wetgevingsinformatie—Nieuwe uitgaven—Personalia.